

IRODALMI SZEMLE

LXII ■ 2019 ■ 5

ÁRA: 1,80 € / 800 FT
ELŐFIZETŐKNEK: 1,50 € / 600 FT

LENGYEL

- ALAPÍTÁS ÉVE: 1958
- LXII. ÉVFOLYAM
- ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ:
DOBOS LÁSZLÓ
- FŐSZERKESZTŐ: **MIZSER ATTILA**
(ATTILA.MIZSER@GMAIL.COM)
- SZERKESZTŐ:
NAGY CSILLA
(CSILLESTER@GMAIL.COM)
NÉMETH ZOLTÁN
(NEMETX@GMAIL.COM)
- LAPTERV ÉS TÖRDELÉS:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
- KÉPSZERKESZTŐ: **GYENES GÁBOR**
- KORREKTOR: **SZANISZLÓ TIBOR**
- FŐMUNKATÁRSÁK:
GRENDÉL LAJOS, TÖZSÉR ÁRPÁD
- SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
BALÁZS IMRE JÓZSEF,
BÁRCZI ZSÓFIA, CSANDA GÁBOR,
DARVASI FERENC, N. TÓTH
ANIKÓ, NAGY HAJNAL CSILLA,
POLGÁR ANIKÓ, SZALAY ZOLTÁN
- SZERKESZTŐSÉG:
MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7,
820 11 BRATISLAVA
- ISSN 1336-5088
- WEB: WWW.IRODALMISZEMLE.SK
- FACEBOOK.COM/IRODALMISZEMLE
- SZERKESZTOSEG.IRODALMISZEMLE@GMAIL.COM

SZÁMUNKAT SZALAI DÁNIEL ALKOTÁSAIVAL ILLUSZTRÁLTUK.

SZALAI DÁNIEL

Szalai Dániel az iparművészet és a formatervezés mellett festőművészettel is foglalkozik. Kedvelt festészeti technikája a pasztell, absztrakt kompozícióinak gyakori képkalkoló elemei az őseredetű szimbólumok, a kör, a négyzet, a háromszög és a csigavonal. Ezek az elemi motívumok a művész által alkalmazott formanyelvnek és a különböző tömény színárnyalatoknak köszönhetően plasztikus jelleggel és térbeli hatással bírnak. Az alkotó textil anyagokkal való tapasztalatai a képfelületek textúrájának szerkezetében érvényesülnek, amelyek a formák fénykontrasztjából adódóan elemi mágikus erőt sugároznak. A fény mint fizikai jelenség elengedhetetlen része és nélkülözhetetlen alkotóeleme Szalai Dániel térobjektumainak és nagyméretű installációinak, amelyeket a képzőművészet szempontjából rendhagyó és nem szokásos anyagból, röntgenfelvételekből készít. Művészetében helyet kap ezek formai és tartalmi lényege is.

A felvételeket kisebb szabályos alakzatokra darabolja, ezekből azután képeket alkot, amelyek a világos és sötét elemekből alkotott új kompozícióknak, a térben való elhelyezésüknek és a fény hatásának köszönhetően különböző „üzenetek” hordozói.

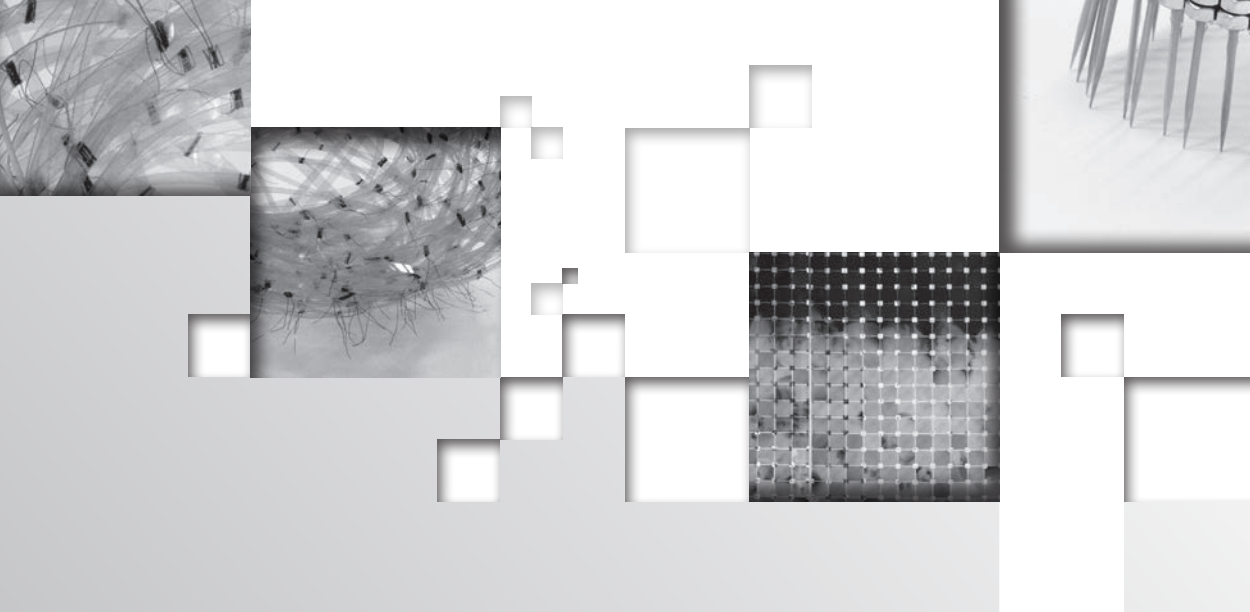
Doc. Mgr. Adriana Récka, PhD.

- A CÍMLAPON ÉS HÁTLAGON:
FÉSZEK, 21 cm

ARCHA, 520x200x250 cm, 2002, FOTÓ: L. BALKO

-
- 3 LAPIS JÓZSEF: MAGHASADÁS (VERS)
- 6 HERCZEG ÁKOS: AZ INTIMITÁS TITKAI. ADY ENDRE *LÉDA ASSZONY ZSOLTÁRAI*NAK MARGÓJÁRA (TANULMÁNY)
- 19 ÁFRA JÁNOS: NUKLEÁRIS BÉKE (VERS)
- 20 TÉLFFY ÁRMIN: A DEKOLTÁZS METAFIZIKAI MÉLYSÉGE (TANULMÁNY)
- 31 GYURÁSZ MARIANNA: MOSÁS; NEM TUDOTT MEGTANULNI EGYETLEN NYELVET SEM; TE MIT TUDSZ? (PRÓZA)
- 41 SZÁSZI ZOLTÁN: MIÓTA Ő NINCS... AZ ÉN KÓRTÁRSAIM (PRÓZA)

LENGYEL

- 46 EWA LIPSKA: MAFFIA; NÉHÁNY PILLANAT A ZENÉRŐL; AZ ÉSZ ALATTI CSATA; SZERELMESLEVÉL-GYŪJTEMÉNY; MAGAMRÓL PANASZKODÁS NÉLKÜL (VERSEK, NÉMETH ZOLTÁN FORDÍTÁSAI)
- 52 INGA IWASIÓW: ITT HAGYOTT. GYÁSZNOTESZ (TAPASZTALAT) (DANYI GÁBOR FORDÍTÁSA)
- 66 KINGA PIOTROWIAK-JUNKIERT: GOMB; CICKAFARK (BELSŐ) (VERSEK, SIPOS TAMÁS FORDÍTÁSAI)
- 69 OLGA TOKARCZUK: AZ UTAS (PRÓZA, PETNEKI NOÉMI FORDÍTÁSA)
- 73 ZBIGNIEW HERBERT: ESŐ; COGITÓ ÚR EGY BIZONYOS KORBAN; TELE VAN A FEJEM (VERSEK, GÖMÖRI GYÖRGY FORDÍTÁSAI)
- 81 GÖMÖRI GYÖRGY: FRANASZEK HERBERT-ÉLETRAJZÁT OLVASVA... (ANDRZEJ FRANASZEK: HERBERT. BIOGRAFIA I-II.) (ESSZÉ)
- 88 ARIANA FABISZEWSKA: A NAGY HÁBORÚ (TEKSTY DRUGIE 2018/4. WIELKA WOJNA) (KRITIKA)

- 96 SZERZŐINK

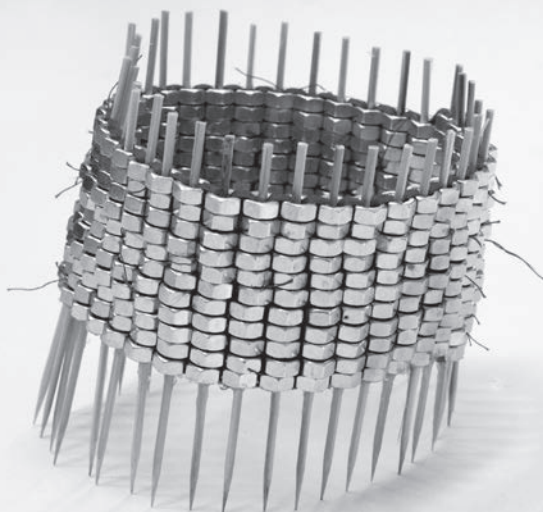
■ KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET”
■ (EV 153/08), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719.
■ A LAP MEGJELENÉSÉT A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG
KISEBBSÉGI KULTURÁLIS ALAPJA TÁMOGATTA.

**KULT
MINOR**
FOND NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

■ NYOMTA A VALEUR KFT., DUNASZERDAHELY. ■ TERJESZTI A KIADÓ ÉS A SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN, ILL. A KÖVETKEZŐ CÍMEN: SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. ■ P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ■ E-MAIL: ZAHRAICNA.TLAC@SLPOSTA.SK ■ MEGJELENIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM). PÉLDÁNYSZÁM: 300. ■ EGYES SZÁM ÁRA: 1,80 €. MAGYARORSZÁGON: 800,-FT. ELŐFIZETŐKNEK FÉL ÉVRE 9,- €, EGY ÉVRE 18,- €, ■ MAGYARORSZÁGON FÉL ÉVRE 3600,- FT, EGY ÉVRE 7200,- FT. SZLOVÁKIÁN, ILL. MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI POSTÁZÁS ESETÉN A POSTAKÖLTSÉGET FELSZÁMÍJTJUK.

■ MÁJ/2019 ■ VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET” ■ (EV 153/08).
■ ŠÉFREDAKTOR: ATTILA MIZSER ■ REDAKTOR: CSILLA NAGY, ZOLTÁN NÉMETH ■ GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES
■ JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ■ ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11 BRATISLAVA. ■ ISSN 1336-5088. ■ WEB: HTTP://WWW.IRODALMISZEMLE.SK ■ ADRESA VYDAVATELSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ■ IČO VYDAVATELSTVA: 30807719. ■ REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU FONDU NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN ■ TLAČ: VALEUR, S.R.O., DUNAJSKÁ STREDA. ■ ROZŠIRUJE VYDAVATELSTVO A SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. OBJEDNÁVKY NA PREDPLATNÉ PRIJÍMA REDAKCIA A KAŽDÁ POŠTA SLOVENSKEJ POŠTY. OBJEDNÁVKY DO ZAHRAICIA VYBAVUJE SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ■ E-MAIL: ZAHRAICNA.TLAC@SLPOSTA.SK. ■ VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE). ■ NÁKLAD: 300. ■ CENA JEDNÉHO ČÍSLA: 1,80 €. PREDPLATNÉ ZA POLROK: 9,- €, NA ROK: 18,- €.

KORONA, 23 cm, 2012

LAPIS JÓZSEF
MAGHASADÁS

Érik benned az ölelés,
érik benned a roppanás.

Elindul, lábai alatt
megszédül a korgó aszfalt.
Mintha értelme lenne a repedéseknek,
a föld alól kitüremkedő sejteknek.
A sejtek kicsiny világának.
Aminek kopik a világa, az ő.
Nekilát a halál elengedésének,
szárítja napjai gyümölcseinek húsát.
Kacérkodik a megbocsátással,
összesepert haragját
a még élőknak tartogatja.
Enyhülést csak a szobroknak kíván.

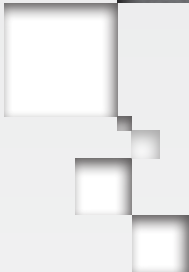
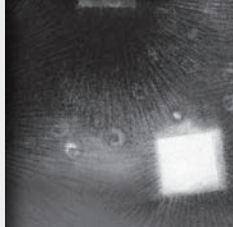
Ismeretlen nedv a bokrokon.
Megremeg a magvető.

Ahogy rálel a kanapéra,
ökölbe engedi a kezét,
megérzi ujjbegyei forróságát.
Ahogy hallgatja testében az osztódást,
füleli a csomókat,
tapintja a borzongást,
olvassa az anyajegyek színét és visszáját,
mindennapi félelmeit gyűjtögeti ma.
Bőrében hártvásodnak az erek,
fogain megkél a fogkő.

Mert ahol megszületsz, ott születek én is.
Ahol már nem fázom, ott fázol meg te is.

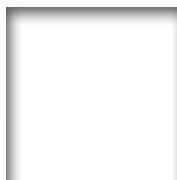
Van valahol egy ország,
steril formára gyúrva.
Légszomj kerül,
s rázárul ablakunk
udvarunkra.

Beliheg a nap.
Nincsen délután.
Egy irány mutat túl
a tű fokán.

Borzongás támad,
fénypára sem derít,
pillanatnyi
sajgás,
ha elnémít.

Áporodik a tudat.
Lószórfélelem.
Nyikorog a házunk
az eresztékeken –

Látod őt, de nem most, szemléled, bár nincs közel.
Bekened magad a földdel.

HERCZEG ÁKOS

AZ INTIMITÁS TITKAI

ADY ENDRE *LÉDA ASSZONY ZSOLTÁRAINAK* MARGÓJÁRA

Ady első, *Új versek*ben megjelent Léda-versei – már csak azok kiemelt kötetkompozíciós szerepük miatt is – alapvető fontosságúnak tekinthetők a szerző modern lírai törekvései szempontjából. Különösen, hogy az új hang, amin ez a költészet, mintegy egyfajta poétikai fordulópontot megelőlegező erudícióval 1903 nyarán (illetve a kötet nyitányán) megszólal, éppen a szerelmi líra örökségének újragondolásával deklarálja a maga megváltozott költői alapállását, nyelvét, poétikáját, vagyis oly módon nyit új fejezetet a magyar líra történetében, hogy jelzeten az egyik leginkább tradicionális költői tematika szereplehetőségeihez, rögzített megszólalásmódjához és diskurzusrendjéhez – ha úgy tetszik, „etikettjéhez” – nyúl vissza. Persze az életrajzi vonatkozásokon, vagyis Diósné és vele együtt Párizs ígéretének felforgató hatásán túl sem feltétlenül meglepő, hogy épp a korban már látszólag megújulásra képtelen szerelmi versbeszéd vált kiindulópontjává az egyértelmű jelentésképződésnek ellenálló költői episztémé számára. A szerelmi érzés – gyakorta elhasznált oximoronokkal (pl. „kínzó vágy”) leírható – ambivalenciáit a konvencionális líra, köztük a fiatal Ady költészete anélkül merítette ki a századfordulóra végérvényesen, hogy számolt volna e természetéből adódóan bizonytalan szemantikai tartomány költői lehetőségeivel, vagyis azzal, hogy az az ellentmondás, ami a másik iránti vágyódás gyönyöréből és kínjából fakad, épphogy nem a vers által pusztán felmutatható, újra és újra elbeszélhető és ilyen módon mindenki számára ismerős fenoménként válik kitüntetetté, hanem olyanként, amelynek rögzíthetlenségében maga a költészet eredendő titokszerűsége képes megmutatkozni. Úgy tűnhet, az 1903-as év fordulópontja, ami Ady esetén a költői kimerülés és elnémulás jelzéseitől a kiteljesedés szinte előzmény nélküli dokumentumaiig ívelő kivételes fejlődéstörténeti eseményként hivatkozható, voltaképp a költői kifejezésbe vetett bizalom elvesztését és e bizalom – a vers mint nyelvi közlés funkciójának megváltozása általi – helyreállításának kérdését érinti. Amennyiben ugyanis a vers a másik korlátozott megismerhető-sége nyomán keletkezett *érzést* próbálja elbeszélni, akkor, miként a korai *Jázmin*

nyitott... című versben, épp a te hallgatásában rejlő „elválasztó mély titok” marad hozzáférhetetlen mint a szerelmi tapasztalat sajátja, és a költemény megelégszik az említett felismerésnek emléket állító (az emlékezőt és a szerelmes társ alakját mintegy kimerevítő) „édes, kínos pillanat” felidézésével. S noha ez a maga későromantikus hangoltságával együtt is sikerültnek mondható vers ugyan a szokottnál kevesebb evidenciával tárja fel a felvázolt szerelmi események nyomán az intimitás tereit, a századforduló szerelmi lírájának azon értékszembesítő alapvonása uralja Ady első két kötetének világát, melyben egy boldog élet ígéretével telített múlt fel-felrémlő képe, annak visszahozhatatlansága mélyíti el a megszólalás jelenének örömtelenségét. „Zavart, beteg, megtört a lelkem, / Ezer fájó sebet kapott, / Lázias hittel úgy érzem néha, / Hogy tőled várhat balsamot. [...] ...Pedig tudom, hogy már a multat / Nem adod vissza énnekem.” (*A multért*)

Azzal együtt persze, hogy a korabeli versfelfogás továbbra sem látszott szakítani azzal a szemlélettel, hogy a költemény mint a ténylegesen átélt tapasztalat egyfajta médiuma mindenekelőtt az egyén sorsának (sőt, szerelmi líráról lévén szó, annak legszemélyesebb régióinak¹) közszemlére tételén keresztül hivatott a másik számára tanulságként szolgálni, már Ady fellépése előtt is vannak előremutató példák arra vonatkozóan, hogyan haladható (vagy legalábbis újítható) meg az önvallomás költői öröksége. A modern magyar líra előfutáraként emlegetett Vajda János olyan alkotásaival például, mint a *Húsz év múlva*, nem csupán a tapasztalati valóság domináns versbeli reprezentációjának felülírásához járult érdemben hozzá,² de képes volt egyszersmind felmutatni a bensőségesség artikulációjának médiumfüggő természetét is. A jég borította hegycsúcshoz hasonlított szív metaforája részben az alcím jelezte „emlékkönyvbe írás” által ölti magára a magány romantikus képzetét, rajta keresztül töltődik fel jelentéssel: az intimitás eme kitüntetett mozzanata³ ugyanis eleve a távolság képzetét írja a „találkozás” eseményébe, amennyiben maga a „bejegyzés” csakis a megszólaló távollétében válhat olvashatóvá. Így a vers mint emlékszöveg nem pusztán rögzíti a beszélő és

1 EISEMANN György, *A későromantikus magyar líra*, Ráció, Bp., 2010, 169.

2 S. VARGA Pál, *A gondviselés hittől a vitalizmusig*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1994, 161.

3 EISEMANN, *i. m.*, 169.

a megszólított „hattyúi képe” közti (térben és időben egyaránt) áthidalhatatlan távolságot (lévén a „kigyulás” még nem jelent a vers képi világában valódi egymásba olvadást, sem tényleges „felhevülést”), hanem mintegy maga hozza azt – az írás aktusával – létre. Ez esetben kétségkívül túllép a költemény a fizikai élmény visszatükrözésének jól ismert technikáin.⁴ A verscím által sejtetett konkrét tapasztalati háttér anélkül oldódik fel a jelzett eltávolítás során, hogy rajta keresztül egy kézzelfogható „életrajzi narratíva”⁵ bontakozna ki, felszámolva egyúttal a közvetlenség, a másikhoz fordulás, illetve az én (másik általi) önfelmutatásának evidenciáját.

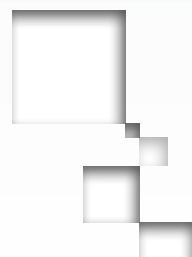
A *Léda asszony zsoltárai* ciklus mindenekelőtt tehát a szerelmi szituáció transzpareniciáját számolja fel. Ady a „Montblank-ember” nyomdokán korábbi költői gyakorlatainak azt a vonását írja felül, hogy rendre egy-egy jól körvonalazható konkrét tapasztalat és az ebből következő érzelmi állapot szavatol a megnyilatkozás hitelességeért (és viszont), ami egyként érinti a beszélő és a másik fél azonosíthatóságát: a *Versek* költeményeinek fő téjje, hogy a lelkesedés és a csalódás végletei közt mozgó főszereplők világos példája mintegy tanulsgként szolgáljon az érzés ambivalenciáit saját élményei alapján elismerő olvasó számára. Egyes darabok nem is törekszenek másra, mint az „önmagáért beszélő” szerelmi történes rekonstruálására: *A nagy szerelemből...* az önszembeítő versek klasszikus dramaturgiáját követve egy kapcsolat romjairól tekint vissza a reményekkel teli kezdetek naiv létállapotára, egyként mutatva fel a szerelmi érzés legfőbb sajátosságaként a megalapozatlan bizakodást és az ismeri el ennek vonatkozásában – saját tapasztalatának bizonyítóereje nyomán – a csalódás elkerülhetetlenségét és az eltávolodás visszafordíthatatlanságát. „A nagy szerelemből / Nem maradt meg semmi. / A multat olyan jól / El tudtam feledni: / Nem emlékszem másra: / Csak a búcsuzásra.” A szikár, tényszerű megállapítások ebben a struktúrában nem csupán az egykor lángoló érzés végének egyértelmű jelzéseit mutatják, hanem a sajátként megjelenített eseménysor olyan univerzális tapasztalatot sejtet, melyből a szerelem általános természetrajza is kiolvasható. „Ne búsuljunk rajta, / Nem segítünk rajta. / Józannak kell lenni, / A világ azt tartja. / Régi mese, régi... / Kár róla beszélni!” Az érzés felforgató élményéről a korai Ady-lírának láthatóan kevés mondanivalója van azon osztottságon túl, amelyet az én identitásában a remények szertefoszlása eredményez. Nem

4 SZILI József, „Légy, ha te birsz, te »világköltő«...”, Balassi Kiadó, Bp., 1998, 126.

5 EISEMANN, i. m., 161.

véletlen, hogy e szentimentális hangulatversek legfeljebb az érzelmi felfokozottsággal vegyes múlt iránti nosztalgikus rajongásnak és az álmok elsiratásának képesek hangot adni. „Szerelmi vágy, szerelmi álom / Emléke, fénye űz feléd, / Keresem az elvesztett édent, / Remények, álmok édenét...” (A *multért*) Az intimitás poétikájának automatizmusai nyomán nemcsak az én ragad bele önnön világának sematizmusába, hanem a másik titokszerűsége is kikérdezhetetlen marad. A *Félhomályban* című költemény noha tematizálja a hallgatásba burkolózó szerelmes társ – az ént végső kétségbe ejtő – uralhatatlanságát, a másik eme hozzáférhetetlensége sem vezet újabb belátásokhoz a szerelmi érzés vonatkozásában, pusztán ismételten rögzíti a kétféle érzelmi véglet, a boldogság és a kiábrándultság közti elkerülhetetlen mozgás irodalmi közhelyeit. „Nekünk is volt még fiatalos lelkünk, / Mi is tudtunk még hinni valaha. / Ami hevünk volt, mind elfecséreltük / S ami hajnal volt, az most éjszaka.”

Az *Új versek* nyitóciklusa, a *Léda asszony zsoltárai* már a kezdetekkor világossá teszi, hogy beszélőjét mindenekelőtt annak a misztériumnak a kikérdezése mozgatja, amelyet maga a másikhoz (ráadásképp egy kiismerhetetlen, behelyettesíthetetlen nőalakhoz) való fordulás jelent. A „zsoltár” ebben az esetben nem egyszerűen – a szerelem klasszikus kódjait követve – a hódolat, a nő istenítésének, hanem a másik titokszerűségének a kinyilvánítása: voltaképp a kifejezhetetlen szólítódik meg az ismeretlenhez történő közelkerülés ugyancsak megfejtésre váró aktusain („zsoltárain”) keresztül, ami egyként érinti e törekvés imaginárius centrumát, Lédát és e titok közelébe férkőzni igyekvő vallomástevőt (amennyiben ez a vallomás nem korlátozódik ezúttal a szerelmi érzés pusztá kimondására, hanem a misztérium iránti vágyat jelöli). Az *Új versek* valóban radikális elmozdulást mutat a korábbi költői gyakorlathoz képest a tekintetben, hogy megszűnik a másikhoz fordulás egyirányú jelentéslétesítése: már nem az intimitás közhelyes – az öröm és a bánat által körülhatárolt – mozgásterében járunk, melyben (az elbeszélт könnyen rekonstruálható történecek nyomán) egyszerre azonosítható megszólaló és megszólított, ellenkezőleg, az aposztrófikus beszédhelyzet a másik titokszerűsége nyomán az ént is megfejtésre váró fenoménként tárja elénk. A *Hiába kísértész hófehéren* állításait éppen ebből kifolyólag nehéz szerelmi megnyilatkozásként lokalizálni: a másik kísérteties alakja az énnel való szoros reláció nyo-

mán („Saját lelkemből fölcibállak”) válik kontúrtalanná, ennek nyomán kétségessé válik a megszólítottat imagináló (a vers sugallata szerint egyenesen megalkotó, a másik fölötti uralmat mint szerző tanúsító) én beszédaktusa. „Hiába libeg félve, fázva: / Telefröccsen-tem tintalével, / Vérrel, gennyel, könnyel, epével.” A *Mert engem szeretsz* című versben pedig már távolról sem pusztán a szerelmi lángolás szükségszerű elmúlásának tükre az énnel szemben álló (rendre idegenné váló) nőalak, ami a megszólaló borús hangulatát is mondhatni transzparensé teszi, hanem hozzáférhetetlen titkok hordozója. A másik azonban nem egy világos szerelmi történet előterében válik – mintegy az egykor természetes tűnő összhang törvényszerű felbomlása következtében – megközelíthetlenné, sőt egyenesen megfejthetlenné az én számára. A tükörhelyzetből adódó többértelműséget messzemenőig kihasználó versnél a beszédhelyzetet megalapozó szituáció éppoly bizonytalan, mint a másíkról tett megállapítások vonatkozathatósága. „Áldott csodáknak / Tükre a szemed, / Mert engem nézett.” Azt láthatjuk, miközben látszólag nagyon is konvencionális módon jár el a költemény a nő előírászerű eszményítése vagy a szerelmi vallomás közvetlensége szempontjából, az elérhetetlen csodákat magában rejtő másik tekintetében – a látás kétirányúsága folytán – az én „csodája” tükröződik vissza. A másik így egyszerre lesz az én nézőpontjából „birtokosa” saját és mintegy médiuma az én titkáknak, azaz válik önazonosságában felülmúlhatatlanná vagy utolérhetlenné („csodává”) és az én (a másik által ugyancsak fel nem tárható) misztériumának kiszolgáltatottjává. Észre kell ugyanis vennünk, a megszólított rendkívülisége rendre az én „tükrében” nyilvánul meg: a megszólított szeme csupán azáltal tűnik fel mint izgalmas, feltárára váró titkok hordozója, hogy az énré vetültek, így eldönthetetlen, hogy a „csoda” voltaképp melyik félre vonatkozik. Hasonlóan az „asszonyság” (azaz a női identitás) csak az énnel való szigorú ok-okozati relációban értékelődik fel („Áldott ezerszer / Az asszonyságod, / Mert engem nézett”). A nő iránti hódolat kifejeződését ez esetben megelőzi a megszólított énré való irányultsága, így – a klasszikus szerelmi versbeszéddel ellenkező módon – nem a férfi, hanem a nő szerelme lesz a vallomástétel kiindulópontja („S mert nagyon szeretsz: / Nagyon szeretlek / S mert engem szeretsz: / Te vagy az Asszony, / Te vagy a legszebb.”).

Az *Új versek* nyitóciklusa tehát mindenekelőtt a szerelmi megnyilatkozás eredendő hierarchikus pozícióit relativizálja azáltal, hogy elbizonytalanítja a rajongás retorikájának

fő alapvetését, nevezetesen, hogy a vallomástevő szükségképp alávetette a hódolat tárgyának: a szerelem nyelve ebben a két fél által teremtett, a hódítás és alárendelődés ellentétére épülő aszimmetrikus összeköttetésben⁶ nem kijelöli vagy identifikálja a versbeszéd résztvevőit, inkább átjárhatóvá teszi a szerepeket. Az én tehát ahelyett, hogy megtalálná önmagát a másik dicsőítésének előírászerű gesztusai során, vagy stabilizálná identitását a szerelmi bánat közheyles aktuáiban, éppenséggel a saját és a másik határainak kijelölhetetlenségével szembesül a szerelmi viszony felforgató (Luhmann-nal szólva: önelvesztő) tapasztalatában részesítő verscsoport darabjaiban. Az első Léda-versek azon túl, hogy az én-te pozíciók és a hozzájuk tartozó szereplehetőségek rögzítetlenségével mutatja fel az intimitás poétikájának – korábbinál feltétlenül összetettebb módon elgondolt – jelentésstruktúráját, maga a kapcsolatot kifejező interakció, aktus (mint például a csók) vagy szerelmi történet is felülírja a későromantika azon elvárását, hogy a versbeli eseménysor visszaigazolható legyen a hétköznapi tapasztalatok nyomán. Könnyen elképzelhető azonban, nem is annyira a szerelemábrázolás iratlan szabályainak való ellenszegülés jelentette a korban a hosszabb távú figyelem garanciáját, annál is inkább, mivel az erkölcstelenség vádjával perbe fogott Szilágyi Géza (*Tristia*, 1896) vagy a köztudatba a testi szerelem iránti felfokozott vágyat nyíltan, ráadásul női szemszögből explikáló Erdős Renée (*Versek*, 1902) Adynál provokatívabban (egyenesen a provokáció szándékával) lépett fel a tabuizálódott szerelmi költészeti hagyományokkal szemben⁷ – nem véletlen, hogy Ady a bizonyosfajta szemléletbeli rokonság dacára sem lett korábban sem a *Tristia*, sem a *Versek* feltétel nélküli híve. Az *Új versek* azzal együtt is sokkal inkább az összetartozás kifejeződésének az elbizonytalanításával írják felül a későromantikus szerelmi líra egyirányú jelentésleltetését, hogy a köztudatban főként a „héja-pár” által színre vitt „ideátlantott” szerelemfelfogás nyomán rögzült a Léda-versek újszerűsége, holott

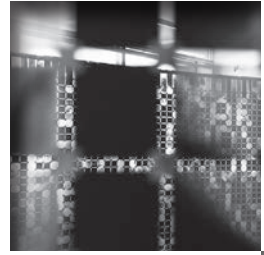
6 Niklas LUHMANN, *Szerelem – szenvedély. Az intimitás kódolásáról*, ford. Bognár Virág, Józsefvég Műhely, Bp., 1997, 53.

7 Vö. KOMLÓS Aladár, *A magyar költészet Petőfitől Adyig*, Gondolat, Bp., 1980.

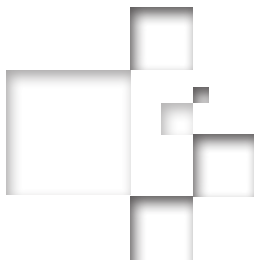
valójában már a korai Ady-líra sem hitt a beteljesülés ígéréteiben. A *Még egyszer* kötet *Lázban* című verse például egyenesen a céltalan szerelmi lelkese-
dés önironikus példázatává válik, amennyiben a szenvedély mulékonyságá-
nak természetét jól ismerő beszélő csodálkozik rá eltűzött, újra fellángoló,
ám mindenekelőtt megalapozatlan vágyódására. „Kigyúl az arcom, elfog
az ígélet, / Újjá születtem, megváltozott az élet, / Kinek még tegnap nem
volt vágya semmi, / Ifjú szerelmes trubadur fog lenni, – / – Még csak két-
szer láttam...” Arról nem beszélve, hogy a *Héja-nász az avaron* című verset
is elhamarkodott elemzői döntés volna egyszerűen a harcként, vívódásként
értett szerelmi viszony szimbólumaként érteni, ahogyan a főszereplők által
végzett mozgás egyfajta kiegészítőként történő olvasása (mintegy a szerelem tör-
vényszerűségének való alávetettség jegyében) sem feltétlenül vetítene előre
komolyabb líratörténeti fejleményt. Ami valóban izgalmassá teszi a verset, az
a héja-párként való azonosításból fakadó ellentmondások sorozata, melyről
könnyen megfélekedezünk (sőt, adott esetben félreolvasáshoz is vezethet), ha
csupán a ragadozó madár keltette asszociációk nyomán fogalmazunk meg
állításokat a szerelem természetéről. Mert még ha igaz is, hogy látszólag távol
vagyunk a szerelmi költészet kedvelt (és a 19. századi költői hagyomány által
kimerített) gerle-pár párhuzamától, a héják ornitológiai meghatározottsága
mégsem a szerelmi harc képzetét konnotálja, lévén e (monogámként számon
tartott) madárfaj, ha már, akkor inkább az összetartozás és a (mellesleg nem-
csak a másikkal, hanem a fészekhez fűződő) hűség szimbóluma, mintsem
a küzdelemé: a hivatkozott násztánc a valóságban pedig inkább a választott
társat és költőhelyet kijelölő „légi balett”, mintsem az „egymás húsába tépés”
alkalma.⁸ Minderre azért érdemes emlékeztetni, mert különben a közismert
életrajzi vonatkozások határozzák meg a szimbólum olvasatát, így végül azt

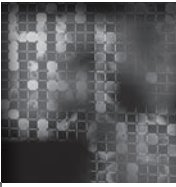
8 Nem minden tanulság nélküli dr. Sike Tamás biológus véleménye, akit a versbe vett héjáról, annak biológiai vonatkozásairól kérdeztek a *Nagykárolyi Anzix* felületén. <https://anziks.com/2015/06/01/megradajja-a-szerelmet/>

az értelmezést kapjuk, amelyet Diószyné és Ady ismert (vagy ismertnek vélt) kapcsolata nyomán elvárunk. Előremutatóbbnak tűnik tehát arra rákérdezni, hogyan árnyalja a versről alkotott képünket a színre vitt héja-pár ambivalenciája. Az útrakelés mozzanata rögtön az első sorban feszültséget teremt a héja mint szerelmes és a madár biológiai valóságvonatkozása között, óhatatlanul megfogalmazva azt a kérdést, hogyan tekintjük a vers történéseit, ha a képek behelyettesíthetőségét rendre kibillenti azok referencialitása. A vers ugyanis egyszerre hív fel a beszélő héjaként történő azonosítására és bizonytalanítja el újra és újra e tekintetben az olvasót: a „vijjogó kergetőzés”-hez hozzárendelt (a cím által is megelölegezett) nézőponthoz például csakis egy óvatlan elemzői döntés kapcsolhatja az útrakelés mint költözés (az Őszbe való mozgás esetén különösen motivált) képzetét, ugyanis a héja (*Accipiter gentilis*) nem költöző, hanem állandó madár, és az idősebb példányok nem is hagyják el a fészek környékét, szemben a gyakran kóborló fiatalabb egyedekkel.⁹ Utóbbi belátás szintén nem mellékes abból a szempontból, hogy a folytatás tanúsága szerint az útrakelést meglehet, épp a kissé „szárnyaszegett” beszélővel szemben a maguk dinamizmusával fellépő utána következők („Új rablói vannak a Nyárnak”) motiválják, vagy direktbben fogalmazva, kényszerítik ki. A Nyárból történő kiűzetés innen nézve annak a törvényszerűségnek a szükségszerű fejleménye, melyet Ady első köteteiben a szerelem kikerülhetetlen múlása vonatkozásában már többször körbejárt. E szimbolikus konstrukcióban azonban emellett, hogy burkoltabban van jelen ez az önmagában nem túl nagy horderejű tapasztalat, de árnyaltabban is fejeződik ki mindez. Láthatóan nem távolkerületről vagy a másiktól való elidegenedéstről van ebben a versben szó: a szerelem itt akkor válik a két „héja-madár” végzetszerű összeköttetésének tükrében

9 Vö. SCHMIDT Egon, *Madárlexikon*, Anno Kiadó (h. n., é. n.), 137.

kölcsönösen destruktív erővé, mikor elvész az a mámor a felek között, ami a „héja-madár” képében megjelenő szerelmezt identikussá teszi. „Csókos ütöközetek”, „csattogó héja-szárnyak” nélkül a szerelem pusztá jellé válik: a „fölborzolt tollak” felmutatják ugyan a másik iránti töretlen odaadást, de a násztáncához szükséges érzelmi intenzitás híján nincs, ami a héja-párt – konkrét és metaforikus értelemben – lebegésben tartsa. Innen nézve az Őszben zajló – s mint ilyen, megkésett, a természet törvényeit felülíró – rituálé az ismételhető, de már nem átsajátítható, úgy is mondhatnánk, „rutinszerű” szerelmi mozdulatsorrá alacsonyodik, nem pedig a szerelmi harc szimbólumaként tűnik elénk, egyként rántva a mélybe a görcsösen egymásba kapaszkodókat.¹⁰

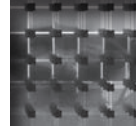
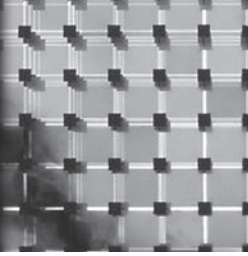
Az iménti rövid elemzésekísérlet talán elegendő volt ahhoz, hogy rámutasson, az első Léda-versek mindenekelőtt a szerelemnyelv vonatkoztathatóságának elbizonytalanításával érvénytelenítik az önfelmutató későromantikus vers öröklött értelmezői stratégiáit. Ha a vallomástevő megbízhatóságának előfeltevéseivel közelítünk az *Új versek* ezen darabjaihoz, azaz amennyiben a műfajból adódóan egy felismerhető beszédhelyzet és egy ez alapján rekonstruálható érzelmi állapot garanciáját várjuk a másikhoz fordulás retorikai alaphelyzete nyomán világos szerelmi megnyilatkozástól, úgy a költői teljesítmény könnyen benne ragad a dekadens erkölcsstelenség vagy épp a homályosság skatulyájában, miközben, ahogy a *Héja-nász az avaron* esetén láthattuk, Ady esetén nincs szó reflektálatlan polgárpukkasztásról, ugyanakkor a szimbolizmusra való hivatkozással jóváhagyott visszafejthetetlenség sem visz közelebb a szerelem ábrázolni kívánt ambivalenciájának megértéséhez. A *Léda asszony zsoldárainak* világát meghatározó alapparadoxon szerint a vágy tárgya és a vágyódás performatívuma – a késleltetendő vagy egyenesen elkerülendő beteljesülés kívánalma¹¹ nyomán – nem kerül fe-

10 Az is beszédes különbség a versbeli történések és annak valóságvonatkozása között, hogy a természetben élő héjak násztáncakor szó sincs összekapaszkodásról, vagy a „harcnak” bármi jeléről, így az Ady által színre vitt jelenet annál inkább mutatja fel a héja mint szerelmes identitásvesztését.

11 Luhmann, *i. m.*, 68.

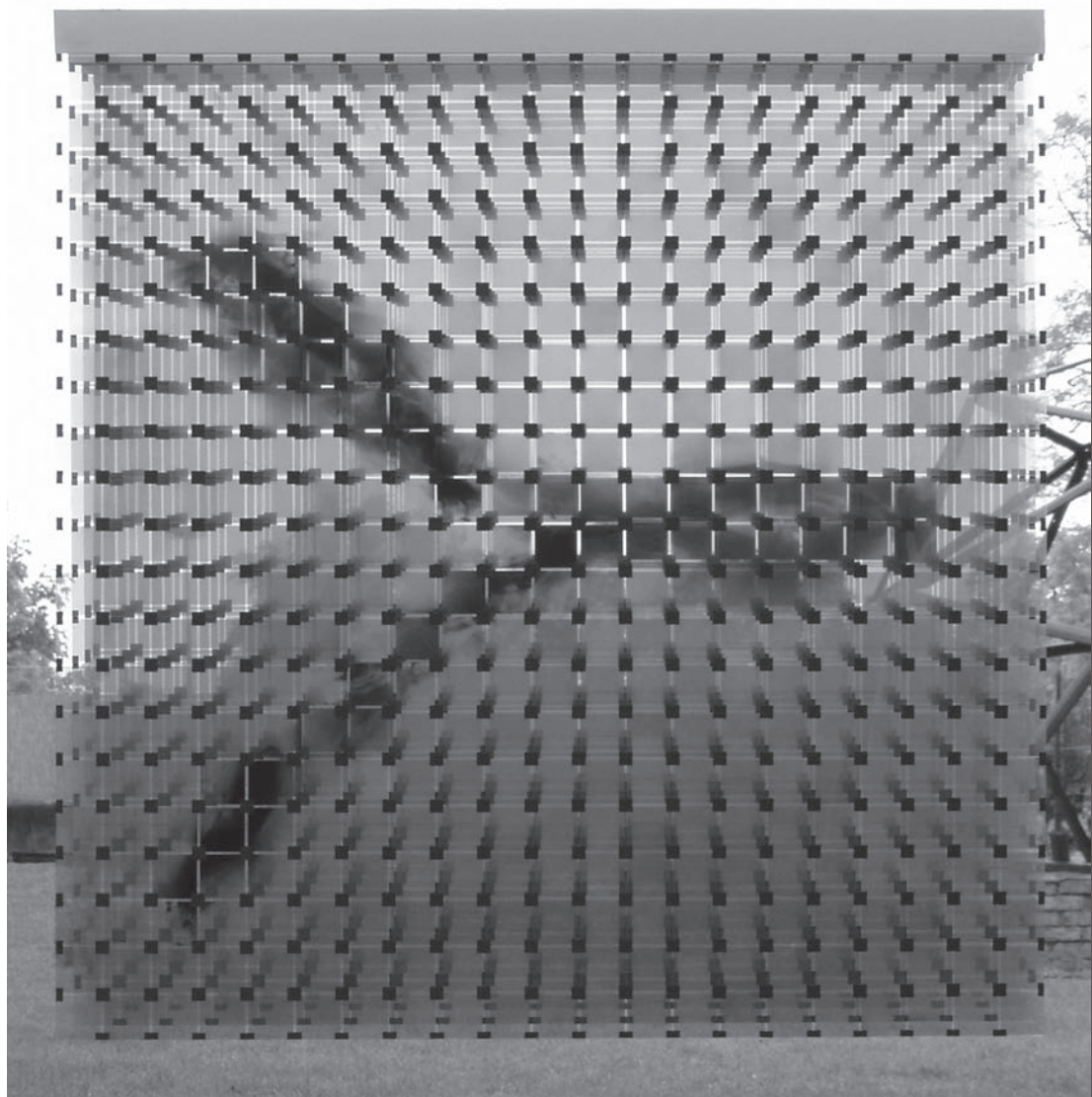
désbe: a beszélő folyton megvonni igyekszik magát attól a célképzettől, ami (aki) felé versről versre törekszik. Immár nem én és másik feloldhatatlan távolságtapasztalata uralja az én szólamát tehát, hanem a közelség, a megérkezés rettenete, ami óhatatlanul felforgatja az intimitás tereit: a kín és az öröm (miként a gyűlölet és szeretet) kifejeződései ebben a struktúrában a szerelmi szenvedély átjárható, felcserélhető elemeiként¹² válnak felismerhetővé (pontosabban a hétköznapi tudásunk alapján mondhatni felismerhetetlenné). Mindezt némely vers különösebb elbonyolítás nélkül mutatja fel, úgy is fogalmazhatnánk: tematizálja. A *Tüzes seb vagyok* például a vázolt szerelmi érintettség ellentmondásosságát transzparens módon láttatja: a „kínzó, égető vágy” közhelye ugyanakkor, ahogy szóba került, nem a beteljesülés megghiúsulásának érzéséből fakad, ellenkezőleg, az én „sebesült” állapota a vágy tárgyának közelségéből, mondhatni annak következményeként áll elő, ami azonban a kín fokozását, igenlését hívja elő az én részéről. „Tüzes, sajgó seb vagyok, égek / Kínoz a fény és kínoz a harmat, / Téged akarlak, eljöttem érted, [...] Vágy szagatott föl, csók vérezett meg, / Seb vagyok, tüzes, új kínra éhes, / Adj kint nekem, a megéhezettnek”. Ugyancsak a „révbe éréstől”, az „Öröm hajójának” a megérkezésétől való rettegés vonja uralma alá a beszélőt a *Léda a hajon* című versben, elbizonytalanítva az időtlen várakozás felfokozott, ugyanakkor bizonyos értelemben kínzó élményét és a beteljesülés múltó eksztázisának értékrelációit. „Hurráh, jön az Öröm hajója / És hozza Lédát már felém. [...] Óh jaj, szédülök itt a parton, / Óh jaj, most mindjárt itt leszel”. A leglátványosabba alighanem mégis az egyik közismert korai Léda-vers deklarálja az odaadó szerelmi szenvedély beteljesíthetetlen projektumának ambivalens természetét. A *Meg akarlak tartani* című költemény a pillanat tűnékenységének belátása nyomán számol le a közvetlen testi érintkezés mint az intimitás vágyott állapotának illúziójával és ismeri el kíméletlen következetességgel, versszakról versszakra a múltat vagy az álmat a szerelmi élmény átélésének az egyetlen érvényes terepeként. „Hóhérok az eleven vágyak, / Átok a legszebb jelen is: / Elhagylak, mert nagyon kívánlak.” A másik ebben a felfogásban nem pusztán azért bizonyul „megtarthatatlannak”, és mint ilyen, csak „megszépítő” (tehát a valóságot átíró, meghamisító) „messzeségként” vagy ígéretként válhat a vágy valódi tárgyává, mert az egyesülés perce szükségképp alárendelődik az időnek, hanem mert az idill

12 I. m., 63.

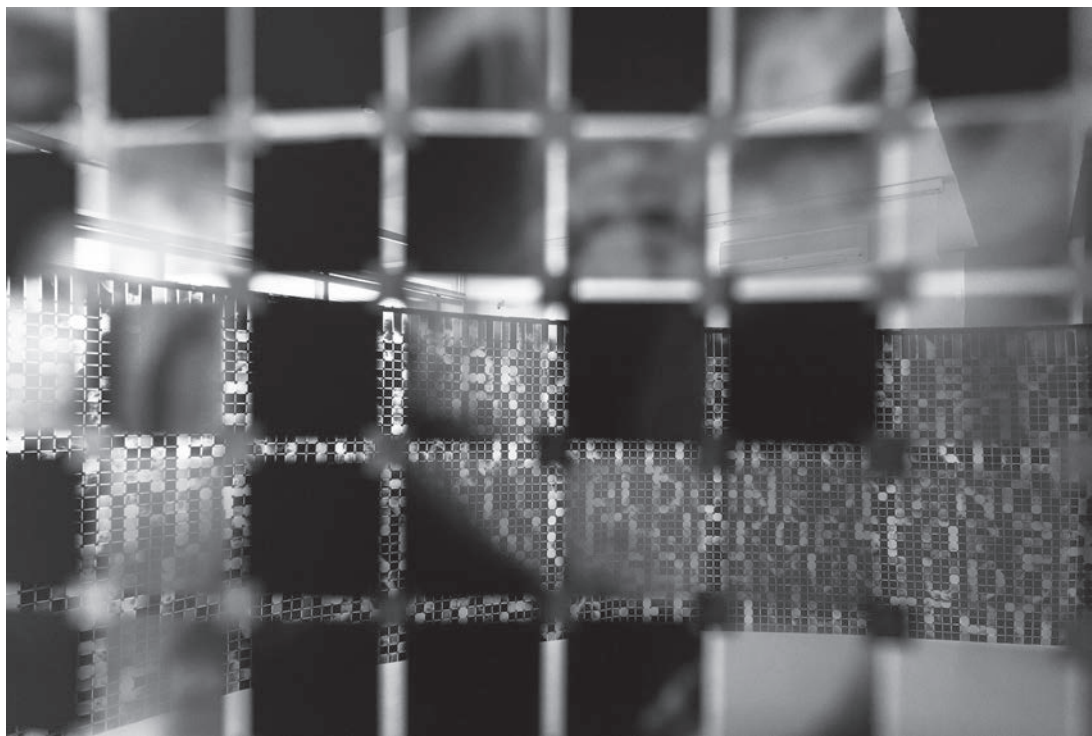

momentumai, a „csókos valóság”, a „nagy beteljesülés”, a „megadás”, a „jóság” eleve én és te egymással szembeni aszimmetrikus viszonyulása,¹³ harc és megadás paralel játéka folytán válik kölcsönösen elérhetlenné. Nem véletlen, hogy rögtön a második strófa ennek az illúzióknak a felszámolásától reméli a címben megfogalmazott „megtartás” lehetőségét. „Öledbe hullva, sírva, vággyva / Könyörgök hozzád, asszonyom: / Úzz, kergess ki az éjszakába.” A versbeli paradoxon szerint a szerelem tehát csak akkor válhat az ént felemelő vágyak és álmok eredőjévé, és mint ilyen, akkor közelíti meg a megelőző költői hagyománnyal szemben leginkább az ideálisként elgondolt szerelmet, ha a birtokolhatatlan másik nem rendelődik alá az én által a pillanatnyi beteljesülés ígéretének; ha tehát a másik megmarad a vágy elérhetetlen, kisajátíthatatlan tárgyaként.

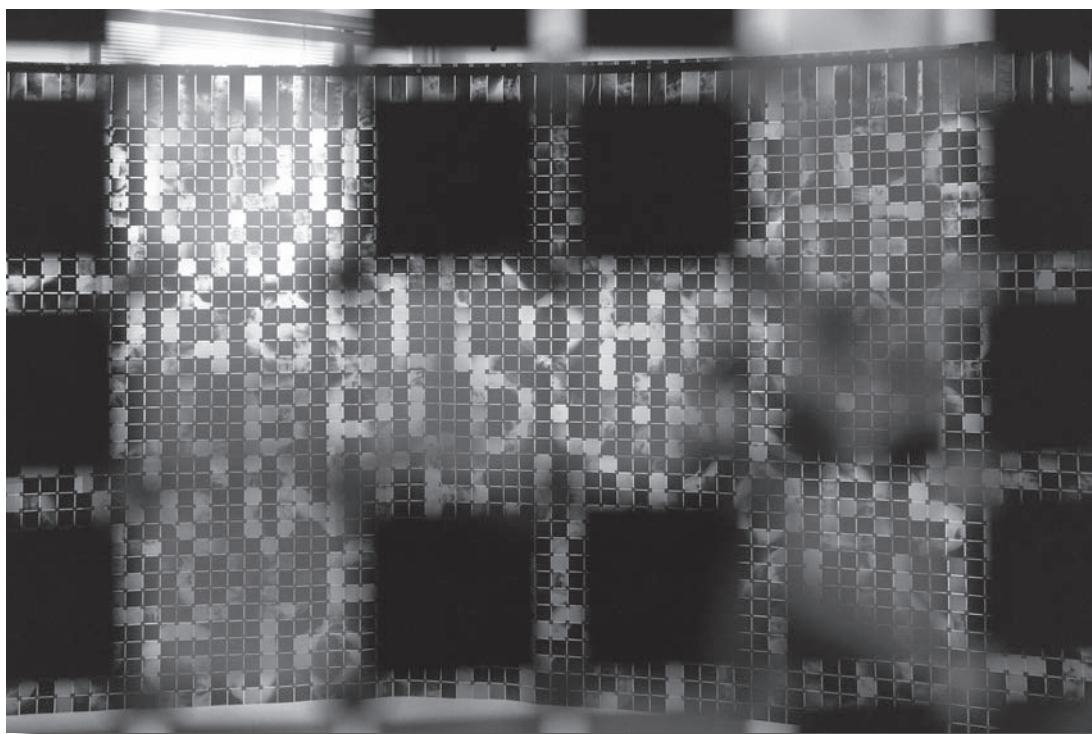
13 *I. m.*, 52.

BUMERÁNG, 100x100x40 cm, 2004

ARCHA, RÉSZLET, 2002, FOTÓ: L. BALKO

ARCHA II., RÉSZLET, 2002, FOTÓ: L. BALKO

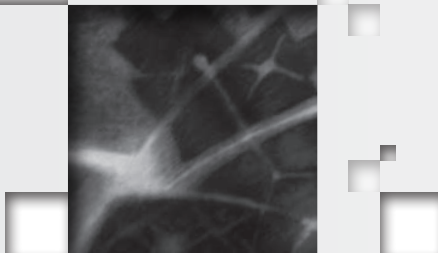
ÁFRA JÁNOS

NUKLEÁRIS BÉKE

A láncreakció végén,
a kritikus tömeg megszűntével
sötét az ég, mint hagymás vér
gyerekszájban az első disznóvágás
reggelén. Régi kertedre nézel,
de már csak műhold jelzi a pontot,
ahová nem térsz meg többé,
ahol nincs, aki magához térjen
a tereptárgyak porban oldott
tengerében. Ez a támadhatatlan csend
egy régimódi háború nyoma.
Itt még igazi emberek oldódtak
jellegtelen masszává egyforma
ruhákban, megfertőzve az egyenlőség
hitével, fejükben a hazugsággal,
hogy halálukkal megválthatják életed.
Két tömeg egymás irtására eredt,
mikor kimerült minden irgalom,
egy tűzgömb növekedni kezdett,
eltűnt körülötte a hideg, s a robbanás
hangos lökeshullámokat vetett,
amely elnyomta a kórusban sikító
sereget. Csillogó arcok helyén
a felfakadó nukleáris béke.

TÉLFFY ÁRMIN

A DEKOLTÁZS METAFIZIKAI MÉLYSÉGE

Olvasatomban Áfra János *Két akarat* című kötete¹ az „erős költő”² küzdelmét ábrázolja, amit az erős költőelőddelel, az apával és – a számára adott eredendő szótárral, a költői anyanyelvével – az anyával, valamint a többi erős költővel kokettáló, intermedialis³ műzsával vív. Az erős költő kultikus hős, aki mitikus és egyben elbukásra ítélt háborút folytat a felejtéssel, a halállal szemben.

Úgy vélem, hogy az irodalmi kultuszok kialakulásának előfeltétele az, hogy higgyünk a kánonképző mesterművek létezésében. A kultuszépítéshez el kell fogadnunk, hogy bizonyos műalkotások megkérdőjelezhetetlenül magasabb értéket képviselnek, mint mások.

Abban konszenzus van szakmai körökben, hogy az irodalmi kánon kulcsfogalma, a mestermű, társadalmi konstrukció, melynek kitüntetett ontológiai státusza korunkban megkérdőjeleződött, igaz, számos interpretáció verseng egymással, hogy mi módon. Számomra vonzó az az elképzelés, mely szerint az irodalmi kánonok közül soknak az a lényegi vonása, hogy nem mesterművek köré szerveződik.⁴ Úgy vélem azonban, hogy a Harold Bloom által védelmezett nyugati kánon is létezik, de csak egy lehetséges logikai rekonstrukciója az irodalom történetének.⁵ Vagyis nincs egy olyan kitüntetett nagy elbeszélés,

- 1 ÁFRA JÁNOS, *Két akarat*, Kalligram, Pozsony, 2015.
- 2 BLOOM, Harold, *The Anxiety of Influence*, Oxford University Press, New York–Oxford, 1997.
- 3 Áfra János tizenegy versét bevallottan képzőművészeti alkotások inspirálták, melyek címét, szerzőjét és műfaját a kötet utolsó lapján dokumentálja az olvasók számára.
- 4 CLAYTON, Jay, *The Pleasures of Babel*, Oxford University Press, New York, 1993.
- 5 BLOOM, Harold, *The Western Canon: The Books and School of the Ages*, Riverhead Books, New York, 1994.

melynek fejezetcímei a mesterművek. Számos lehetséges kánonfelfogás⁶ felől olvasható ugyanaz a mű. Az élményközpontú olvasás kánonai mellett léteznek az olvasó saját életének vagy a világ eseményeinek a megértését elősegítő kánonok. Vannak kánonok, amelyek kielégítik az irodalomelméleti szakemberek szűk körének igényeit. A gyakorlati információk, a józan ész kánonai együtt élnek az intellektuális diskurzusok, valamint társadalmi mozgalmak, genderproblémák kánonaival. Az adott szöveg különböző kánonban történő olvasatai időnként kiegészítik, máskor átfedik, gyakorta konfliktusba kerülnek egymással. A különféle kánonok felől történő olvasás egy olvasói tapasztalaton belül is nehezzé teheti az eltérő olvasásmódok integrálását, illetve az egymásnak ellentmondó kánonképző értékekre való tudatos reflexió nélkül homályban maradhatnak az olvasó valódi preferenciái. Az olvasói indítékok változásai olyan kánonok közötti utazásokat idézhetnek elő, amelyek olykor nehezen feldolgozható befogadói élményekhez vezethetnek. Lehetséges, hogy egy adott mű az egyik kánonfelfogás számára fontos alkotásnak számít egy ideig, míg egy másikban értéktelenné válik.

A *Két akarat* recepciója, néhány kivételtől eltekintve, viszonylag homogén, döntően a pszichológiai olvasatot preferálja. Íme néhány reprezentatív példa: „A *Két akarat* legfőbb célja és vállalása az egymás iránti érzelmi kötelek, a szeretet és a szerelem ellenére jelenlévő akaratbeli különbségek elbeszélése.”⁷ (Barna Péter); „Mert a lírai én számára az igazi kihívást az elengedés jelenti. Ez az elengedés magába foglalja az öröklött múlt, a terhelt gyerekkor elfogadását, valamint a párkapcsolat stációjának megértését, majd a szétválás utáni analízist is.”⁸ (Bende Tamás); „Ahogy a kötet címe is sugallja: két akaratról, a szerelmi kapcsolatban részt vevő felek akaratáról van szó.”⁹ (Gyürky Katalin); „Az emocionális maximalitásra való törekvés mélypontja lesz a szerelemben is az egy ideig megalkuvó, majd elidegenedő én csalódása, kiábrándulása.”¹⁰ (Hörcher Eszter); „A család, a szerelem, a családok, a családtagok, a szerelmek akarata küzd és harcol a másikkal, a másik ellen a kötet verseiben.”¹¹ (Antal Balázs); „A címek is bonyolult

6 A „kánon” terminust kiterjesztett értelemben használom, mint bizonyosfajta gyakorlatot. Az irodalom feloldódása a kultúratudományokban (cultural studies) annak belátása, hogy a média, az információs technológia, a divat, a társadalmi rítusok, a közösségi szimbólumok, az életstílus, a mindennapi praxis értelmezése éppen olyan fontos belátásokhoz vezethet, mint a magas irodalomé. Ezzel összhangban a populáris kultúra befogadási módjait, az utcai esztétikát tekinthetjük például egy lehetséges kánonnak, amelynek konstitutív elemei a józan ész (common sense) különféle megnyilvánulásai.

7 BARNA Péter, Elmakacsodni a boldogságot, *Élet és Irodalom*, 2015. június 5., 22.

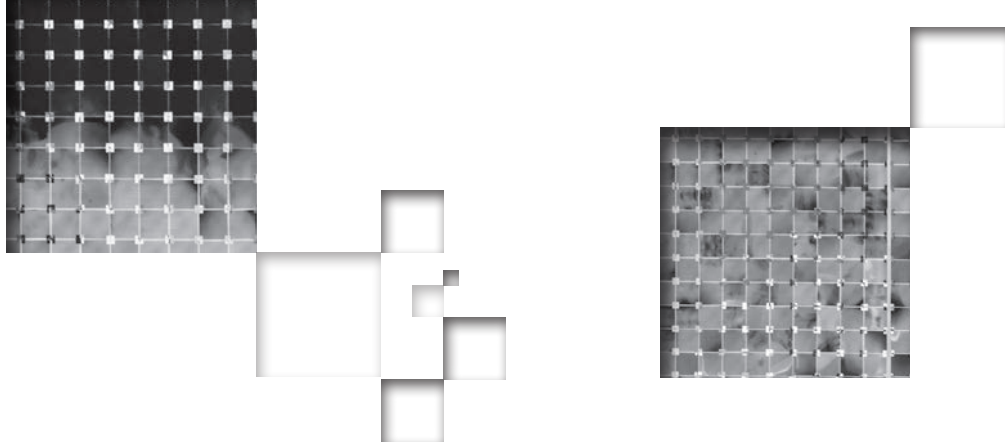
8 BENDE Tamás, „El kell, hogy engedd”, *Bárka Online*, 2015/4,

<http://www.barkaonline.hu/kritika/4904--el-kell--hogyan-engedd---afra-janos-koteter-l>

9 GYÜRKY Katalin, A végtől a kezdetig, *Jelenkor Online*, 2015. október 23., <http://www.jelenkor.net/visszhang/475/a-vegtol-a-kezdetig>

10 HÖRCHER Eszter, Ember tervez, ember végez, *Szépirodalmi Figyelő*, 2015/4., http://epa.oszk.hu/01400/01433/00069/pdf/EPA01433_szepirodalmi_figyelo_2015_4_081-085.pdf

11 ANTAL Balázs, A választás kétsége – ÁFRA János: *Két akarat, Műút*, 2016/056, 216.

viszonyról árulkodnak, amely az önzés, kisajátítás, ide-oda csapongás érzelmi végleteiről szól¹² (Erdős Katalin).

A fenti olvasatokkal szemben (pontosabban inkább mellett) előzetesen elfogadom az értelmezés (nyugati) kánonképző heurisztikájaként azt, hogy „a kritika a verstől versig vezetó utak ismeretének művészete.” A kritikus „nyomolvasó”, aki „az irodalmi berkekben” hagyott nyomokat „olvassa”, sőt, ha igazán rátermett, határvidéki Nyomkereső, akkor Harold Bloom-i „félreolvasó”.¹³ A nyomok sajátossága, hogy az emberek, főleg a bűnözők, nem szándékosan hagyják maguk után őket.¹⁴ Velük ellentétben az erős költők szeretnék jól kivehető, karakterisztikus, a költőelőd nyomába lépő, de annak nyomait eltüntető nyomokat hagyni. Az erős kritikust azok a nyomok izgatják, amelyeket a költő véletlenül hagyott maga után és más kritikusok nem vettek észre. Sőt a termékeny félreolvasás lehetőség feltételét azok a lehetséges nyomok adják, amiket a költő hagyhatott volna, de nem tette. Értelmezésem szerint Áfra költői kutatási programjának pozitív heurisztikája a következő paradoxon kibontása: az erős költő minél kevesebb nyomot hagy, annál jobban felkorbácsolja az erős olvasó és/vagy kritikus nyomozói szenvedélyét.

Nem szeretném az olvasókat untatni Áfra János *Két akarat* című verseskötetének nyomait kutató Sherlock Holmes-i kalandjaim részleteinek bemutatásával (nyomait az irodalomjegyzékben úgyis meglelik). Szellemi utazásom egy kései állomásának bemutatásával kezdem tehát a történetet. A kötet és a recepció olvasása során Schopenhauer *A világ mint akart és képzet* című művén, majd Nietzsche *A hatalom akarásán*, aztán az angolszász szabad akarat diskurzusán át vezetett az utam a pszichológiai olvasatokig, a testpoétikáig és vissza. Már egy korábbi nyomozati szakaszban beugrott, hogy a *Két akarat* mennyire hasonlít Szabó Lőrinc *Semmiért egészen* című versének egy sorára: „két önzés titkos pár-baja minden egyéb”. Ezt követően elkezdtem újra félreolvasgatni Szabó Lőrinc

12 ERDŐS Katalin, Hat szem közt a háromról, *Helikon*, 2017/7.
<https://www.helikon.ro/hat-szem-kozt-a-haromrol/>

13 MENYHÉRT Anna, Összövegnevezés – szöveg(-)ös(-)nem(-)zés – Harold Bloom hatásmélete, *Café Babel*, 6. évf., 19. sz., 1996, 53–66.

14 DERRIDA, Jacques, *Grammatológia*, Typotex Kiadó, Budapest, 2014. 87.

Te meg a világ kötetét, amelyben a vers található. Többé-kevésbé megvolt a recepciója, de korábban Áfra *Két akarat* című kötete felől nem próbáltam nyomok után szaglászni a benne található versekben.¹⁵ Eddig is kedveltem Szabó Lőrincet, különösen ezt a kötetét, de az áfrai költészet új színekkel gazdagította olvasói tapasztalataimat. Azaz, véleményeim szerint, egyszerű vagy gyenge félreolvasóból kicsit keményebbet (erősebbet) faragott belőlem. Szabó Lőrinc *Te meg a világ* kötetének versei közt nyomokat keresve aztán rábukkantam a *Cigarettafüst* címűre, melynek első strófája így szól: „Két akarat, két tett, az éber ész / két villanása közt piciny szünet, / tán lankadás, tán előkészület: / a tetszhalott percben szélrezenés (...)”. A vers annak a schopenhaueri gondolatnak az autentikus költői formába öntése, mely szerint az esztétikai szemlélet csupán a platóni maradandó formákat ábrázoló, és eközben a megismerés tiszta, akarattalan szubjektumává váló ágens számára érhető el. Schopenhauer szerint a németalföldi festők objektív látásmódja tette lehetővé, hogy a legjelentéktelenebb tárgyakat is művészi rangra emeljék, és minden akarástól megszabadulva úgy ábrázolják a valóságot, hogy az a nézők számára az alkotók nyugalalmát, csendes kontemplációját közvetítse.¹⁶ Szabó Lőrinc is egy jelentéktelen eseményt ábrázol, de a csendéletekkel ellentétben versének beszélője saját teste elleni támadásként mutatja be az esztétikai színeváltozást. „mely a tüdő szivacsbarlangjait / gáztámadásként előnti s a jó / meleg hús mélyét, szelíd riadó / nyugalmból fölveri kicsit.” Vagyis a test nyugalmanak önpusztító megzavarása kell ahhoz, hogy elérhető legyen az esztétikai kontempláció akaratlansága. A szonett beszélője egyszerre eredeti költő és banális értelmező, mentális világa a szárnyaló líraiság és a közhelyeket pufogató trivialitás harcának terepe, két akarat szonettnyi küzdelme.

Ebben az olvasatban Áfra kötetének címe, a *Két akarat* a Szabó Lőrinc-i „tetszhalott percben szélrezenés” kibontása, konstitutív eleme a költőelőddelel és az azóta ráarakódott nyelvvvel való elkeseredett küzdelem. Áfra költői programjának – Szabó Lőrinc *Te meg a világ* kötetéhez hasonlóan – egyik központi heurisztikája a férfi-nő kapcsolat újratematizálása. De míg Szabó Lőrinc *Semmiért egészen* című versének hőisében nem rendül meg az uralhatatlanná váló múzsza karizmatikus uralásába vetett hit, addig Áfra számára az intermediális múzsza birtoklására tett kísérlet anakronisztikus, és szükségképpen kudarcra van ítélve.

15 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Tükörszínjátéka agyadnak*, Ráció Kiadó, Budapest, 2010., KABDEBÓ Lóránt és MENYHÉRT Anna (szerk.) *Újraolvasó, Tanulmányok Szabó Lőrincről*, Anonymus, Budapest, 1997.

16 SCHOPENHAUER, Arthur, *A világ mint akarat és képzet*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990, 270.

Költészetében a múzsa dekoltázsának metafizikai mélysége növeli a félreolvasás tabudöntögető vágyát, erős késztetést érez a félrelépni szándékozó félreolvasó, hogy megfossa mélységétől, hogy „meztelen igazsággá” alacsonyítsa, de az intermediális múzsa kacéran kicsúszik a kezei közül. Ennek a szituációnak az ábrázolására tett kísérlet a költői program legizgalmasabb hozadéka.

A *Semmiért egészen* című vers női karaktere, múzsája hasonlít Machiavelli *A fejedelem* című művében bemutatott Fortunához. Machiavelli újra felteszi a római moralisták legfőbb kérdését: hogyan érhetjük el, hogy ránk mosolyogjon a szerencse? A válasza az, hogy Fortuna olyan nő, aki szereti a bátrakat, ez az a virtus, ami leginkább hatást gyakorol rá, hiánya azonban gyűlölettel tölti el. Machiavelli azt állítja, hogy „Fortuna perverz örömét leli abban, ha keményen bánnak vele”.¹⁷

A költőelődökkel és a majdani utódokkal kokettáló múzsa feltétel nélküli hűségéért vívott küzdelem költői határvidékeként is olvasható a *Semmiért egészen*. Az „érdek nélküli tetszés” kanti esztétikájának jegyében a befogadói akarat felfüggesztése a lehetőség feltétele a művel való találkozásból származó esztétikai élménynek. Vagyis „semmiért egészen”, érdek nélkül kell alárendelődnie az alkotásnak. A mindennapi akarásainktól elzárt esztétikum szférájában születik a vers, mint „tetszhalott percben szélrezenés”.

Áfra János múzsája Lilit leszármazottja, aki egy prekabbalisztikus legenda szerint első feleségként azért hagyta el Ádámot, mert a szexuális együttlétük során nem volt hajlandó alárendelt pozíciót elfoglalni, helyette a lovaglóhelyzetet preferálta.¹⁸ A *Kabbalában* Lilit a „maszturbáció múzsája”, számtalan kis ördögöt szül azoknak, akik önkielegítik magukat. Lilit a vörös, démoni múzsa, a Sátánhoz megy feleségül; Bloom szerint a modern költő archetípusa a Sátán, akinek múzsája a Bűn. Áfra intermediális múzsája Lilit ük-ükunokája, aki a Sátánnak, a Halál Angyalának mint archetipikus erős költőnek az ük-ükunokáját „szokatlanul zakatoló” mozdulatokkal, a csenddel csalja meg újra és újra. A hallgatás, a csend a költészet ősforrása, ugyanakkor annak a szorongató tudatnak az előidézője, hogy a költőnek nem jut eszébe semmi új, azaz örök hallgatásra ítéli az erős költőelőd. Az *Amikor hallgatsz* című Áfra-vers beszélője a 21. századi erős költő, már meg sem kísérel rábírnival a Múzsát, hogy „semmiért egészen” rendelődjön alá, sőt ennél kevesebbre, a Szabó Lőrinc-i dialogicitásra¹⁹ sincs módja, mivel a Múzsa hallgat.

17 SKINNER, Quentin, *Machiavelli*, Atlantisz Kiadó, Budapest, 1996, 43.

18 BLOOM, Harold, *Kabbalah and Criticism*, Seabury Press, New York, 1975, 46.

19 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, Dialogicitás és a kifejezés integritása: *Nyelvi magatartásformák Szabó Lőrinc költészetében* = KABDEBŐ Lóránt és MENYHÉRT Anna (szerk.), *Újraolvasó: tanulmányok Szabó Lőrincről*, Anonymus, Budapest, 1997, 78–94.

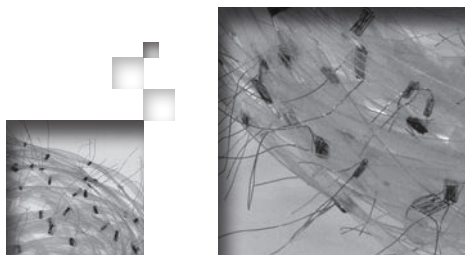
A költészeti hagyományban, például Rilkenél, a csend birtokosa egyértelműen a költő-beszélő: „Csak ámulj és fülelj, éld csöndedet (...) Szól hallgatás hozzád, ne láss, / ne hallj, hagyd érzékeidet” (Rilke: *Csak ámulj és fülelj, éld csöndedet.*) Áfrának a dialogicitás lehetetlenségét ábrázoló versében viszont a múzsa birtokolja (bitorolja) a csendet. Sokféle hallgatás létezik, olykor a hallgatás sokkal inspirálóbb, mint az üres beszéd, semmitmondó fecsegés. A vers női karakterének némasága azonban egyértelműen hatalmának forrása, ebből származik fenséges jelenvalósága, ezért érez a versbeszélő „borzongató áhitatot” iránta. A vers első fele visszaemlékezés, a második pedig arra irányuló magyarázat, hogy a történet legfontosabb részét, „a szótlan odaadásunk igazságát” miért lehetetlen ábrázolni. Mind a történet, mind pedig a magyarázat, amit a férfi versbeszélő a közös történet másik szereplőjének, a nőnek mond el, az erős költő kiszolgáltatottságának evidenciája. A verset szervező vezérmotívum a hallgatásból, a szótlanságból származó fölény, illetve az erős költő számára a megszólalás kényszere. Az *Amikor hallgatsz* című versben a múzsa autentikus létmódja a hallgatás, a költőé pedig a megszólalás peremén való egyensúlyozás mutatványa. A vers első, visszaemlékező részében a nő erőteljes testi jelenlétét („aztán sarkad és vállad felváltva figyelve / követni kezdtelek a lépcsőn felfelé”) növeli, hogy egyáltalán nem beszél („Szó nélkül beengedtél [...]”), a férfié a szó: „Csak a lakásodhoz érve szóltam meg újra (...)”. A vers második része arra irányuló költői magyarázat, hogy „a szótlan odaadásunk igazságát” miért lehetetlen a versbeszélő-alkotó számára kifejezni. A 21. századi erős költő alkotói szabadságát az erős múzsa eredeti csendje korlátozza. A vers a költői autonómia és a múzsai autentikusság küzdelmét ábrázolja. Az alkotói folyamat autonómiáját a múzsa kegyetlen, autentikus hallgatása veszélyez-

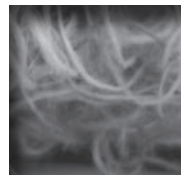
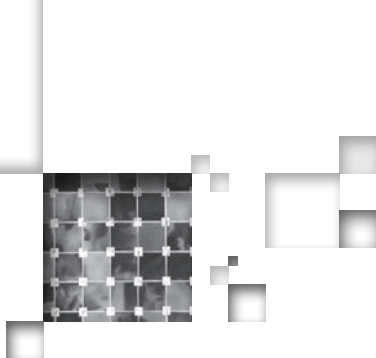
teti: „(T)e a csenddel csalsz meg büntetésül, /elszántan, néma hatalommal munkához látsz (...)” Mint a versből kiderül, a múzsa autenticitásának forrása az, hogy minden férfit, minden erős vagy gyenge költőt a „csenddel csalja meg”. Azaz nem azonosul nyelvükkel, nem tanulja meg költői szótáruk szavait. A vers beszélőjét, az autonóm, erős költő státuszaért küzdő férfi-versbeszélőt mindez szorongással tölti el, elhatalmasodik rajta a jég hideg (cool) múzsa autentikus léte által közvetített hatásiszony. „De te még élvezed is e félelmemből fakadó vacogást, / ami lehűti a levegőt körülötted, fellélegzel, / majd egyszerre gondolsz kilencvenhat férfira, / ám megint nem szólsz majd senkihez.” A lírai nyelvnek metafizikai mélységet adó csend elbitorlása révén a múzsa mint Lilit kerül fölültre, az erős költő a megfelelő szavak megtalálásának lehetetlenségéből adódó kielégíhetetlenségének élményét ábrázolja.

A fentiekre rímel a kötet mottója („Így lehet elmondani, könnyen / felejthető mondatokban, csak így / hagyhatunk el belőlünk mindent.”), amely radikalizálja a Szabó Lőrinc-i költői programot: „Hogy legyenek sok én közt én is Én.” (*Testem*) Kulcsár-Szabó Zoltán Niklas Luhmann gondolatmenetének rekonstrukciója révén világítja meg az idézet fontosságát.²⁰ A modern társadalmak polgárainak életprogramja, hogy a normálistól radikálisan eltérő önleírásokat készítsenek magukról, de ezek közül mindegyik másolható, kivéve azt a tautologikus önleírást, amikor önmagát mint individuumot írja le. Áfra mottója erre egy konkrét költői módszert ajánl. „... (K)önynyen / felejthető mondatokban” kell beszélni a 21. századi erős költőnek ahhoz, hogy az éne csak én legyen. Az „eltűnés esztétájának” nem szabad nyomokat hagynia az utódok számára: „Ahogy a fal reped szét a fej mögött, hajba kap / valami felejtésre ítélt mondat (...)” (*Felejtés*); „(...) ha elhagysz olyan leszek, akár egy évszak, / minden évben visszatérek, eltüntetni a másnak főzött ebédet.” (*Már élve felejthető vagyok*); „(...) (Ö)rökké tartó / feledése jön el a létnek.” (*A bordakosár háziállata*); „Azt súgtad, én ismerlek a legjobban. / Nem tudom megbántad-e már.” (*Holnap feledékenységre*); „Hagyom, hisz ez is egy döntés, a felejtés eljövetele (...)” (*Otthonról el*).

Szabó Lőrinc a *Testem* című költeményében az Én-t nagy betűvel írja, amivel annak kitüntetettségét, nagyságát, egyediségét, különlegességét fejezi ki. Ezzel szemben Áfra szerint „Az ember (...) képes / visszatérni elfelejtett üzenetekhez / a tökéletes

20 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Tükörszínhátek a gyadnak*, Ráció Kiadó, Budapest, 2010, 61.

félreértés után pedig / a világ bármely pontjáról bele- / vetheti magát a nemlétezésben (...). (Az önfelszámolás szabadsága) Az erős költő paradox alkotói heurisztikája, az „önfelszámolás enyhe mámor” annak a 21. századi erős kritikusnak a játékba hozása, aki szeret „visszatérni elfelejtett üzenetekhez”, és különféle képpen félreértetni, azaz félreolvasni, amelynek eredményeként számtalan perspektívából, kánon felől képes megközelíteni a műveket és feloldódni az erős költő oeuvre-jének nemléteiben.

A kötetben ábrázolt karakterek sokféle módon viszonyulnak az „önfelszámolás szabadságához”. A költőelőd-apa célja a halál, vagyis a feledés elleni küzdelemben az, hogy az őt követő költők ne szárnyalják túl. A költőutód pedig meg akar szabadulni az erős előd által kiváltott hatásiszonytól. A költőelőd és utód viszonyának modellje a görög mitológiából jól ismert Uranosz–Kronosz–Zeusz reláció, melyben mindig az utód harcol az életére törő előddel a hataloméért. Kronosz Uranoszt megfosztotta férfiasságától, levágott szervét a tengerbe dobta, melynek habjaiból megszületett Aphrodité. Ezt követően Kronosz Rheával nemzett gyermekeit lenyelte, hogy megakadályozza, hogy hatalma ellen törjenek. Zeusz azonban anyja segítségével legyőzte, és a többi titánnal együtt a Tartaroszba záratta.

Zeusz Kronoszt a „folyó időt”, a „megfelelő, kitüntetett” pillanatban (kairosz) győzi le. Ez archetípusa az utód erős költő alkotói tevékenységének: megragadni a megfelelő pillanatot, és kilépni a költőelőd által rákényszerített szorongató időből. A költészet ebben az olvasatban agónia és újjászületés, ahogy a haldokló Uranusz nemi szervéből megszületik Aphrodité. Áfra Ott, *ahol nem* című versének kairosza az apa halálának és a múzsa megszólalásának egyidejűsége. „(...) és mire te kimondtad az első szavakat / apa szabadon engedte az utolsó lélegzetet.”

A költőelőd-apa „erős” dohányos, kései leszármazottja Szabó Lőrinc *Cigarettafüst* című versében ábrázolt önpusztító versbeszélőjének, valamint közeli rokonságban áll Snoop Dogg & Wiz Khalifa *French Inhale* című videóklipjének karaktereivel: „(...) aztán eltelik hét hónap / és nikotinos lesz az arc, / aztán eltelik hét év / s apám valaha erős háta / örökre kontúrjait veszi / egy sűrű tüdővel (...)” (*Mély lélegzetek*)

Az erős költő számára adott eredeti szótár, a költői anya(nyelv), amelynek segítségével legyőzi az apát, fokozatosan elavulttá, idegenné válik. „Mikor már / csak a szemetesben kutakodva tudja / feltérképezni előző napjaimat, mert nem / szólok, mert jobb, ha

nem szól hozzám, / végleg kimerít a felismerés, hogy többé / úgysem találni köztünk a nyelvet / amit egyszer tőle kaptam.” (*Nyúlvány*) A múzsa az új, a halállal szembezálló, költői nyelv ígérete: „(...) veled / hátha összerakható lesz a családról / szóló szétpergett történet.” (*Ott, ahol nem*) A kötet egésze az intermedialis múzsa, azaz a különféle médiák uralhatatlanságának számtalan perspektívából történő ábrázolására tett kísérlet, melynek során a „keresés ritmusa” fokozatosan feloldódik az „önfelszámolás szabadságában”.

Míg Szabó Lőrinc erős költője azzal száll szembe a költőelődökkel, hogy önmagát mint „tulajdonságok nélküli” Ént ábrázolja, addig Áfra 21. századi erős költője az önfelszámolás diszkrét bája által megigézett „(b)árki, aki még senki sem / senki, aki ott lakozik bárkiben (...)” (*Akikkel majdnem egy*) Az eltűnt nyomok nyomába eredő 21. századi erős kritikus múzsája pedig az „(ü)resség ígérete”, „a vágyotthoz induló akarat / mely úgysem érkezik el”. (*A sülyedő szó*)

Írásomban az erős költő és az erős kritikus egy lehetséges dialógusának 21. századi verzióját „rekonstruáltam”, ironikusan félreolvasva Harold Bloomot. A nálam jóval hatásosabb félreolvasó, Richard Rorty²¹ szerint az esztétikai életvitel két hőse az erős költő és a minden iránt érdeklődő ironikus, akinek paradigmaticus alakja a szerteágazó műveltséggel bíró irodalomkritikus. Szemben Rortyval, Richard Shusterman²² úgy véli, hogy a két fent bemutatott karakter különféle, egymástól eltérő esztétikai életvitel megtestesítője. Az ironikus entellektüel folyamatos önjárelírása lehetetlenné tenné az erős költő számára a nagy művek létrehozásához szükséges összpontosítást, a kompozíció megalkotásához elengedhetetlenül szükséges fókuszált szelekciót. A jövő horizontja felé nyitott ironikus értelmiségi célja, hogy folyamatosan új és új szótárakat sajátítson el, míg az erős költő nem számolhat a múlt és a jövő összes lehetőségével, hiszen szigorúan szelektálnia kell a kulturális mintázatok között, alárendelődve a kompozíció logikájának.

Shustermannal szemben úgy vélem, hogy mivel Rorty²³ amellettt érvel, hogy több kvázi-énnel bírunk, ezért lehetünk egyszerre mindenre nyitott értelmiségiek és a művészi alkotás strukturáltságának alárendelődő erős költők. Harold Bloom értelmezése

21 RORTY, Richard, *Esetlegesség, irónia, szolidaritás*, Jelenkor, Pécs, 1994, 17–88.

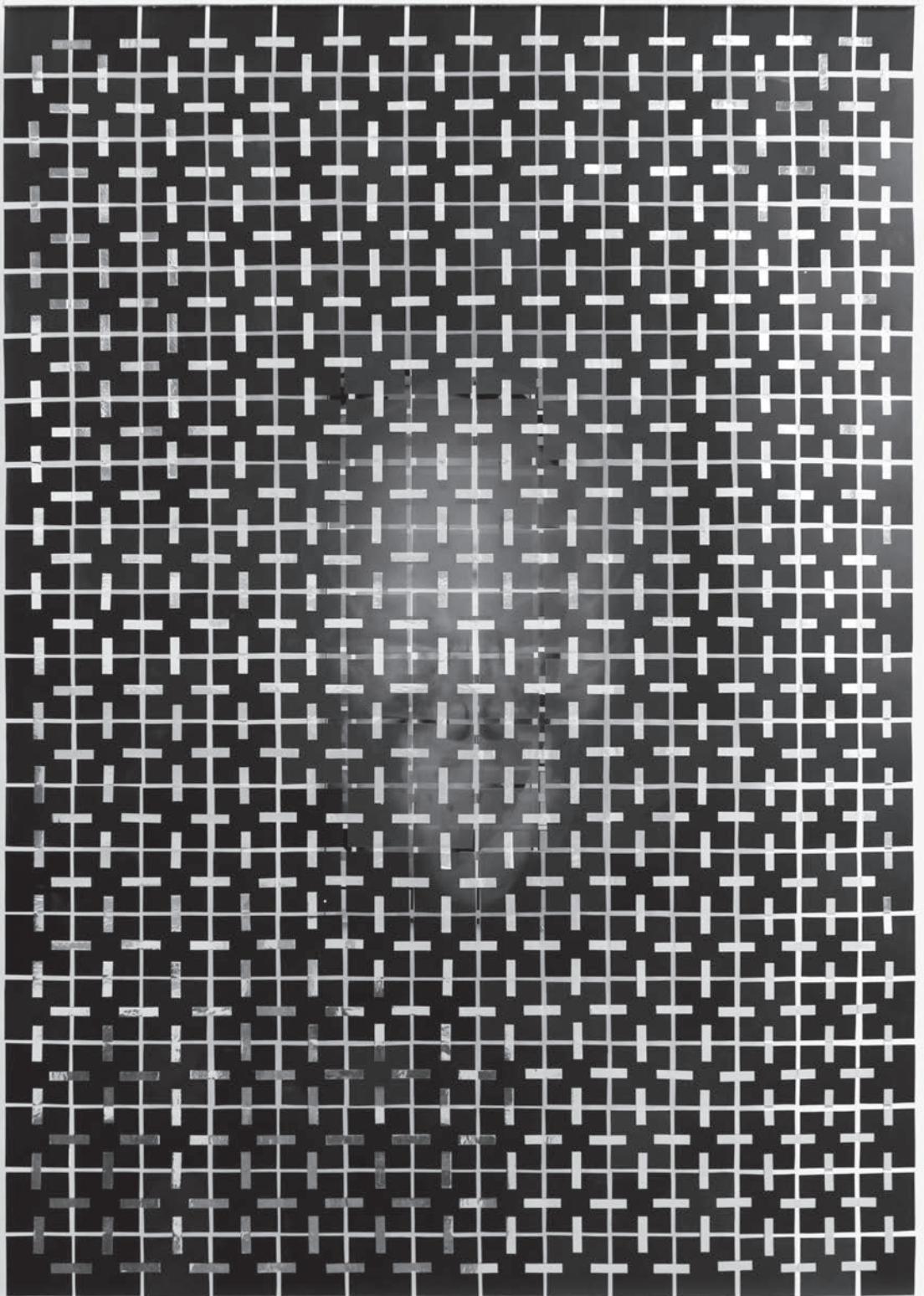
22 SHUSTERMAN, Richard, *Pragmatista esztétika*, Kalligram, Pozsony, 2003, 428–468.

23 RORTY, Richard, *Freud és a morális reflexió = R. R., Heideggerről és másokról*, Jelenkor, Pécs, 1997, 181–252.

szerint egyébként az „erős költő” méltó társa az „erős kritikus”, aki amikor kritikát ír, éppen úgy szelekcióra, összpontosításra kényszerül, mint az erős költő. Rortynál a liberális demokrácia hősei a múlt kódéből előbukkanó irodalmár-könyvberek. Cikkem központi, metaforikus alakja az „intermediális múzsa”, akit sem a 21. századi erős költő, sem pedig az erős kritikus nem tud többé külsődleges díszítőelemként használni. Céлом az volt, hogy Áfra János *Két akarat* című kötetén keresztül rávilágítsak az intermediális múzsa dekoltázsának metafizikai mélységére. A hangsúlyt – a kibetér erotikájának mémjeitől megfertőzve – nem a mélységre, hanem a metafizikaira helyeztem. Ontológus-látszerésként ajánlottam egy multifokális-mediális szemüveget. Nem tudom pontosan megjósolni, hogy mit fog látni a „látogatók” számára megnyitott „posztmodern metafizikai térben” az, aki felpróbálja és körülnéz benne.

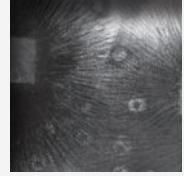

MOSÁS

Összegöngyölte a szoknyát az ölében, és a csempére kucorodva a kádnak támasztotta a hátát. Gyilkolni tudott volna egy cigiért. Eszébe jutott, hogy a szoknya zsebében lennie kéne egy régi, gyűrött, de még nem üres doboznak. Ilyen varázslatos szoknya volt ez, hogy zsebbel is rendelkezett, meg csomag cigaretával. Meg is találta, két szál lapult már csak benne, és egy tűrhető öngyújtó. Normális esetben eszébe sem jutott volna a fürdőben dohányozni.

Bal kezében tartotta a zsugorodó szálát, a jobbal az anyagot simogatta: bársony, az apró gyöngyök, belezáradt foltok, és mindről meg tudta mondani, mikor meg hogyan termett ott. A mustár a hajnali négyes hamburgerből, a vörösbor, amit képtelenség, hogy kitapintson, de mégis, ez meg mikor olyan ügyetlenül meg óvatlanul szeretkeztek, és sietősen, hogy még a ruháikat sem vették le mind, csak amit muszáj volt. Mikor a nővére kislánya öklendezni kezdett az ölében. Mikor lecsöpögtette a palacsinta, mert nem tudta megállni, hogy ne tömje tele nutellával és baracklekvárral *egyszerre*. Idáig ért, mikor rádöbbsent, hogy egy pillanat és a filtert égeti már. A csikket a vécécsészébe pöccintette. Úgy döntött, mégsem olyan örültség a fürdőszobában dohányzás, csak a füstöt kéne a lefolyóba fújnia, szájrátétellel, aztán kezét és fogat és arcot is moshatna helyben.

Oké, azért annyit megtehet, hogy beállítja a programot a mosógépen, abba nem halt még bele senki. És talán kiválogathat még pár ruhadarabot a szennyből, mert mégsem mehet a mosásba egyedül a szoknya. Bedobálhat a dobba mindent, ami hozzá tartozik, amivel együtt viselte, ami eszébe juttatta a színével vagy a mintájával vagy a makacs foltjaival. Vagy azzal, hogy annyira összeillettek. A leggyengédebb programot kereste ki, aztán kiborította a szennyest. Eltartott egy darabig, míg minden mosnivalót kiválogatott, átölelt, utoljára, és megforgatott a kezében. Aztán behajtotta a dob ajtaját, és visszakuporodott a kád mellé. Volt még egy cigarettája. A gyújtó nehezen gyulladt már be, a gáz fogyóban, valószínűleg. De az ilyet felesleges újratölteni, csak kihajítja majd. Az üres doboz is a vécécsészében végezte. Aztán kiterítette az ölében a szoknyát,

magához illesztette, derék derékhoz, végig a lábain. Nagyon szívott a cigarettán. Pár óra, és neki semmi nyoma nem lesz már rajta. Vagy fordítva. Hosszan fújta ki a füstöt. Ennyi idő az életéből, és ilyen egyszerűen semmissé tehető.

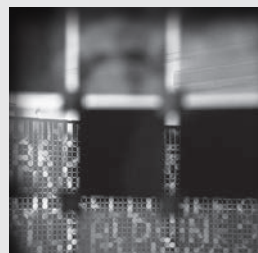
Na azért mégsem, gondolta, és lejjebb eresztette a cigarettát. Máskor legalább háromszor kellett újra-élesztenie egyetlen szálat, most vidáman pislogott.

Szabályos kör alakú lyukat égetett az anyagba, fekete karimával. A szeméhez emelte, amíg megvizsgálta, az ujjai között a kialudt cigaretta. Aztán újra meggyújtotta, és elismételte a mozdulatsort az alkarján. Majdnem szabályos, kör alakú sebet égetett, fehérét, vörös karimával. Összeillettek.

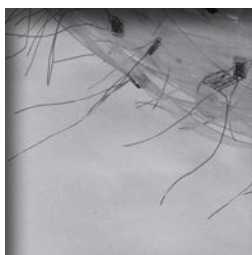
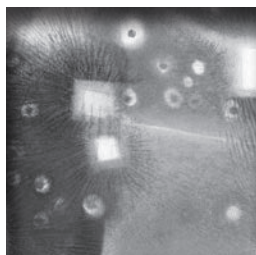
Elszívta még a cigit, aztán leöblített mindent a vécén, az utolsó darabot is a mosógépbe tette, és elindította. Még kezet, fogat és arcot mosott, mielőtt kilépett volna a fürdőből.

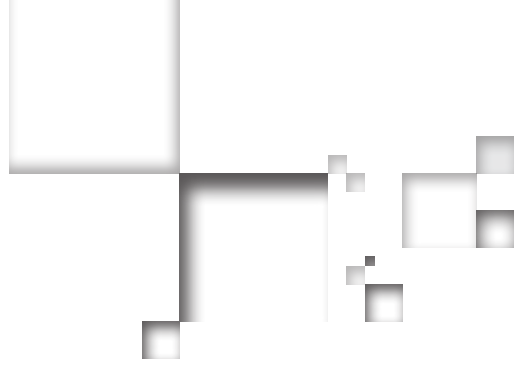
NEM TUDOTT MEGTANULNI EGYETLEN NYELVET SEM

Egy nyelvet se volt képes elsajátítani. Pedig igazán korán kezdték, ez általában segít. Händel, Chopin és Joanna Newsome mellett csupa hangoskönyvet hallgatott magzatkorában. Nyugodt, kedves történeteket, Beatrix Potter, ilyesmi. Az óvodában franciát tanult. Legszívesebben azonnal két idegen nyelvet vettek volna fel, de a nevelők azt tanácsolták, először az anyanyelvében szerezzen több jártasságot. A tőmondatok is összezavarták. A francia kisasszony azt hitte, kavarodás történt, hogy évekkal fiatalabb lehet a csoportnál. Később csak azon bosszankodott, miért nem látják be némely szülők, hogy a gyereküknek speciális tantervre volna szüksége. Pedig megkapott minden segítséget, amit csak előnyös helyzete engedett, tanárokat és módszereket. Terápiát csak azért nem, mert egyetlen felkeresett specialista sem tudott semmiféle leírható diagnózist adni. Rengeteg teszten átesett. Értelmi szintje nem volt visszamaradott. Semmi testi hiányosság nem adott okot ilyesféle zavarra. A nyelvi központja sem volt sérült. Azt is megállapították, hogy az általa tanult nyelveket megérti, legalább annyira, mint ugyanezen nyelveket beszélő vagy tanuló társai. Arra jutottak, ideges eredetű, pszichés zavar lehet a blokk, ami a mondatalkotásban és önkifejezésben gátolja, de egyetlen vizsgálat, kérdőív vagy pontrendszer sem hozott egyértelmű eredményt. Végül, pusztá jóérezésből, felhagytak a találgatással. Így is élhet szinte teljes, majdhogynem minőségi életet, mondták. Rengeteg kapu nyitva áll előtte. A támogató és tehetséges családja erős védőháló. Oda hull majd vissza legrosszabb esetben, efféle legrosszabb esetekért milliók ölnének a nyomornegyedekben. A szülők ekkorra már felhagytak volna az erőszaknak érződő tanórákkal, újabb és újabb próbálkozásokkal. Elfogadó emberek voltak. Két fiatalabb gyerekük születése pedig rádöbbenette őket, hogy nem csak egyetlen próbálkozásuk van, a továbbiak lehetnek sokkal si-

keresebbek. Neki viszont mániájává vált a nyelv. A fejébe vette, hogy ha megtalálja az elsőt, azt, amely leginkább kifejezi belső gondolatvilágát, érték- és szimbólum-rendszerét, a többi is simán megy majd. Rengeteget olvasott, hallgatott hangoskönyveket és filmeket, és hallgatott élőbeszédet is, videoblogokat meg TED-előadásokat. A téma nem is számított, bármit befogadott, a tudás néha megragadt, másszor meg lepergett, de hiába próbálta visszaadni a hallottakat később. Néha úgy érezte ilyenkor, mintha csomó ragadt volna a gyűrűporca alá, a légcsővébe. Ilyenkor még a szavakig sem jutott el, csak köhögött, percekig. Nyugodtabb napjain, mikor megpihent kissé, akár a sarki kávéházba is lemerészkedett. Ott ugyanis mordulva is rendelhet az ember, megértik. Hasonlóképp volt a mozival és a bevásárlóközponttal. Néhanapján megfordult a fejében, hogy munkát kéne keresnie. Igazából rengeteg mindent képes lett volna elvégezni anélkül, hogy mondatokat formáljon. Végül mindig arra jutott, elpocsékolta idő volna az, amit nem a nyelv keresésére fordít. Évekig foglalkozott az ógöröggel, olvasott szanszkrit szövegeket és hetekig játszott a gondolattal, hogy egymaga, vagy esetleg fizetett kísérettel útnak indul, hogy előben is hallhassa a manysi nyelvet. De egyikkel sem jutott közelebb. Sem szóban, sem írásban nem tudta kifejezni a gondolatait. Természetesen gondolatai sem voltak. Nem úgy, ahogy a legtöbb embernek, javarészt összefüggő folyamként. Nem volt kevésbé tudatában önmagának vagy a céljainak, de nem tudta leírni őket. Húgai rég elköltöztek, az egyiküknek gyerekei születtek, a szülei egyre hosszabb nyarakat töltöttek egy déli államban. Önellátó volt, de néha hiányolta a társaságot. A legkisebb húgát látta leggyakrabban. Ő a városban maradt, hárfán játszott, és egy kicsit gyűlölte a férfiakat. Illetve mégsem, de legtöbbször mégis így értették, vagy így fogalmazták meg, hogy gyűlöli a férfiakat. (Pedig, ha a húgát magát kérdezik, azt felelte volna, csak nincs szüksége rájuk. Senkire nincs szüksége, magára sem, azzal is megbékélne, ha ő sem létezne, és akkor érzi ehhez legközelebb magát, amikor hárfán játszik. Ezért játszik annyit, és így került be abba a borzalmasan neves konzervatóriumba.) Úgy érezte, egészen jól érti a húgát, jobban, mint a szülei, vagy a kettőjük közti három testvér. Mégsem tudta volna elmondani neki.

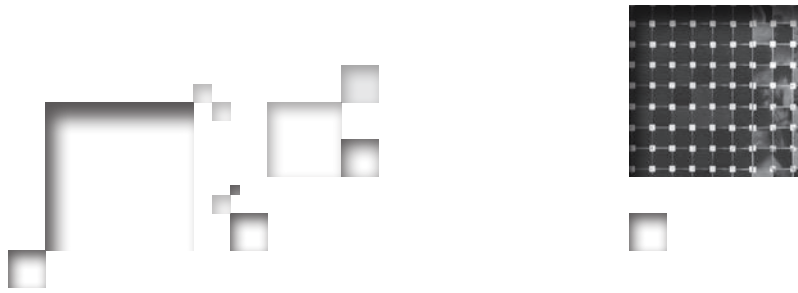
Valószínűleg így lett ő a húga kedvenc családtagja. Apja meghalt, és anyja végérvényesen délre költözött, mire rádöbbsent, felesleges volt hosszú évtizedeken át tartó kutatása az egyetlen megfelelő és tökéletes nyelv után. Átkozhatta volna saját ostobaságát, de az olyat hosszú és cirádás mondatokban kell, olyanokat pedig nem tudott. Tehát nem átkozta magát, inkább csendben örült a felfedezésnek. A csomó a gyűrűporca alatt melegen fénylett, átderengett nyaka sötét bőrén. Arra jutott ugyanis, hogy az ő nyelvét még soha nem alkotta meg senki. Ezért magának kell megalkotnia azt a nyelvet, amit beszélhet. E felfedezése után napokig csak ült a lakásban, és semmit nem csinált. A húga meglátogatta közben egyszer, adathordozón magával hozta egyik új szerzeményét, azt hallgatták egy ideig. Mikor a darab véget ért, az asztalához ült, és vásznakat rendelt. Hatalmas festővásznakat, és állványokat is, ecseteket, ezeket a húga választotta, meg festéket. Alig pár színt, de azokból egy életre elegendőt. Mikor megérkeztek a vásznak, pár nappal később, a húga éppen a konyhájában ült. Segített neki elrendezni őket a lakásban. Együtt csomagolták ki a színeket is, meg az ecseteket, elrendezték őket az asztalon, nagyság, puhaság, efféle attribútumok szerint. Ezután a húga hazament a hárfájához. Nem tudott pár óránál tovább távol lenni tőle. Ő pedig írni kezdett a vásznakra, a pár egyszerű színnel. Nem szavakat, legalábbis nem olvasható szavait bármiféle ma beszélt vagy feljegyzett nyelvnek. De neki szavak voltak, a nyelve helyett az ujjairól gördültek le, hosszas, görcsös gondolkodás nélkül. Tudta, hol törjön sort, hagyjon gondolatnyi szünetet, tegyen pontosvesszőt. Mikor tegye ki a pontot. Csupa maszat lett minden ujjá és a felöltője is, narancssárga, lila és fekete. Aztán, mikor minden vásznat teleírt, a falakkal folytatta. Beterített minden üres négyzetmétert, narancssárga, fekete, lila vonásokkal. Mikor ezek is beteltek, sírni kezdett, mert nagyon sok mindent el szeretett volna még mondani, de már nem tudta, hová.

TE MIT TUDSZ?

Tessék, kérem, jelezni, másként hogy tanulnék meg bármit is? Felírni ezekre a táblákra, kérem. A filceket abban a kalapban találják. Köszönöm, köszönöm. Ha teleírtak mindent, kéretik várni pár percet, csak amíg gyorsan megtanulom a legújabb tanulnivalót, aztán törlés, és adom is vissza, tisztán, üresen. Az én értelmem kapacitása, legalábbis jobbára, végtelen. A tábláké véges, az értelmemé, jobbára, végtelen.

Ön ott, hölgyem, kérem, ne dobjon aprót a kalapba. Nincs nekem arra szükségem. Mire is mennék vele. Meglehet, hogy több apró van a tárcájában, mint gondolat a kobakjában, ez esetben bocsánatot kérek. Mindannyiunkkal megesik, így, hétfő reggel. Arra kérem, ha már nem most, jöjjön vissza kicsit később, délután, mondjuk. A hosszú nap a klimatizált, túl-hideg irodában csak megtanítja valami újra. Vagy megtanítja valamire újra, amit egyszer tudott, csak elfelejtett. Hogy ez a szoknya borzalmas választás, például. Nagyon csinos, szó se róla. Csak túl rövid. Megjegyzik majd, hogy túl rövid. Vagy túl csinos. Megérintik a combját, és a maga hibája lesz. Ezt tegnap tanultam. Azt hiszem, tegnap. A hétfők előtt a péntek jön, igaz? Ó, nem, nem. Vasárnap. Elnézését kérem. Mindkettő a hétfők előtt jön.

Megérintik a combját, és az ön hibája lesz, hogy megérintik a combját. Mert nem tanult az esetből. Vagy a történelemből. Mégis, mit gondolt, miért olyan alacsony a mesterségesen szinten tartott hőmérséklet az irodában a magácska érzése szerint, aranyom? Mert a kezecskéi és a lábacskaí mérhetően fagyosabbak, mert a teste több zsírszövetet tartalmaz, így kevesebb hőt produkál, mint a férfiak jelentősen nagyobb kiterjedésű izomszöveve. De nem magára szabták a klímaberendezést, aranyom. Ez is az ön hibája. Húzzon melegebb nadrágot. Hosszabb szoknyát. Járjon fitnesszterembe. Köszönöm, köszönöm a figyelmét. Ó, milyen udvariatlan. Az a kézjel vul-

gáris szinte minden nyugati társadalomban, mióta az ókori görögök elkezdték használni. Fallikus szimbólum. Otromba, felettébb otromba. A genitáliák mind otrombák.

Ó, uram, uram, ott a kék kalapban. Tegye vissza a filcet, kérem. Végesek a készleteim. Végesek. Tudja, hányszor tanultam meg ezt a szót újra meg újra? A készleteink végesek. A kőolaj mennyisége véges. Véges számú levél található azon a szomorúfűzfán ott, a háta mögött. George K. Chang türelme is véges, és gyűlöli, mikor Kenny B. Olson kölcsönkér anélkül, hogy a múlt pénteket rendezték volna. Az amerikai elnökök uralkodási ideje véges. Az anyag mennyisége az univerzumban véges. És szívárog, tudta? Azokon az apró, fényes, tűszúrásnyi lyukakon keresztül. És a hó is véges, mind kihülünk majd egyszer. A nők sokkal gyorsabban, természetesen. Az univerzumot egy tüzelő bakkecske hordja a hátán. Fogadásból kötözték oda, tudja? De a bakkecskék, különösen a bipoláris zavarral küzdők, véges ideig tüzelnek. Mire megfial, mi mindannyian elpusztulunk.

Tudta, hogy mi vagyunk az egyetlen faj a földön, amelyik azt képzelem magáról, hogy befejezett terméke egy célirányos evolúciós folyamatnak? A tudomány jelenlegi állása szerint. A medveállatkák és a mianmari vöröspandák ilyen terű álláspontjával egyelőre nem vagyunk tökéletesen tisztában, jelenleg is folynak a kutatások. És minden nappal többet tudunk, ó, csak látná, csak tanulná meg, amit én, nap mint nap, óráról órára. Ez a tudás is véges, de talán látná, egy ponton hogyan veszik el a különbség rettentően-elképesztően-borzalmasan sok és végtelen között.

Roppantul érdekes dolgok ezek.

Tudta, kedves – igen, ön, ott abban a kerekeken guruló, macskamintás kis közlekedő eszközben, a két copffal –, tudta, hogy ezen a bolygón élő, körülbelül egymillió-háromszázhetvenezer faj közül legfeljebb egy tucat, ha gyakorolja

a szexuális monogámiát? Hattyúk, prérin élő földipocokok, gibbon majmok, hogy párat említsek. Ez utóbbiak közül a sziamangok, egész pontosan. Őket különösen kedvelem, énekükkel jeleznek társaiknak és határolják el területüket. Kellemes állatok. Az emberi faj nincs ezen egy tucat között, természetesen, habár a társadalmi-kulturális monogámiára sokhelyütt erős a nyomás. No meg az ember szeretetehes, magányos lény. Ezt teszi az öntudat a teremtményekkel. Csak annyit mondasz: „Hé, te.” És ő erre, hogy: „Én? Én létezem? Kicsoda ez az én?” Aztán ezt ismételteti egy életen keresztül, persze nem jut egyről a kettőre, szóval megbolondul egy kicsit, vagy behelyettesít a szaggatott vonalra bármi felajánlott választ. Mint amikor feltöltöd az ökölnyomot a falban sok haszontalan kacattal, csak hogy betapaszd.

Vagy elfelejti a kérdést. Mi volt a kérdés? Hogy magával viheti-e a táblát? Ó, nem. Jöjjön vissza, mikor tanult valamit.

Ez a bolygó egy hatalmas tányér, tudta? Lapos tortaforma, belelapított réteg keksztörmeléssel. De léteznie kell egy másik dimenzióknak. A harmadiknak, mert a hosszúság és szélesség adott, a tányéron belül. A mélységnek, tudja. Mert lakik ott valaki, egy hatalmas, nyálkás, alvó, ősi valaki. Néhányan Cthulhunak nevezik. Mások Albertnek. De bizonyosan tudom, hogy alszik odalenn. Egyesek szerint az igaz szerelem csókja ébreszti majd fel. Az lesz a jel.

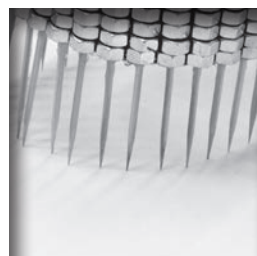
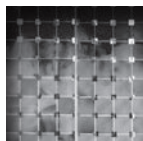
Köszönöm az új tudást, uram. Én is kurvára örülök, hogy én lehettem az első, aki ma hajnalban felbaszta az agyát. Enyém a megtiszteltetés. Ó, gyönyörű látni, hogy ennyien vannak. Kellemes rajz az édesanyjáról, kedvesem. Csinos, nagyon csinos. Még a harmadik lába is egészen kecses.

Egy fizikaprofesszor! Hiszen magát ismerem, sokat jár erre, igaz? Mesélni is szokott. Persze ezt nem jegyzem meg, csak azt, amit lejegyez. Sok-sok

végtelen, akarom mondani, lehetetlenül hosszú képlet. Megtanultam mindet. Elcitolhatnám oda és vissza akárhányszor, fejen állva egy rinocéroszon. És a kedves felesége, egyem a szívét, szintén gyakran megfordul erre. Egész stósz könyveket hoz, meg újságokat, napi- és szaklapokat. Persze csak akkor lenne értelme, ha felírnák a tábláskáimra azt a sok betűt. De kedves gesztus, értékelem.

Maga! Ó, azok a gyönyörű szavak. Nem sok újat mondanak, de gyönyörűek. Tessék csak, tessék tollat fogni, színeset. Néha mintha rajzolna. Csupa színes vonal.

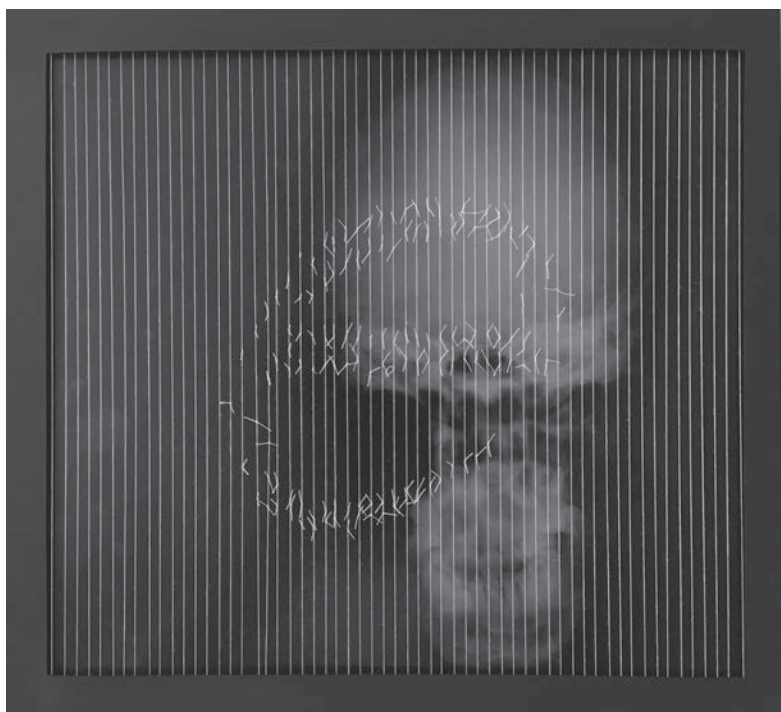
Nohát. Mintha kezdenék megtelni így reggelre. És annyian állnak itt, és meghallgatom mindannyiukat, higgyék el, csak adjanak egy kis időt. Annyi új tanulnivalóm van. Például hogy manapság semmi értelme megtanulni, hogy válasszunk el szavakat. Bár a morfémák megkülönböztetése gyakran hasznos készség. És ismét, számomra semmit nem felesleges tudni. Mindent tudni akarok, amit elmondhatnak nekem. Csak egy apró szünetet tartunk, jó étvágyat a reggelijéhez, hölgyem, nemsokára ismét találkozunk.

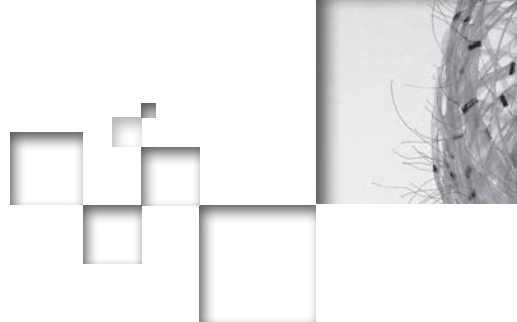

„A” MAGÁNHANGZÓK, 33x30 cm, 2018

„E” MAGÁNHANGZÓK, 33x30 cm, 2018

SZÁSZI ZOLTÁN

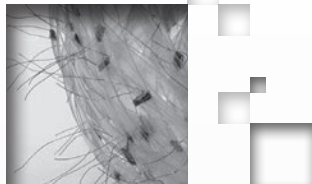
MIÓTA Ő NINCS...

AZ ÉN KÓRTÁRSAIM

Félezer év lecsordogált már az Arno völgyén, hogy elhívták, s a vizek nem tudtak arról, hogy Ambois mellett a vénült test, mely szaporodni undort érzett már fiatalon is, a pornak odaadta magát, elernyedt végleg. Volt egy örök pillanat, amikor a Santa Maria delle Grazie refektóriumában Krisztus szempillájára egy aranyló sárga virágporszemcse hullott. Kóbor méhecske lábáról pergett alá, a részeg május felzúduló életereje rakta tele a fákat s a rétet milliárd virággal, s ez a méh lábacskárol lebecskázó pollenszem megcsiklandozta a fényt a kenyeret nyújtó istenfiú tekintetén. Messziről, a szenteltvíztartó felől nézve úgy látszott, mintha a máskor fájdalmas arcúnak látszó Jézus ettől kicsit elmosolyodott volna. A vén test már nem pihegett, a szív megállt, a titoknak felnyitását végezte épp a lélek, majd hogy feltörte végül az életének kódját, megértette a hiábavalóságot, így hát elinalt a semmibe. A végtelen úr fogadta, ahonnan vétetett, s ahonnan hatalmat kapott az anyag és a gondolat ötvözésére, s parancsát teljesítve alkotott, hiszen ez volt a dolga. Leonardo meghalt. Jézus mosolygott. Ambois mellett a Loire völgyét azóta számtalan háború fenyegette, és nem tudja felfogni az időt az ember azóta se. Vinciben az olajfák már dédelgették bogyóik kezdeményét, a szőlők kacsai körbefonták a pendülő drótokat, s valahol a föld morzsáiban ott faragódtak már a borokba a csapkodó esők által később majd beleolvadó cukrok és a színek, az a nemes barnásan piros és a méz és arany színéből kicsinosodó zöldessárga. Az ég olyan kék, amilyen kéket a Sziklás Madonna háta mögé festett, kobalt mélységes sugárzását őrző, a dombok alatt a rétek, a szántások közti diadalmas izzású gypszalagok színe az utolsó vacsora keserű fűvének haragosságával vetekszik. Virágszínekről nem tudhatjuk, miből keveredtek! Csak a vonzásuk, a bujaságuk, a zsongásuk, a remegő, a teremni vágyakozó bibék susogása érzékelhető. Súlyos ilatokba öltöző templomokba friss léptű, egyenes derekú lányok igyekeznek, kezükben forró az olvasó, hisz az a kéz, uram, jaj, mit markolt az tegnap még?

Vízhólyagot teremtő sarló nyelét, mely keményfa, s rücskei úgy nyomják a tenyér szelemlővonalát, hogy elmélyül az, mint a patakok, ha hegyekről lehorkanó gyors vizek kimossák a mélyét a földnek, s kibuknak onnan aranyat magukban őrző titokzatos ércek. Fáj a tenyér, és a derék is, nem az öleléstől, de a zizzenő szénának való súlyától. Jó látni mégis, a zsenge első kaszálás után majd dús tejjel ajándékoz a tehénke, s a fiatal üsző szőre fényesül, oldala rég nem horpad, hisz lassan itt az ellés ideje, a napra bújik a kisborjú! Ami fáj, az mind múlik, már mosolyognak a vértanúk az oltárkép oldalán. S a megváltó tudja a dolgát, kiárasztani kell a szentlelket, hisz május van, elmúlt a gyász ideje, itt az idő menni a mennybe, s kiterjeszteni a hatalmat, hitet. Alázatos, hitet tisztán megélő is akad bizonyost! Róluk, ilyen lányokról leste el Leonardo a szentek és angyalok testének harmóniáját. Az angyali üdvözlő fogadó Mária szemé színe annak a zsoltárt jól éneklő lánynak szemével hason, ki mindig elsőnek ér be s utolsóként tér ki a karzati helyéről, és cseng a hangja, sárgarigónak nincs olyan tiszta trillája, mellyel utánozni tudná, mikor azt éneklő: Glória! Ki tudja, milyen bánat pihog a lelkén, mi húzza vállát le, miért nem emeli fejét az ég felé? Csak szomorún s fájdalommal néz az oltár felé, mint aki vágyakozik. Finom vonalakkal ad neki öröklétet Leonardo! Ezüst irónnal vázolja fel válla kerekét, s keblének mozgását, melyben a szárnyas szép piros tüdő a hegyek levegőjét kerengeti, s a szív megemeli a keblek halmait, ha gyors dobogásra indul, mert elkapott egy barna tekintetet a mesterek padja felől. A lány éneke ekkor ér fel az Úrhoz, aki mindent elintéz, s lesz úgy, ahogy lennie kell! Tanúja e mese folytatásának majd az erdő alja, s a minden hangot elsodró szél.

A mester félezer éve halott! A festék mind megfakul, s a fa, mire szurkos alapját felrakták a képnek, kiszárad, megvetemül, a rejtett görcsök mind kihullnak s szálkák meredeznek a lapból. Így vannak a falak is, azok is mind érzik az esőt, a havat, a széljárásának fordulását, kormát a rosszul öntött gyertyáknak, a bekúszó ködöt, a gépből zuhanó bombát, mind megsínylik. Az anghiriai csata elveszett, talán elfalazták és ott várja a csatakürt megszólalását valamely más festmény háta mögött. Emlékszem, a Mona Lisát ellopták, de volt olyan, aki festéket loccsantott rá, irigysége megbolondított. Máig nem tudják megfejtetni, fáj vagy mosolyog? Ifjú Krisztusod a legfrissebb hírek szerint egy olajmágnás szalonjában a falon, szobadísznek, mert ugye a pénz a ha-

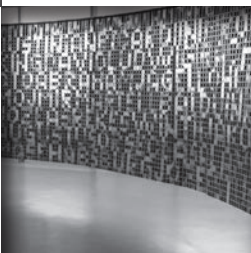
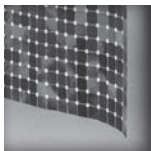
talom, s valaki ezt is megengedheti. Embert feltáró, anatómiai finom rajzaid szanaszét, kiterjesztett kezű férfialakod talán már elhagyta a naprendszert, hisz repülni akarunk, messzire, mint álmodtad! Máig újraalkothatók a gépek, de bizonyított, hogy nem jól hitted a repülést, és az erősítéseiteknek ma már az új fegyverekkel szemben semmi értelme nincs. Ha tudnád, hogy az utolsó vacsora éppen csak megmaradt, mert bombatalálat vitte el a refektórium másik felét, s ólomgolyók fúrtak lyukakat a templomok falába, úgys megfested? Ennyire mulékony minden? Ennyire! A merített papírba oly könnyen harap a láng, a vásznat penész támadja, tiszta szerencse, ha valami éppen megmarad múltból a jelennek, hogy vigyázza azt a jövőnek.

A mester, Leonardo félezer éve halott, Ambois mellett, a frankok földjén szólt le érted az úrnak anygala, hogy gyere, szolgál, pihenni, megtérni itt az idő! Ecsetet tégy le, ne feszíts új vásznat régi keretre, eltörrik az! Tested hová teszik le, s ott meddig marad? Mi hát a lét? Tenni kell vagy a gondolat a vezér? Hiszed még saját mondásod: „Miként egy jól töltött nap után boldog álom következik, úgy a jól eltöltött élet után boldog halál vár”? Sírod állítólag a királyi kápolnában, s él a legenda, I. Ferenc, maga a király fogta volna szép öreg fejed, mikor gyengéden suhintott a kaszás, s a fény kialudt. Félezer év. Május második napja. Ambois.

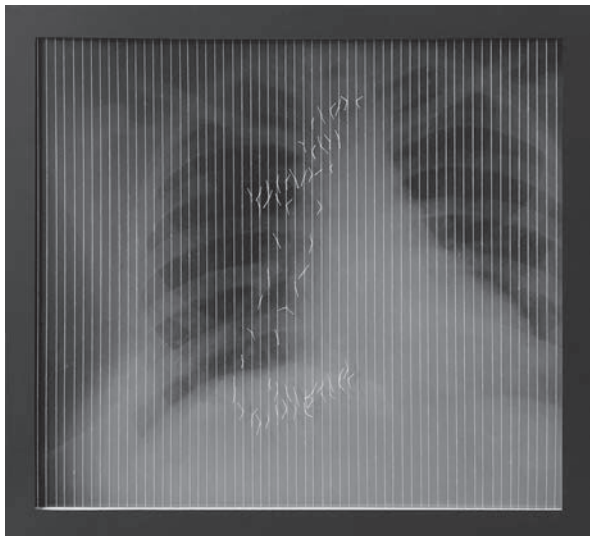
Tudom, ki voltál, de ki vagyok, kérdik a késeiek, kérdezi a ma. Nézzük csak, íme, egy érdekesség, hogy kissé elgondolkodhassunk. *„Ha úgy érzed, hogy jelentéktelen vagy, gondoldj arra, két ember, apád és anyád szerette egymást, hogy te megszülessél. És ugyanígy szerette egymást négy nagyszülőd, 8 dédszülőd, 16 ükapád és 16 ükanyád. Ha 25 évet számolunk egy generációra, 500 év alatt 1 048 576 ember szerette egymást, hogy te megszülethess.”* – ezt állítja bizonyos Genne Britton nevű ember, aki csupán egyszerű

matematikai műveletet hajtott végre. 1019-nek májusában, félévezreddel halálod előtt Itáliában sarjadó gyökereidtól, egymilliónál több emberen át vitt volna az isteni rendeltetés? Hogy ölelkeztek, mert neki ekkor kell elmennie? Ilyen szikár és kiszámítható lenne a világ rendje? Semmit nem tudunk!

Nézni a tájat, szívni be az estét, inni május kelyhét, domb mögé guruló napot veresbe hullani s kelni a reggeli heves madárdalcsatákra. Nézi az ember az ujját, a tenyérben bujkáló érdekes és titkos vonalakat, tapasztalja a világot érző hús és száraz tapintást az ujjak begyén. A kép kimerevül, az idő időtlenné válik. Harang szól. Méhek teszik dolguk. Isten nem készül semmire, a teremtés apró mozdulatait ráhagyja az emberre. Fest Leonardo. Nézem.

„I” MAGÁNHANGZÓK, 33x30 cm, 2018

„O” MAGÁNHANGZÓK, 33x30 cm, 2018

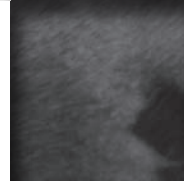

„U” MAGÁNHANGZÓK, 33x30 cm, 2018

EWA LIPSKA

MAFFIA

Shakespeare-rel kereskedtünk
gyerekkorunktól kezdve.
Hiába rendelték el
a költészet tilalmát.

Pályakezdésem
Keresztapja
A capo di tutti i capi
ezzel indított utamra:

*Nincs művészet
erőszak nélkül
a szavak megerősikolása
és stílusteror nélkül.*

Reggeli harmattal megszórt
szicíliai kiflit ettünk.

Mai napig
csőre töltött fegyverrel
alszom a verssorok között.

Szerencsés találat
ha sikeresen kel fel a nap.

NÉHÁNY PILLANAT A ZENÉRŐL

Sokszor
felügyelte *a szférák zenéjét.*

A nemzeti mezzosopran
szolgálatában állt.

A disszonancia idején
tömegeket hangszerelt.

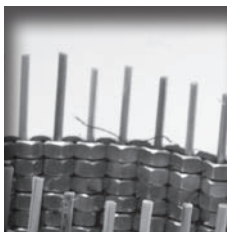
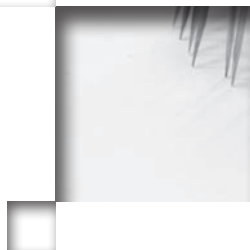
Polifón vágyak
a szerelem vezényletével.

Az olimpiák és felvonulások
szenvédélyes éveit után
mindig visszatért
fertőtlenítve és halhatatlanul.

Hallgasd:
Richard Strauss
Vier letzte Liederét.
Magányra hangolt
négy ének.

Négy fuvola. Három oboa. Angolkürt.
Négy klarinét. Három fagott. Három harsona.
Tuba. Üstdob. Hárfa. Vonósok.

Szerencsére
a zene
nem
ember.

AZ ÉSZ ALATTI CSATA

Az Ész alatti csatában
túl sok vért veszítettünk.

Ki fog most
meghalni a hazáért?

Nincs jelentkező.

Csak egy tette föl a kezét
az erős élmények rajongója.

A hazafi dublóre.

SZERELMESLEVÉL-GYŰJTEMÉNY

Megállíthatatlan
a halál utáni randevútok.
Ismert kiadónál
napvilágot látott
szerelmeslevél-gyűjtemény.

Közös fényképeinken
még hajánál fogva húzom az életet.
Kibúvót keresek
mint a katona akinek eltávról
kellene visszatérnie a laktanyába.

Megszokásból
őrzöm a lakásaitokat.
A házak bevakolva.
Az ablakok kicserélve.
Egy füst alatt kivágtak
néhány könyvesboltot.

Kamera veszi
az utolsó leheteteket.
Az objektív kizárja a fényt.
Valaki még megmoccant
és az élesség nullára csökkent.

Szerelmetek
önmagába olvasódik.

MAGAMRÓL PANASZKODÁS NÉLKÜL

Életkoromhoz rövid úton érkeztem.
Egy kézipoggyással amely
elokvens nagykereskedéssé nőtt.

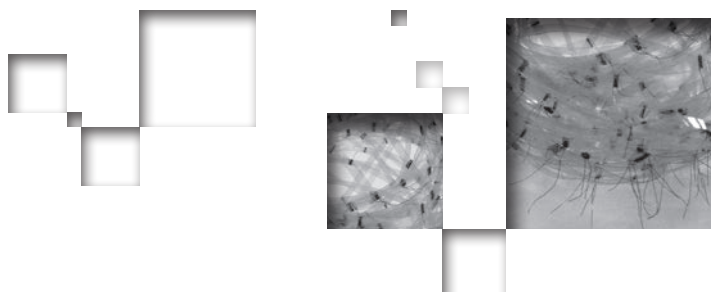
Szépséggel kereskedtem.
Genetikai mutációimban
az *Énekek énekét* hallani.

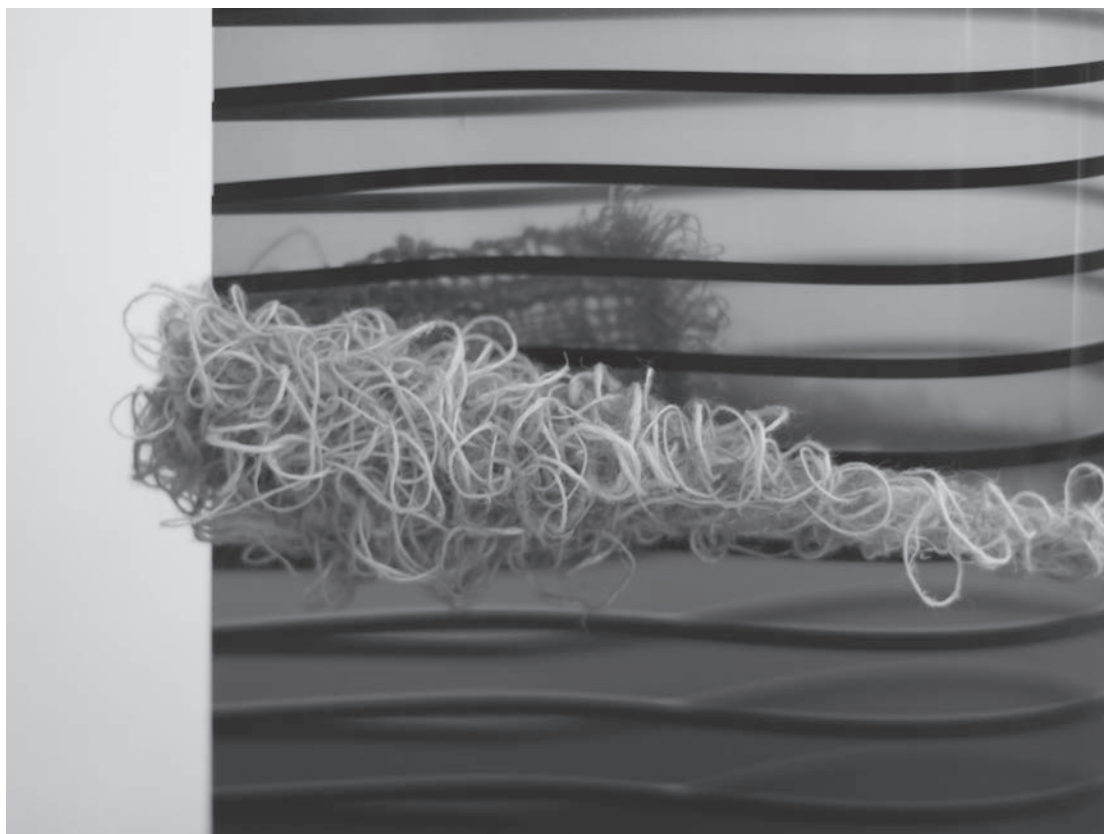
A DNS-em sajnálkozik fölöttem.
Örökletes betegségeim azt játsszák
hogy nem ismerik egymást. Ahogy családban szokás.

Kidobom szívemből a világ iránt érzett haragot.
Legyen neki úgy ahogy akarja.

Villog a kijelző: Boarding time.
Ez még nem az én járatom.
A barátaimtól búcsúzom.
Most repültek el.

Németh Zoltán fordításai

KÍVÜLRŐL, RÉSZLET, 2014

ITT HAGYOTT

(GYÁSZNOTESZ)

TAPASZTALAT

Az első halál a közelemben a sógornóm nagymamájának a halála volt. Gyomorrákban halt meg, amikor hétéves voltam. Két gyereket hagyott maga után, egy nálam két évvel idősebb lányt, és egy tőle két évvel idősebb fiút. A családi kötelékek erősek voltak, apámnak, a nagybátyjának, valamint a nagynénjének a gyermekei, vagyis én és a három unokatestvér (így neveztük e rokonságot), nem csupán az ünnepek vagy a zajosan megült névnapok alkalmából találkoztak. Együtt játszottunk, együtt mentünk nyaralni, vendégségbe jártunk egymáshoz. Az anyukák vigyáztak ránk és vittek gyerekprogramokra – felváltva, amelyikük épp ráért, anyák, akik dolgozni jártak, végezték a „nagymosásokat”, befőztek télire, és ennek ellenére volt idejük mindenféle kiruccanásra, gyereksúrra és összejövetelre. Azokban az időkben, a hatvanas évek közepétől a hetvenes évek elejéig, a játékok és a családi multságok kiemelt jelentőséggel bírtak, habár az intenzitásukra biztosan hatottak a társadalmi szöveten végzett különféle átültetések: a nagymamám és a két testvére a háború után Poznań környékéről költözött Szczećinbe, elszakadt a többiektől, kapcsolatokra volt szüksége, toldozta-foldozta, amit elszakítottak tőle, máshol növesztette vissza.

Ez volt tehát az első halál a tudatomban: 1969. április 20-án. Nem emlékszem, milyen idő volt. A (korlátozott) tudatomban, ha pontosabban akarnám feleleveníteni az elhunytak krónikáját, először a nagybátyámat veszítettem el, anyám legfiatalabb öccsét, Kaziut, aki nem egészen egy évvel – talán hét hónappal – volt idősebb nálam. Anyám és a nagymama, anyám anyja egy időben estek teherbe, ami azt jelenti, hogy miközben a nagymama legfiatalabb gyermekét várta, legidősebb, városias lánya kijelenthette: „anya, gyerekem lesz”. Hogy mondta el? Nem telefonon, hiszen falun nem volt telefon. Vagy volt egy, a községi bírónál. Személyesen? Lehetséges. A felmenők faluja (persze nem családi birtok, hanem az áttelepülés célzott helyszíne) 80 km-re fekszik Szczećintől. Levelet is írhatott. Táviratot nem küldött, egy gyerek még nem ok arra, hogy felesleges költségekbe verje magát. Hozzá voltak szokva a szüléshez és a család gyarapodásához.

Kaziu a hatvanas évek közepén egy falun átrobogó motor alá esett. Hány motor haladt át ott akkoriban naponta? A harmadik, talán a negyedik gyerek volt, akit a nagy-

mama elveszített. A hétből vagy nyolcból (nem tudom pontosan, borzalmas családi krónikás vagyok) csak a nagynéni, anyám és a két öccse maradt meg. A nagymama eltemette két vagy három gyermekét még Szambirban, majd Kaziut is. A nagymama után nem sokkal, akit a hatvanas éveiben rák vitt el, tragikus halált halt a megmaradt fiúk közül a legfiatalabbik, és, ismét rák, a középső lány. Mindannyian fiatalok voltak. És a legfiatalabb Kaziu. Számtalanszor hallottam: „Nem emlékezhetsz rá, emlékszel?” Ismerem a vele való játszásaimról szóló történetet valahol a nagyszülők nem éppen a legjobban irányított gazdaságának közepén, amelyet egy Ukrajnában álló peremvárosi épületből költöztettek át a korábban németek lakta faluba. Egy fénykép van, talán kettő. Megfakultak, alig kivehetők. Kézbe véve őket a rokonok mondogatták, hogy hasonlítottam a játszópajtás nagybátyámra. Az udvaron készült apró képre nézve nehéz megfejtetni, lehetséges, hogy egyáltalán nem is én vagyok rajta, sőt talán nem is Kaziu, időnként a nagymama elfelejthette, melyik kép kít ábrázol, és engem gyerekkoromban fiús göncökbe öltöztettek. Nem annyira a szülők valamiféle beteljesületlen óhajára való tekintettel, hanem a csomagok miatt. A lakóházunk első emeletén lakó zsidók csomagáruval kereskedtek. Nem tudom, hogy a család kívánt-e fiút nekik, vagy úgy gondolta, hogy könnyebb eladni a fiúruhát, de tény, hogy ilyen kelengyém volt.

Időnként láttam még, természetesen, Kaziu koporsói fényképeit, de itt már nehéz lenne bármilyen hasonlóságot találni. Fekszik felöltözve, mint egy felnőtt, a szokásos temetkezési testtartásban, és az arca a fényképen a kézbe vételektől megfakult. Nem hasonlítok rá.

Ez a halál azonban számomra csupán elbeszélés. Különösen megindít benne anyám – az ápoló és a legidősebb lány – szerepe, akinek e szerint

kötelessége volt azzal foglalkozni, hogy az öcsike testét előkészítése a koporsóhoz. Könnyű azt írni, hogy „a halott ember testét meg kell érinteni”, megérinteni már nehezebb, de hogyan érintsük meg a halott gyermek, a halott testvér testét, akit a motorkerekek morzsolnak össze? Kit kell jobban sajnálni: e gyermek anyját, a halottsiratót, vagy őt magát? Magamat? El tudom képzelni valamennyiük siránkozását, nem gyakorolták a mértéktartás erényét, túlkiabálták egymást örömben és haragban, ahogy bizonyára a kétségbeesésben és a bánatban is.

Irodalmi értelemben valamikor felhasználtam egy villamossíneken esett névtelen halál képét, amely mély nyomot hagyott az emlékezetemben. Az otthonról az iskoláig vezető utam közepe táján volt egy különösen veszélyes gyalogátkelő. Az emlékezet és az irodalmi szükségletek között foglal helyet a saját egykori leírásom: ember egy szatyor krumplival, összegyűrt porköpenyben. A képzelet és a dramaturgia szükséglete írta hozzá a többit: baleset a mindennapiság felé vezető úton. Meg kellett, hogy rázzon, vér, erőtlenség, csődület, szatyor. Később, ahogy suttogva beszéltek az 1970-ben meggyilkoltakról, így láttam őket: mindannyiuknál szatyor volt a létszükségleti cikkel, a krumplival.

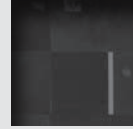
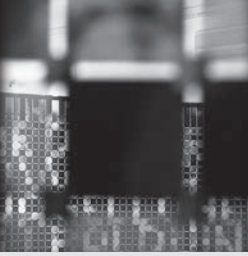
Tudatosan, bár az illendőség fátylán keresztül, amely a gyerekeket távolabb parancsolta ezektől az ügyektől, éltem át a sógornó már említett nagymamájának, Krystyna néninek a halálát. Egy adott pillanatban eltűnik az emlékeimből, átköltözik az étkezőből a kórházi terembe, abbahagyja a krumplis-húsos salátapéppel való etetésünket, infúziót kap. Ott esik a szó, ahol elvileg nem hallhatom. Van még képem az utolsó ünnepről, amikor már nem tudott enni, és egy jelenetről a konyhában, ahogy a lefolyóba öklendezik, miközben a férje tartja. Emlékszem, hogy sárgás váladék jött belőle, de lehet, hogy ez csak fantomkép, hiszen a gyerekeknek nem engedték meg, hogy a lefolyó tartalmát szemügyre vegyék. Vagy lehet, hogy nem figyeltek ránk? Nem törölték fel a nyomokat? Ezután következett az elhalálozás napja, a gyerekek egyedül maradtak otthon és játszani próbáltak. A heverőn tornyosuló ágynemű között halottat sejtettünk. Valamelyikünk ugrást kivitelezett

a heverőre, hogy ellenőrizze. Nem voltunk biztosak a dologban, a puha alatt valami keményebb feküdt.

Nem vittek el a temetésre. Az unokatestvéreim természetesen ott voltak, úgy ítélték meg, hogy én kicsi vagyok az efféle látványhoz. A szülők óvtak, ahogy tudtak, nem gyakorolták a hagyományokat, amelyeket a maguk részéről ismertek, hiszen kicsi koruktól fogva több lehetőségük adódott, hogy végső útjukra kísérjék a halottakat. Anyának bizonyosan több, mint apának, statisztikai alapon szemügyre véve többen estek el, haltak meg vagy lettek meggyilkolva Szambirnál, mint Plezewnél. Szczecinben a hatvanas években a temető a családom számára a séták és nem a koporsók elföldelésének helyszíne volt. A temetőbe gyalog járhattunk a szüleimmel, az út hazától a Piastów sugárúton és a Ku Słońcu utcán át mintegy tizenkét percet vett igénybe. Ellenőriznem kellett volna halottak napján, amely idén számomra apám napja volt, de elfelejtettem a karórára pillantani. Hónapok óta borzalmas karórára nézni.

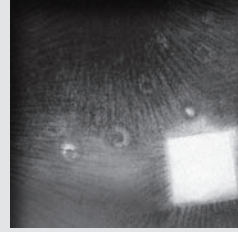
A családban e halálnak komoly szervezési-érzelmi következményei voltak: támogatni kellett az özvegyet a háztartási teendők ellátásában, a mosásban, a takarításban, az étkezésben. És ide sorolhatók a későbbi sikertelen kapcsolatai is, amelyekbe beletartozott, hogy „a gyerekeknek legyen anyjuk”. Nem szabad elkalandoznom, így csak megemlítem, hogy a nagymama fiútestvére még a nagymama előtt halt meg, egy nappal a nyolcvanadik születésnapja előtt és tíz évvel a saját fia, az unokaöcsém után. Az unokahúgom, az ő testvére ekkor már néhány éve özvegy volt. Halottainak krónikájában a sorok sűrűn íródtak. A fejezetcímek így hangzanak: anya, férj, fiútestvér, apa, ebben a sorrendben. Hozzáteszem, csak két évvel idősebb nálam. Az apját az anyjára temette. Egy sírhellyel odébb, fehér márványtábla alatt egy nagyon fiatal ápolónő fekszik, aki fehérvérűségben halt meg. A sírján mindig fehér virágok fekszenek, erről ismerem meg a sírt, amikor évente egyszer-kétszer méccsessel felkeresem. A nagybácsi temetéséről mindenek-

előtt a koporsóra vetett föld visszhangjára emlékszem, az első és legfontosabb által a gyászolóknak adott hangra, az egyezményes jelre, amely után el lehet kezdeni sírni. Ha életedben először vagy temetésen, akkor is érzed, hogy szabad, nem követsz el hibát.

Gyerekkorban, amennyiben nem veszítjük el a legközelebbi hozzátartozóinkat, távol vagyunk tartva a haláltól, legalábbis a városias, ateizálódó kultúrában. Nehéz megmondani, hogy Krisztus szenvedése és halála a kereszten anyagi tényként jut-e el a gyerekekhez, hiszen olyan fordulópontot képez, amely után a feltámadás következik. Melyik gyerek látott valaha is feltámadottat? Vajon a gyermek képzeletében a halál nem éppúgy a mese része, mint a feltámadás? Különösen, hogy az első az egyházi hagyomány makabrista motívumai illusztrálják, míg a másodikat a hittanfüzetek infantilis mázolványai. Így, bár a keresztény kultúra minduntalan a halálra hivatkozik, a gyermekeknek általában nem kell zavartatniuk magukat miatta. Ami engem illet, akkoriban nem voltam hívő, amikor a vallás felé terelgettek, és arra sem volt szükség, hogy „hozzászoktassanak” a halálhoz. Valamit azért láttam, de nem sokat. Kevesebbet, mint a gyarapodásról és a betegségekről.

A nagyapa, anya apjának temetésén én voltam a legidősebb unoka. Ez alapján kijárt nekem a koporsó melletti hely. „Gyere ide, közelebb”, mondták a rokonok, akik már egy ideje imádságba merültek, de most feleledtek és a hagyomány iránti tiszteletből készek voltak bármelyik pillanatban arrébb húzódni, mikor késve megérkeztem a virrasztásra. Közel, az első sorba ültetve meg kellett volna csókolnom a nagyapát, mielőtt lezárják a koporsófedelelet. Megsárgulva, méltóságteljesen feködött, még jobban hasonlítva önmagára, egy ismeretlen vérű valakire. Ezen az első, kivételezett padsoron valamennyien csöndesen sírtak – hasonlítottak egymásra és rá is (ő is könnyen elérzékenyült) –, míg a másodikon hangosabban, a helybéli unokák. Úgy gondoltam, nem tűnik fel nekik, ha nem csókolom meg a nagyapa testét, csak fölé hajolok. Az akkori gyászolók közül az idősebbek – anyán kívül, aki továbbra is, mind a mai napig távol akar tartani a haláltól, mert megítélése szerint

túl kifinomult vagyok a halandóságához – már végleg elbúcsúztak, a fiatalabbak meg valószínűleg nem emlékeznek rá, hogy a legidősebb unoka illő módon viselkedett-e. A nagyvárosokban nem tanítottak temetői etikettet, ennyit hozhatok fel a mentségemre. Ezen felül előkelő helyzetem a temetésen és az ott hierarchiából kapott lecke sokáig gúny tárgya volt a család szzczecini oldalágában.

Az első halál, amelyben közelről kellett részt vennem, az anyósom halála volt. Kórházban halt meg egy év után, meghatározhatatlan betegségekben, két úgynevezett hospitalizáció, vagyis nyaralás után, amelyet velem és a gyerekekkel töltött a tengernél. Őszintén szólva a betegség előtt nem volt oda értem, ami értelemszerűen nem könnyítette meg a kettőnk dolgát. Amikor kórházi termekben feküdt, kényelmetlen ágyakon, pecsétes ágyneműkőn, és én majdnem mindennap mentem hozzá, a fia iránti szeretetből, hirtelen úgy döntött, hogy bepótolja az elvesztegetett időt, tudomásul vette a létezésemet, a kivételességemet hangsúlyozta, mert mit tehetett volna mást? Leveseket főztem neki. Iparkodtam, abban az időszakban számítottak neki az ilyen dolgok. Az utolsó uborkalevest már nem ette meg. Nyugtáznom kellett, hogy a termoszt a tartalmával együtt veszem át. A tengernél, a kempingben folytatott beszélgetéseinkből egy mondatra emlékszem, amely az Arkońska utcai belgyógyászat és a pomorzanyi¹ sebészet között helyezkedett el. „Ha élek még, varrok neked egy hálóinget”, mondta. Színészi érzékkel ismételte meg, „ha élek még”. Alkudozni kezdett volna Istennel, akihez hirtelen visszatálát? És még egy: „a betegségen keresztül jobban megszerettek”. A nullától a jobbanig, nehéz megmondani, hogy – a félelmen túl – mit

1 Szczećin egyik városrésze.

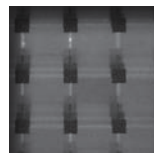

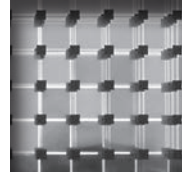
is jelenthetett ez. A hálóing ajánlat volt. Felteszem, annak a szégyenletes ténynek az elfogadását jelentette, hogy a fiával hálók, a hitvesi ágyunkhoz való hozzájárulásnak kellett lennie.

A halála magában foglalta a félreértés elemét, *qui pro quo*, amelyet a téma szakértői annyira szeretnek. A kórházi sürgöny – ilyen volt és talán még mindig ilyen a hozzátartozók értesítésének rendszere – akkor érkezett meg, amikor éppen úton voltam, hogy beszéljek a főorvossal, kollégánóm apjával, mert az egészségügyi törtérikben az ismeretségek számítanak. Arra számítottam, hogy valami immunerősítőről, terápiáról, külföldről behozott gyógyszerrel akar mesélni; a beszélgetés közepén fedeztük fel ezt a, hogy úgy mondjam, *misreadinget*. Úgy vettük, mintha nem történt volna semmilyen hajtűkanyar, igyekezve nem kisiklani benne. Szégyenkeztem a saját szerepem, a rendelőjében való jelenlétem motívumai miatt, hülyén éreztem magam. Nagy jóindulatot tanúsított, ezért úgy tettem, mint aki tudom, mi történt – de akkor minek ültem ott, mire számítottam? Reklamáltam? A diagnózis nem hangzott túl szakszerűen. A mamája porhanyós volt – mondta. Nem tiltakoztam. Mint a tűztől, úgy óvakodtunk az anyósommal a közvetlen fordulatoktól, lehet, hogy éppúgy megörvendeztetné a porhanyós szó, mint a hús vagy a sütemény. Szeretett kotyvasztani. Hallgatással mellőzné a jogbitorló „mamát”. Ebben a fázisban, az odaigért hálóing és az erőleveses termoszkok után, mellőzhetne volna.

Az ápolónő kiadta nekem a holmikat, gorombán sorolva és felmutatva a már becsomagolt szemeteszák tartalmát. Különösen az említett leves és két túlrejtett banán maradt meg az emlékezetemben, valamint egy ing, a tisztálkodókészlet és egy üdítő szívoszállal. Egy negyed századdal korábban ezek az italok egészségesnek számítottak, gyerekeknek és lábadozóknak vásárolták őket. Az ápolónő megjegyzése miatt (vagy annak ellenére?), hogy fél a panasztól, miszerint a kihűlő ágyból valami apróságot eltulajdonított, gorombának tartottam a zsák aláírással hitelesített átnézését.

A zsákkal együtt távoztam, mérlegelve a további teendőket: levinni a tárgyakat az autóhoz, vagy a halottasházba menni? A kék zsákokról a következő években megismertem a kórház kertjének fái között bóklászó embereket. Elgondolkodva álldogál-

tak, félúton a parkoló és a Patomorfológiai Tanszék között. Akkor, negyed századdal korábban, először talán a halottasházba mentem, hogy magam mögött tudjam a dolgot, és megtudjam, mit kell csinálni. Valamiféle temetői biznissz már akkor is folyt, bár korántsem olyan mértékű, mint amilyenre a „skalpvadászok” botránya után derült fény.² A csengővel kéretett, testes asszonyiség kinyitotta az ajtót, és „jó napot” nélkül, amit a nap jellegéhez illeszkedőnek találtam, leült az íróasztal mögött. Úgy festett, mint akit sürgős teendőitől választottak el a halottasházban. Öblös hangja volt, tárgyyszerűen kérdezett. Mikor jövök felöltöztetni az illetőt, és tudom-e, hogy a lábbelinek egy számmal nagyobbak kell lennie, hogy ne kelljen csontot törni. Kiselőadást tartott a végtagok halál utáni felpuffadásáról és a merevedésről. Éreztem, hogy rémisztget, előkészítve a terepet a nagylelkű ajánlathoz, amely majd elvlaszt a nyilvánvaló kötelezettségektől. Magamra vállaltam akkor valamennyi kötelezettséget, a kórházi halottasház előterében azonban elfogott az érzés, hogy ezzel a csonttöréssel nem fogok tudni egyedül megbirkózni.

Valószínűleg kaptam egy cetlit egy magán temetkezési vállalat címével. Az egész temetést egyedül intéztem, beleértve azt is, hogy a sírgödört, amelybe az anyósomat kellett fektetnem, lemértem colstokkal. A koporsó kiválasztásánál velem volt a páréves fiam, játékot mímelve próbáltam kihúzni belőle az esztétikai kérdéssről alkotott véleményét: „Műfény, fekete vagy barna?”. A férjem akkoriban azt mondta: „Tisztességesen kiegyenlítem az adósságot”, arra a gondokkal járó eshetőségre gondolva, hogy valaki az én családomból hal meg. Bár vodkás-pohár mellett beszélgettünk, és biztos, hogy részeg voltam, megjegyeztem az ígéretet. El kell ismernem, hogy megtartotta a szavát. Úgy alakult, hogy előttem járt a következő haláloknál. A sors ügyelt a kiegyenlítődesre.

Az anyai ági nagymama temetésére egyenesen a tengerparti szabadságról mentem, a gyerekeket az egyetemi kolléganők felügyelete alatt hagyva. A fekete

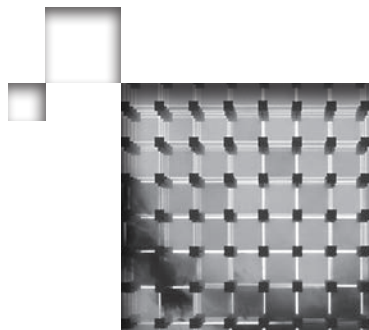
2 Nagy vihart kavart ügy, amelyben a lódz-i sürgősségi osztály dolgozói betegeket öltek meg, majd az elhalálózásra vonatkozó információkat temetkezési vállalatoknak adták el. Az ügyet a Gazeta Wyborcza újságírói derítették fel 2002-ben, oknyomozó riportjuk a *Skalpvadászok* címet viselte.

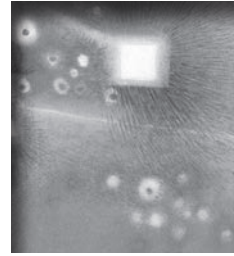
göncöket a szüleim hozták magukkal, a nagynéni lakásában öltöztem át. A nagymama halála már az utolsó, szenvedésekkel teli hónapok óta a levegőben lógott. A rák úgy kiette belülről, hogy csak ülni tudott a fotelben, várva a néhány hetes javulás kegyelmére, amelyet – bár semmi reményt nem fűztek hozzá – az elrendelt, könyörületes besugárzás idézhetett volna elő. A járási kórházban halt meg, de a halála előtt egy darabig a szüleimnél lakott, csöndesen és láthatatlanul, az anyámnál csak valamivel fiatalabb fia sorsáért aggódva. Évek múlva a helyét ugyanabban a fotelban a másik, nem annyira csöndes nagymama foglalta el. Radio Maryjával³ kezdte a napot, természetesen teljes hangerőn. Az első nagymama temetésére nem emlékszem, csak árnyképek derengenek. A kórház, amelyben meghalt, a háború után költözött a németek által üresen hagyott épületekbe. Hasonló a helyzet a temetővel. Vörös falak, vörös kerítés. Semmivel sem kevered össze ezeket az épületeket.

Arra sem emlékszem, hogy biztosan ott voltam-e a középső lányának a temetésén, meg a vejéén, aki négy hónappal bírta tovább, vagyis négy hónappal élte túl a feleségét, nyolc utódjának anyját. Mindkét temetésen ott kellett lennem, de az élettörténetemben van néhány árny, néhány inkább fekete, mint fehér folt. Nem fogok senkitől kérdezősködni, a saját mérőórám állását jegyzem fel, nem hagyatkozhatok sugásokra. Ha nem voltam, valószínűleg levitáltam, ha voltam, nem bontakoztam még ki saját magamból, a saját sötétségemből.

Mert Leszek, a nagymama második fiának temetésére jól emlékszem. Kimentem a férfiakkal a templom elé egy cigarettára, jobban illetem hozzájuk, mint az étkekkel pepecselő nőkhöz. Jó sokat ettem a lakásban, amelyet a szomszédoktól kölcsönzött asztalokkal rendeztek be. A menü: bigosz, rántott hús, kocsonya, háromféle sütemény, fagylalt és narancsos üdítőital a gyerekeknek. A halott, ezúttal használhatjuk a „nem természetes halállal halt” kifejezést, három gyermeket hagyott maga után, habár a hátrahagyásról még azelőtt kellett volna eltöprengenie, mielőtt a valóság kifolyt volna a kezei közül. Hirtelen halállal halt meg, koponyasérülés után, amelyet akkor szenvedett el, amikor hazafelé tartott a helyi kocsmából, ami az egyetlen virágzó üzlet volt a nyugatra eső tengerparti kisvárosban. Nyomozást nem indítottak.

3 Konzervatív, katolikus rádióadó.

Fiatal korában igen mutatós volt. Bizonyára a nagymama családjának keleti szláv vére csörgedezett az ereiben. Magas, egyenes, világos. Ő volt számomra az ideális férfi. A küllemén kívül, mint anya egész családjának, megvolt a józan paraszti esze és a képességei a meséléshez. E családban valamennyi férfinak a vérében volt az elbűvölés, a mulattatás képessége, és azé, hogy mindent egy lapra tegyen fel. Sem ők maguk nem jöttek ki jól a dologból, sem velük együtt mások. Magára nem hasonlítva, negyvenéves kora előtt halt meg.

A fiatalok, mutatósak és a haláluk pillanatában magukra nem emlékeztetők közül eltemettük még ennek az unokanővérnek a fiútestvérét, akinek anyjáié az első halál volt, amelyre emlékszem. A kevés szavú, visszahúzódo férfi, akinek a nyelvét csak a vodka oldotta meg, a fürdőszobában halt meg.

Az apja kevésbé körültekintően járt el. Fotelben hunyt el, sükettségével és három zárral elválasztva a világtól. Lehet, hogy míg az órákon át tartó haláltusáját vívta, időnként az ajtóra és a régi típusú telefonkészülékre pillantott. A nem szép halálok tipológiájában az övé előkelő helyen szerepel: erőtlenség, magány, groteszk. A lányának kellett kihívni a tűzoltókat, hogy be tudjon jutni a lakásba. Tűzijátékra készült, Németországból érkezett az apja születésnapjára. Rendezvényre állítólag lehet rendelni tűzoltókat, nem tudom, hogy igaziakat-e. Ott álltak a hosszú létrával. „Mindenkit kiábrándított magából” – mondogatta a nagymamám, az elhunyt testvére, és – nála gyakrabban és nagyobb átéléssel – az apám is. Szerették mérlegre tenni ezt az esetet, a nem mindennapi megérzést: meghívni a hozzátartozókat a születésnap-halotti összejövételre. A saját magunk vagy a megmaradtak elkövetkező születésnapjai előtt vissza-visszatértünk ehhez az eseményhez, kölcsönösen egymásnak szegezve a kérdést: „Táviratot nem küldesz véletlenül?”

Most látom, hogy nem jártam az apai ág temetéseire, a Poznań környéki faluba. Anya családjára összpontosítottam. Akaratlanul is. Talán azért, mert ők, a Szombirból áttelepültek és utódaik valamennyien gyorsan haltak, mintha már

nem érnék meg az új világot. Egy-kettő, egy-kettő, szedd a sátorfádat, kiszállás, csatlakozni a többiekhez. Apa családjáról azonban mindig úgy tartották, hogy hosszú életű. Mielőtt valaki meghalt volna, olyan hosszan élt, hogy a megmaradtak felszabadulásként élték meg, mikor vége lett. A nagymama halálának napján egy gyerekkori barátom volt nálam. Kávézni készültünk, mikor észbe kaptam, hogy a nagymama nem hívott fel. Tudtam, hogy ez mit jelent.

Éppen ezt a részt javítom, amikor eljut hozzánk a hír, hogy a nagymama lánytestvére meghalt. Vagyis már csak egy maradt, a legfiatalabb. Az, amelyik elment, már évek óta egy sor betegségben szenvedett, ezek között, úgy rémlik, mániás depresszióban. Hosszú hónapokon keresztül az ágyat nyomta, visszautasítva, hogy részt vegyen a lánya, a veje és az unokák mindennapi sürgés-forgásában. Tudta, mikor keljen fel: az egészségbiztosító ellenőrei nem találhattak rá, elmenekült előlük a szomszédasszonyokhoz, hirtelen kicsinosítva magát és tagadva minden bajt. „En? Beteg?” – kérdezte parfümtől illatozva és kifestve. Hiszen látni lehet, hogy semmi baja, kedve szottyant kávézni, csak elfogyott otthon. Kérlelték: „Hagyjon békét most már a mama, szépen felkel holnap, ha már egész tavasszal feküdt, hadd nézzék meg a mamát ezek a nőszemélyek, adnak segítyt”. Nem lehetett kibékíteni. Talán csak akkor, ha nagyon kérlelték, bonbonnal kínálgatták, és ő egy pillanat erejéig, mert olyan napja volt, érdeklődést mutatott a fogyasztsági cikkek iránt. De ez azonnal szertefoszlott, mihelyst a kézmozdulatot befejezte, és senki sem akart hinni a segítséget, háziorvosi látogatást, lakhatási pótlékot kérő családnak. A gondozóból, az egészségbiztosítótól, a rendelőből jövő nővérek eltűntek, és a nagynéni visszatért az ágyába, hónapokra eltűnt, nem mutatva érdeklődést sem a kávé, sem a bonbon, sem a társalgás iránt. Jósággal körülveve csak sötét gondolatai voltak.

Apa nagyon szerette ezt a nagynéit. Minden évben terveztük, hogy meglátogatjuk, de féltünk, hogy azzal fogunk szembesülni, ahogy mozdulatlanul fekszik az ágyban. Vártuk, hogy jobban legyen, valami jelre a családtól, vagy éppenséggel nem vártunk semmire sem, csak morfondíroztunk azon, hogy valamelyik nap kocsiba ülünk, végül is nincsen olyan messze. Megállunk a ház előtt, amely egészen másképp néz ki, mint

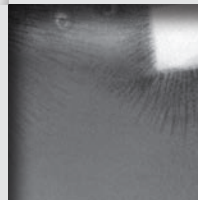
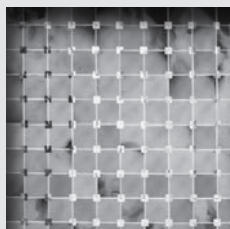
apa gyerekkorában, elhaladunk Irena néni fiának kályhára emlékeztető háza mellett, amely a tágas telek elején áll, kopogunk az ajtón, bemegyünk a nyári konyhán keresztül, és ő azonnal köszönt bennünket, korántsem az ágyból, talán inkább az ablak alatti fotelből, ahonnan könnyen észrevehetett bennünket.

Nem tudta, hogy Kazik, apa nem él, e hírt eltették későbbre, mikor javulás áll be. Most Irena is bekerült a gyásznoteszembe.

Volt még néhány elmenetel, amely hatást gyakorolt az életemre. Nem fogok rólok írni, mert az az érzésem, hogy mindenkinek a saját genetikai láncával kell foglalkoznia, ha valamikor is a végére akar érni a számvetésnek. Az elhunytak kódexe, még ha helyi érdekeltségű is, olyan mű modelljén alapul, amely nyitott és a kívülállók számára nehezen kibetűzhető.

Még egy távozást megemlítek. Amikor az Intézetben meghalt sokunk barátja, rám maradt, hogy megtartsam az óráit és szerkesszem a közösen alapított folyóiratot. Balesetben halt meg, nem azonnal, valószínűleg tüdőembólia következtében. Feküdt gézbe tekerve, gipszben, öntudatánál volt, a következő számról kérdezett. Sokszor álmodtam vele az első négy évben. A következő számról kérdezett. De utána már nem. Megszakadt a kapcsolatunk.

Anya mostanában legszívesebben betegségekről és halálokról mesél. Hadd számoljam meg: a régi lakóházunkban van a földszint, a három emelet és a tetőtér, a földszinten és a tetőtérben egy-egy, az elsőtől a harmadikig három-három lakással. Egy-három család mindegyikben, az három-kilenc személy. Nem, jobb lesz inkább keresztmetszetben szemlélni. A szüleim lakótelepi épületében tizenegy emelet van öt darab három-öt személyes lakással. Abból, amit anya mesél, az következik, hogy mindegyikben meghalt már valaki. A lakások egy célból fogadnak: hogy megöljék lakóikat. Ha körülnézünk: mindenütt özvegyek és árvák. Nem tudom, ki halt meg az első emelet hármas szám alatt. A többieket mind ismertem. Egy alternatív várost képeznek. Kirendeltségük felke-

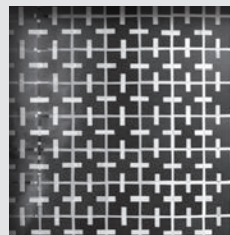

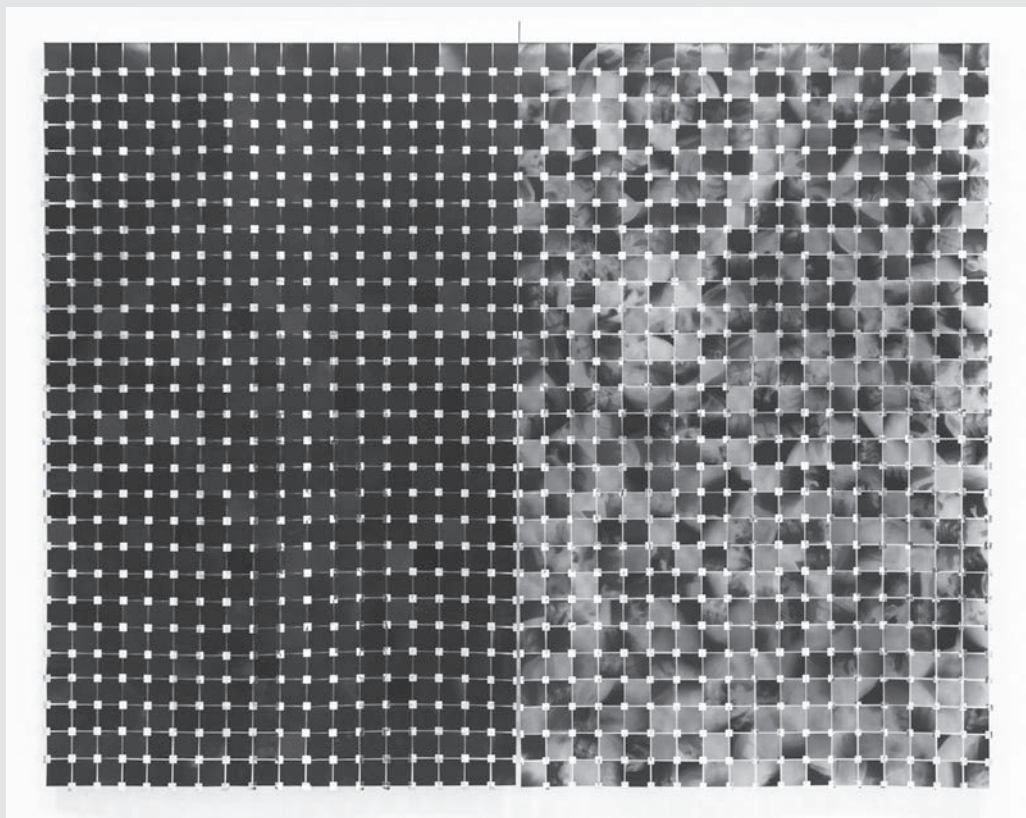

rešető a százhatvanhét hektáron elterülő Központi Temetőben. Azok száma, akiket 1901-től parcellák és rétegek szerint helyeztek el, helyeztek át, dobtak ki, vagy állítottak helyre, lassan meghaladja az élőkét. Az idei évig háromszázezer elhunytat könyveltek el. A felszíni város szisztematikusan néptelenedik el, mintha négyszázezer körül mozognánk, de voltaképpen egyre kevesebben vagyunk, senki sem veszi figyelembe az időről időre bekövetkező elvándorlást. Feltehető tehát, hogy ahányan a városban élnek, annyian fekszenek holtan a mi gyönyörű, németek után maradt temetőnkben, egyébként nem is egyben, hanem több kisebbben. Mindig több a halott, mint az élő.

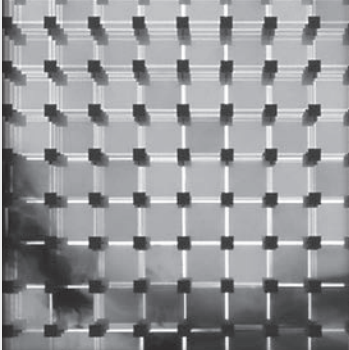
Három évvel ezelőtt betévedtem egy templomba. Az oldalsó kápolnában koporsó állt, nagyon idős férfi virágcsokrokkal körülvéve, körben emberek, elegánsak, még egy műemlék rangjával mérve is. Nem akaródzott azonnal kimenni, megálltam hátul, mintha évek óta ismerném.

Danyi Gábor fordítása

SZELEKCIÓ I., 122x152 cm, 2014, DIPTICHON, FOTÓ: L. BALKO

KINGA PIOTROWIAK-JUNKIERT

GOMB

egy órával a temetés után jenek nagybácsival bementünk az asztalod alá
(*valaki leszakította a gombot*) kis csontszobor gurult végig a szőnyegen
a régi íróasztal alatt a nagynénik táskából emelt piramisai megmerevedtek a fotelokon
a lódenkabátok mint a bécsi múzeum kitömött rozsmárjai
vízszintesen tedd le a kezed alaposan keresd végül nem találtunk
semmit
csak porcsomót egy kevés hamut
emlékezett a hangodra hibátlanul utánozta a sípoló tüdődet a törött bordáid zúgását
elnyelt minden szótágot az érintéssel pedig eltűnt
mennyi ünnep telt már el nélküled porszívózáskor még mindig kihagyom azt a helyet

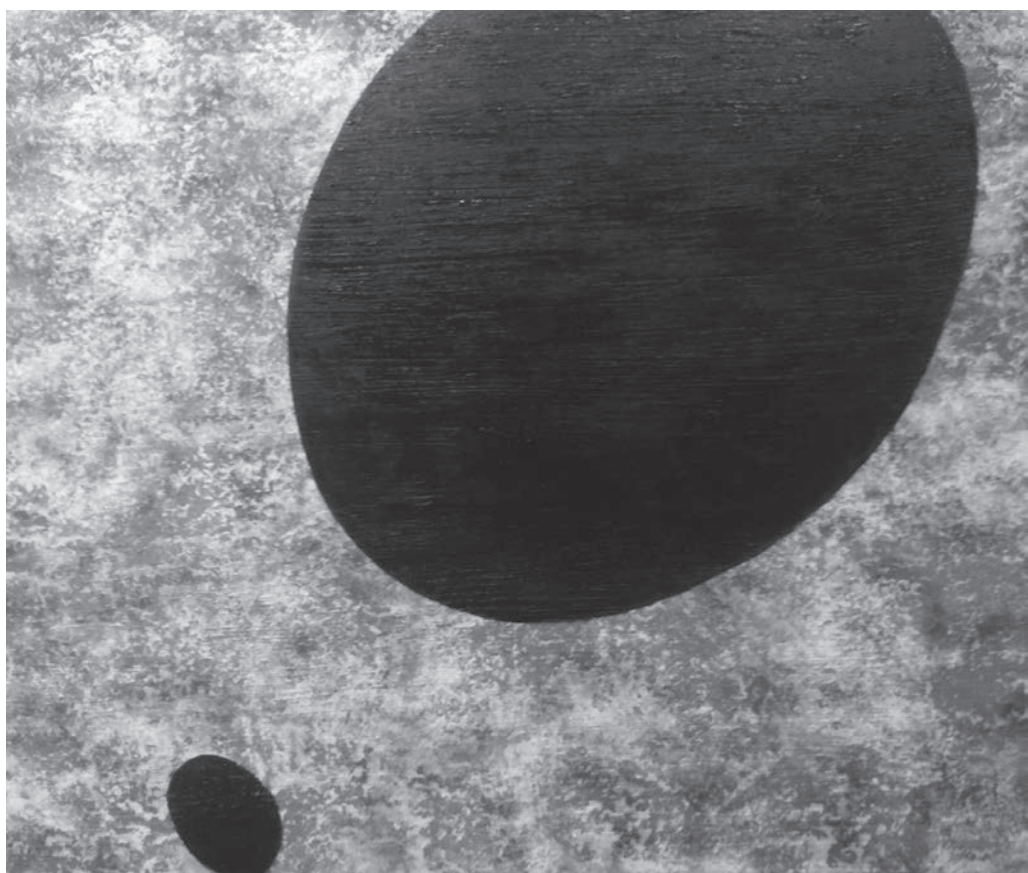
CICKAFARK (BELSŐ)

Kuczyńska-Koschana Kasiának

S9 nach spandau iaszón felemeli hérát (már elveszett a fél saru egy feketebőrű nőt cipel)
az istenek a bátorságot tesztelik nitrogén- és szénrészecskéket vetnek a metrószerelvénybe
megnyugodhatsz központ nélküli ez a város
bár sugarában állsz körkerülete körül álmodsz
(kivágják bőrodból a dózse-palotát egy lendületes hullámmal
és rézsút vonalban a koszos báránylehőt hága felett szőrt hagynak)
még tart a test vizsgálata rövid kérdések *szét a lábakat* mit hozott be hölgyem

a megfelelő szót keresőket
fogjuk elsőként kezelni

Sipos Tamás fordításai

E GO, 100x120 cm, 2013, AKRIL

OLGA TOKARCZUK

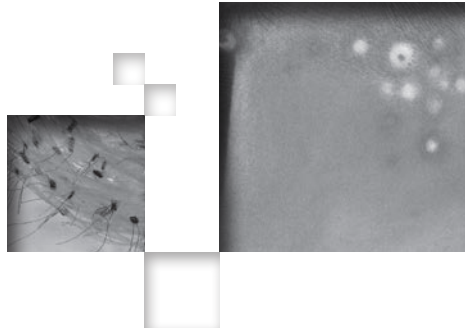
AZ UTAS¹

Volt egy ember, aki egy hosszú, óceán feletti éjszakai repülés idején elmondta nekem, mitől félt éjszaka gyerekkorában. Mindig ugyanazt a rémálmot látta, majd rettegve és sikítózva hívta a szüleit.

Hosszú estéken történt, azokban a csendes, rosszul megvilágított, tévémentes időkből, amikor legfeljebb csak a rádió vartogása vagy apja újságjának halk zörgése hallatszott, és így könnyen kicsíráztak a különös gondolatok. Az ember, aki ezt elmesélte, emlékezett arra, hogy már az uzsonna idején elkezdett félni, hiába nyugtatgatták a szülei.

Három- vagy négyéves lehetett. Kisvárosszéli, sötét házban lakott, az apja iskolaigazgató volt, elvhű, sőt, epés; az anyja patikában dolgozott, és folyton gyógyszerzag lengte körül. Volt egy nővére is, aki a szüleitől eltérően meg sem próbált segíteni rajta. Ellenkezőleg: leplezetlen és az öccse számára érthetetlen örömmel már délben mondogatni kezdte, hogy mindjárt leszáll az éj, és ha nem voltak a közelben felnőttek, rémtörténeteket mesélt vámpírokról, sírjuktól kikelő hullákról és mindenféle pokolbéli teremtményekről. A furcsa az volt, hogy a nővére történetei egyáltalán nem keltettek benne félelmet. Nem tudott félni olyan dolgoktól, amelyeket általában mindenki félelmetesnek tartott, nem ijesztették meg, mintha a helyük már foglalt lett volna, és az összes félelemérzetét már teljesen kimerítette volna valami. Csak hallgatta a nővére izgatott hangját, aki drámai suttogással igyekezett halálra rémíteni; de érzéketlen maradt a meséire, mert tudta, hogy a félelmetességük eltörpül azéhoz az alakéhoz képest, aki éjszakánként látogatta meg, amikor már ágyban feküdt. Felnőtt fejjel akár hálás is lehetett a nővérének, amiért a történeteivel jóformán immunissá tette a vi-

1 A novella Olga Tokarczuk *Bizarr elbeszélések* című kötetéből származik, amely idén jelenik meg a Vince Kiadó gondozásában, Petneki Noémi fordításában.

lág minden szokványos szörnyűségével szemben, úgyhogy bizonyos értelemben rettenthetetlen emberré vált.

Félelmének kiváltó oka kimondhatatlan volt, hiába is kereste rá a szavakat. Amikor a szülei berohantak a szobájába, és faggatták, hogy mit is álmódott, csak annyit tudott mondani: „ő”, „valaki” vagy „az”. Az apja felgyújtotta a villanyt, és az empirikus bizonyítás erejében bízva a szekrény mögötti sarokra vagy az ágya mellé mutatott, és többször megismételte: „Látod, nincs itt semmi, nincs itt semmi”. Az anyja taktikája más volt: magához ölelte, körülöngte patikai fertőtlenítőszagával, és a fülébe suttogott: „Itt vagyok veled, nem érhet semmi rossz.”

Az ember, aki ezt elmesélte, túl kicsi volt még ahhoz, hogy megijessze a rossz tudata. Alapjában véve sem a rosszról, sem a jóról nem tudott még semmit. Túl kicsi volt ahhoz is, hogy az életét féltse. Különben meg rosszabb dolgok is vannak a halálnál, a vérszívó vámpíroknál, az áldozataikat szétmárcangoló farkasembereknél. A gyerekek tudják a legjobban, hogy a halál túlélhető. A legrosszabb az, ami ismétlődik, ritmikus, változatlan, előre tudható és elkerülhetetlen, a saját tehetetlensége viszi előre. Az ember pedig nincs rá hatással, csak várja, hogy az a valami ráhurkolódjon és magával rántsa.

A szobájában, valahol a szekrény és az ablak között sötét emberalakot látott. Az alak mozdulatlanul állt. Az arca helyén terjengő sötét folt közepén apró, vöröslő pont izzott: cigarettavég. Az arca ki-kivillant a homályból, amikor a cigaretta erősebben égett. Fáradt, fakó szeme kintartóan és szemrehányóan figyelte a gyereket. Sűrű, őszes borostát viselt, az arcát árkok barázdálták, keskeny száját meg mintha egyenesen cigarettaszívásra teremtettké volna. Így állt, mozdulatlanul, miközben a sápadt, rettegő gyerek elvégezte védekező rítusát: fejével a takaró alá bújt, szorosan megmarkolta az ágy fémkeretét, és hangtalanul imádkozott az őrangyalához, ahogy a nagyanyja tanította. De ez sem segített. Az ima aztán sikítássá fajult, és berohantak hozzá a szülei.

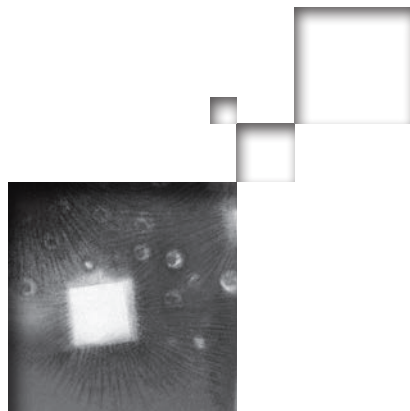
Ez így ment egy ideig, elég hosszan ahhoz, hogy a gyerek bizalma megrendüljön az éjszakában. De mivel az éjre mindig nappal következett, amely nagyvonalúan megbocsátott a sötétség összes szörnyetegének, a gyerek nőtt és felejtett. A nappal egyre hatalmasabb lett, egyre több meglepetést hozott. A szülei megkönnyebbültek, és hamarosan megfeledkeztek fiuk kisgyerekkori félelmeiről. Csendesen öregedtek, és minden tavasszal kiszellőztették a szobákat. Az az ember pedig, aki ezt elmesélte, gyermekből férfivá

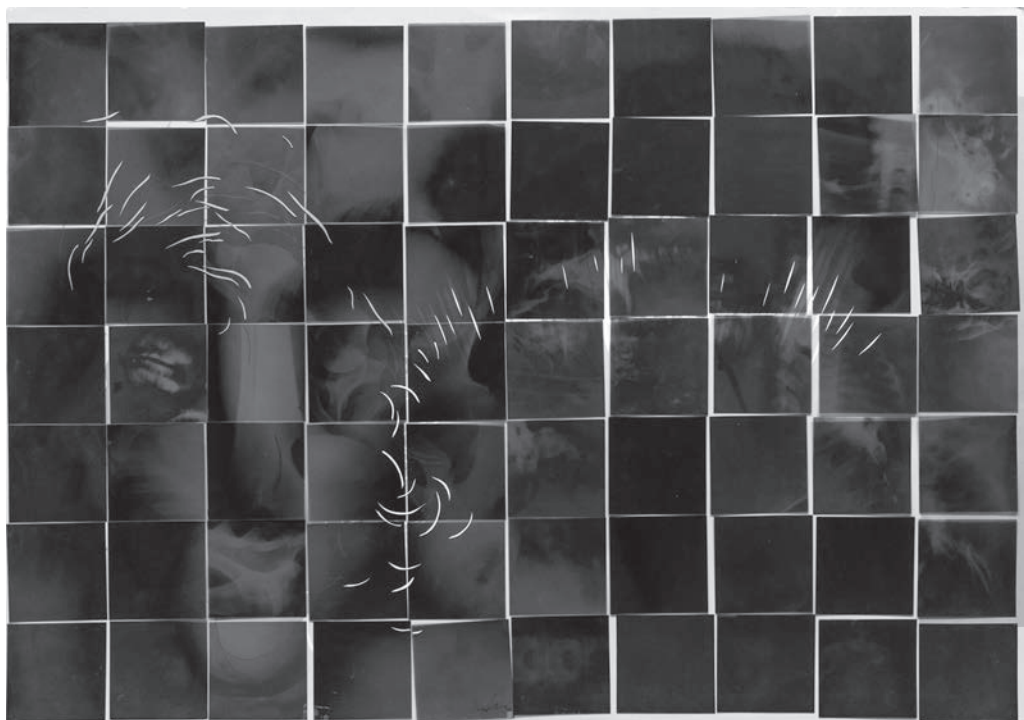
érett, és egyre inkább meggyőződött arról, hogy a gyermeki dolgok nem érdemesek különösebb figyelemre. Az emlékezetéből a reggelek és a delek egyébként is kitörölték a szürkületet és az éjket.

Csak nemrég – mesélte –, miután észrevétlenül elmúlt hatvan, és egy este fáradtan hazaérkezett, akkor jött rá a teljes igazságra. Lefekvés előtt még rá akart gyújtani, és az ablakhoz lépett, amelyet a kinti sötétség rövidlító tükörré változtatott. A gyufaláng egy pillanatra lyukat fúrt a sötétségben, majd a cigaretta izzása egy percre megvilágított egy arcot. Ugyanaz az alak villant elő a homályból magas, sápadt homlokával, sötét foltszemével, vonalszerű szájával és őszes szakállával. Azonnal megismerte, mert semmit sem változott. A szokás rabja lett megint: már vette a levegőt, hogy felsikoltson, de nem volt kit hívnia. A szülei rég meghaltak; egyedül volt, és a gyerekrítusok is erejüket veszítették, régóta nem hitt már az őrangyalában. De amikor ennek az egyetlen pillanatnak a leforgása alatt megértette, ki az, akitől régen annyira félt, nagy-nagy megkönnyebbülést érzett. A szüleinek tulajdonképpen igazuk volt – a külvilág biztonságos.

– Az ember, akit látsz, nem azért létezik, mert látod, hanem azért, mert ő néz téged – zárta le furcsa történetét, azután mindkettőnket álomba ringatott a motorok basszusdorombolása.

Petneki Noémi fordítása

EGYOLDALÚ PÁRBESZÉD, 100x70 cm, FOTÓ: L. BALKO

ZBIGNIEW HERBERT

ESŐ

Amikor a bátyám
visszatért a háborúból
homlokán ezüst csillagot viselt
a csillag alatt pedig
szakadékot

egy srappnell darabja
sebezte Verdun alatt
de az is lehet Grünwaldnál
(a részletekre nem emlékezett)

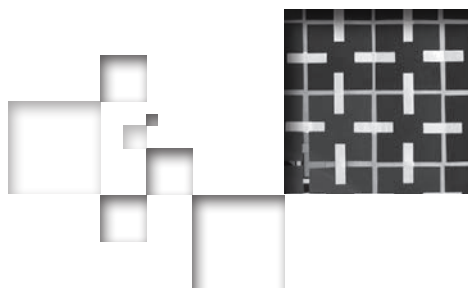
rengeteg nyelven
beszélt és sokat
de legjobban mégis
a történelem nyelvét szerette

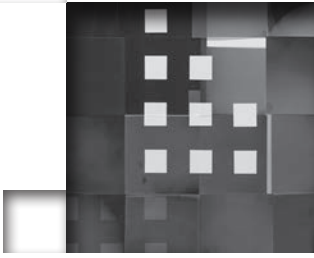
kifulladásig
ragadta föl a földről elesett társait
Rolandot Feliksiakot Hannibált

– ez az utolsó keresztes hadjárat
kiáltotta
meg azt hogy Karthágó hamarosan elesik
és zokogva vallotta be
nem kedveli őt Napóleon

csak néztük
hogyan egyre sápad
elhagyták érzékei
lassan emlékművé dermedt

füleinek zenés kagylóiba
kemény erdő települt

és arcbőre
mintha bezárult volna
szárazzá lett és világtalanná
és két szeme olyan lett mint két gomb

egyedül a tapintás
maradt meg számára

micsoda történeteket
mondott el kezével
a jobbal románcokat
a ballal katona-meséket

elvitték bátyámat
a városon túlra

most mindig ősszel jön haza
vékony és csöndes
nem akar kimenni a házból
az ablakon kocog hogy menjek ki

járunk-kelünk az utcán
hallatlan történeteket
beszél el nekem
miközben arcomat
érinti a sírás vak ujjjaival

COGITÓ ÚR EGY BIZONYOS KORBAN

1

A költő elvirágzóban
sajátos jelenség

2

megnézi magát a tükörben
szétveri a tükröt

3

töksötét éjjelen
fekete tóba süllyeszti születési bizonyítványát

4

figyeli a fiatalokat
utánozza csípőjük ringatását

5

elnököl a független
trockisták gyűlésén
gyűjtogatást javasol

6

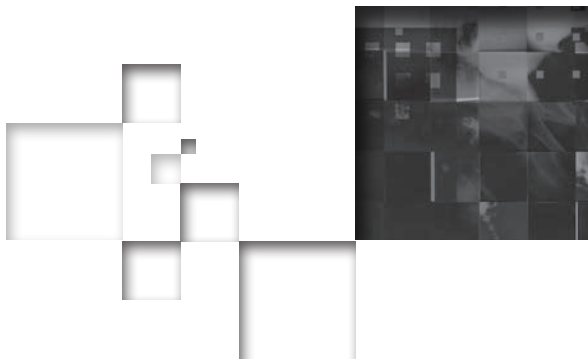
leveleket ír
a Naprendszer igazgatójának
tele bizalmas vallomással

7

bizonyos korú költő
egy bizonytalan kor közepén

8

ahelyett hogy árvácskát
és onomatopeiát természetene
szöges kiáltásokat ültet
szidalmakat és traktátusokat

9
felváltva olvassa Ézsajást és a Tőkét
majd egy vita hevében
összezavarja az idézeteket

10
költő e homályos időben
a távozó Érosz és egy olyan
Thanatosz között aki még nem állt fel a kőből

11
hasist szív
de nem látja
meg a végtelent
nem lát virágokat
sem vízeséseket
kámzsás szerzetesek
körmenetét látja
amint egy sziklás hegyre tartanak
eloltott fáklyáikkal

12
a költő egy bizonyos korban
meleg gyerekkorára emlékezik
meg szertelen ifjúságára
és dicstelen férfikorára

13
Freudot
játszik
aztán
reményt
vöröset és
feketét
testbe és csontokba
játszik
veszít és ezt
őszintétlen mosollyal fogadja

14
csak most érti meg az apját
nem tud megbocsájtani nővérének
aki megszökött egy színésszel
féltékeny öccsére
anyja fényképére hajolva
még egyszer megpróbálja
rábeszélni a fogantatásra

15
álmai
komolytalan kamaszalmok
a hitoktató papról
kiálló tárgyakról
meg az elérhetetlen Jadwigáról

16
hajnali órán
kezét szemléli
csodálkozik látva a bőrét
fakéreghez hasonló

17
a fiatal kék ég háttérében
ereinek fája fehérlik

TELE VAN A FEJEM

Micsoda rendetlenség
a távozás előtt

röpködnek a papír
és a tárgyak

mintha csak éreznék
hogy elveszítik
gravitációs erejüket
azzal hogy Cogitó úr
elrepül

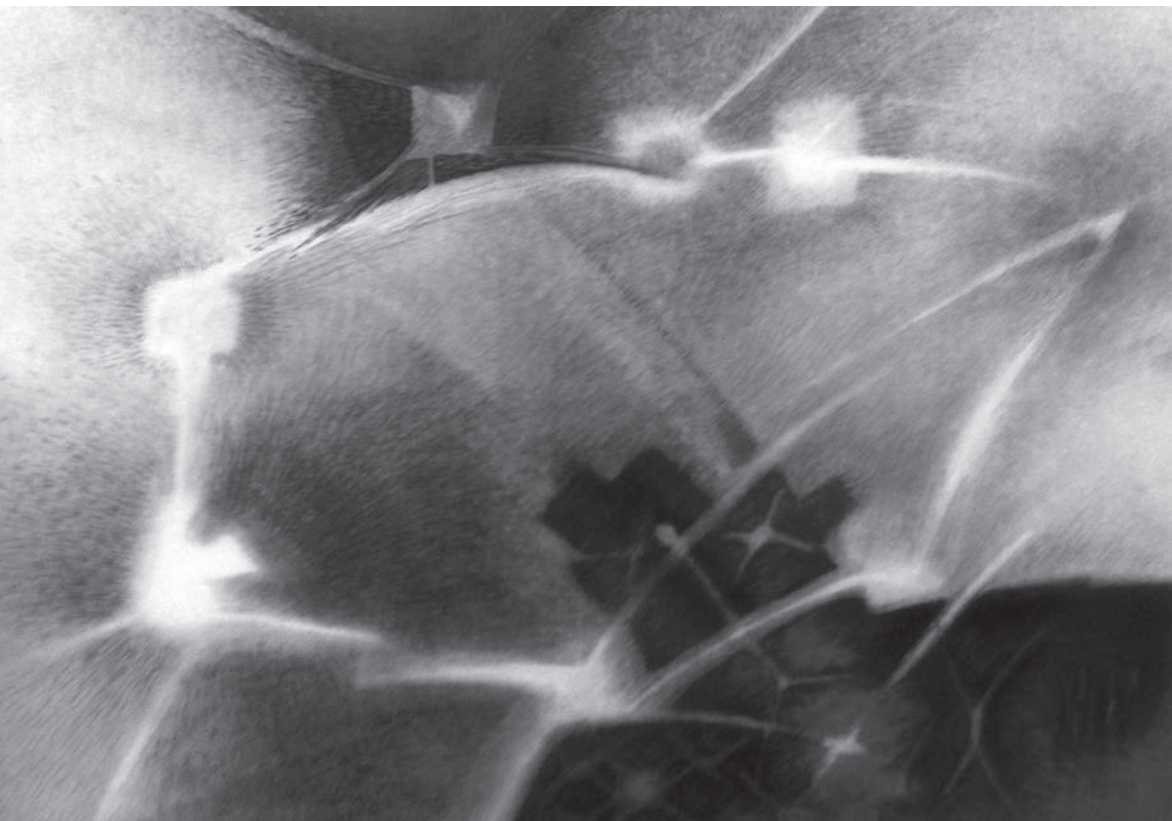
kifizetetlen számlák
becsületszóra felvett
meg-nem-adott adósságok
meg-nem-írt versek
jövőtlen szerződések
színtelen kis szerelmek
ki nem ivott sörök
mindez kering
Cogitó úr fejében
egyre nő a zűrzavar

mi lesz hogyha
nem sikerül
úrrá lenni az elemeken

hiszen nem lehet
vég nélkül
elodázni
elutazásunkat a vakációra

így hát egy szép napon
vagy éjjel
amikor vége mindennek
Cogitó úr
kényelmesen rátámaszkodik
az expresszvonalat párnáira
hideg térdeit
pléddel
betakarva
és arra a következtetésre jut
hogyminden meg
továbbra is előre
úgy mint a vakáció előtt
biztosan rosszabbul
mint Cogitó úr életében
de mégis meg és meg

Gömöri György fordításai

KASEOPEA, 50x70 cm, 1995

GÖMÖRI GYÖRGY

FRANASZEK HERBERT-ÉLETRAJZÁT OLVASVA...

(ANDRZEJ FRANASZEK: HERBERT. BIOGRAFIA I-II.)

1953 őszén, amikor a Magyar Írószövetség ösztöndíjasaként pár hónapig Varsóban laktam, gyakran jártam a Magyar Kulturális Intézetben, ami akkor egy szerény helyiségben volt a Plac Trzech Krzyżyn, a *Szpilki* c. satirikus lap tőzsomszédságában. Nem tudtam róla, hogy – amint az Andrzej Franaszek részletes Herbert-életrajzából kiderül – ekkoriban, a *Tygodnik Powszechny* betiltása, illetve rendszerhű átszervezése után Zbigniew Herbert a tér melletti Wiejska utcában bérelt szobát másodmagával mint albérlő, és nem lehetetlen, hogy néha merő kíváncsiságból bekukkantott vagy betévedt a Magyar Kulturális Intézetbe. Más szóval már akkor ott találkozhattunk volna – igaz, akkor Herbert „fiatal költőként” még nem szerepelt az irodalmi lapokban, legföljebb a PAX, a kommunistákkal kollaboráló átkatolikus szervezet *Dziś i Jutro* c. lapjában tűnt fel alkalomadtán, én viszont a lengyel népi demokrácia megbecsült vendégeként az előkelő Bristol szállóban laktam és az Írószövetség viszonylag olcsó kintinjában étkezhettem a Krakowskie Przedmieście szélén, közel a Zsigmond oszlophoz. Ha tehát már akkor, és nem öt évvel később, találkoztunk, még nem nagyon tudtunk volna szót érteni egymással.

Viszont (amiről csak újabban szereztem tudomást) több minden összekötött az 1956 előtti évek Herbertjével. Mindketten élvezettel olvastuk Gałczyński verseit, bár a költő opportunizmusát Herbert hol elítélte, hol ironikus megértéssel kezelte (lásd *Ornamentatorzy* c. versét). Itt furcsa módon megint én voltam előnyben, mivel nemcsak személyes ismerőse és többszöri vendége voltam Konstancy Ildefonsnak, de később én lettem (Gáspár Endre után) első magyar fordítója. Mint azt már többször (versben is)¹ megírtam, 1953. december 6-ára, arra a napra beszéltem meg újabb találkozót Gałczyńskivel, amikor elhunyt – lesújtott szívvroham okozta korai halála, ott voltam pár nappal később a temetésén. Gondolom, Zbigniew Herbert is hozzám hasonlóan reagálhatott idősebb költőtársa elvesztésére, mindenestre egy Turowiczhoz

írt leveléből tudjuk, hogy 1954 februárjában kis „halotti tort” rendezett K. I. G. tiszteletére, ahol pár barátjának felolvasott az *Elvarázsolt fiakker* költőjének verseiből.²

Herbert 1949-től az Olvadásig lényegében a túlélésre rendezkedett be, nem annyira amerikai „felszabadításra”, mint (optimista perceiben) a kommunista rendszer lassú fellazulására számítva – ami lényegében Sztálin halála, vagyis 1953 tavasza után fokozatosan be is következett. Ami a kenyérkeresetet illeti, Franaszektől megtudjuk, hogy *A fény húrja* költője 1952-ben egyszerre három katolikus vagy átkatolikus lapba írt különböző álneveken,³ de a leggyakrabban a „Patryk” álnevet használta. Főként képzőművészeti és színikritikákat írt. Saját nevén a *Tygodnik Powszechny* államosítása után⁴ 1954 végéig verset nem publikált és egy PAX-os „katolikus” antológia kivételével igazából csak az 1955-ös *Zycie Literackie*-beli versközlése engedte vissza a szélesebb értelemben vett lengyel irodalomba. Ekkor ismertem meg én is a nevét, de mielőtt erről beszélnék, hadd számoljak be egy párhuzamról Zbigniew Herberttel. 1953 és 1956 között ugyanis bizonyos szempontból én is kettős életet éltem. Egy versemet ugyanis legnagyobb meglepetésemre beavagották a *Felszabadulás* című, 1953-as antológiába, és az ezt követő pár évben már jelentek meg verseim különböző magyar lapokban és

folyóiratokban (Irodalmi Újság, Új Hang, Dunántúl). Viszont valami-
kor 1955-ben kezdtem olyan verseket írni, amelyeket saját nevem alatt
nem tudtam volna publikálni, tehát „Tomori Tamás” álnéven küldtem
be őket az egyetlen létező katolikus folyóirathoz, a *Vigiliához*. A lap
irodalmi szerkesztője, Rónay György költő és műfordító ezután bu-
dai lakására invitált Makkai Ádám barátommal együtt, majd két ízben
közölte lapjában antropozófiái ihletésű verseimet.⁵ Ezt a hasonlóságot
„Patrik”-kal csak most, Franaszek életrajzának olvasása közben vet-
tem észre.

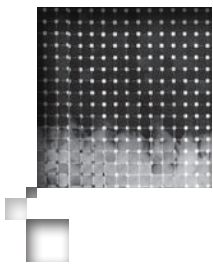

Végül néhány szót arról, hogyan fedeztem föl magamnak Zbigniew
Herbertet. Az öt költőt bemutató emlékező *Zycie literackie*-szám
csak arra volt jó, hogy megjegyezzem a nevét, Jan Błoński bemutatójá-
ból, illetve a közölt versből nem derült ki, milyen jó költő Herbert, he-
lyette akkor Miron Białoszewski és az akkor még friss, új hangú Boh-
dan Drozdowski keltette fel igazán a figyelmemet. (Utóbbtól azonnal
le is fordítottam egy szabadtéri tornaünnepélyről írott versét, aminek
csattanója az egyén szerepének hangsúlyozása volt a tömeg-harmóni-
ával szemben, ezt az Írószövetségben Nagy Lászlónak is megmu-
tattam, akinek a vers határozottan tetszett). Viszont 1957-ben már
Angliában voltam, s bár ösztöndíjam Oxfordhoz kötött, elég gyakran
találkoztam a „Kontynenty/Nowy Merkuriusz” nevű londoni csoport-
ba tömörülő fiatal lengyel emigráns költőkkel és írókkal. Alighanem
tőlük hallhattam újra Herbertről, akire aztán egy 1958. június 22-i le-
velében Czesław Miłosz még külön felhívta figyelmemet, mondván,

hogy a jövőt tekintve Herbert még „nagyobb reményekre jogosít fel”, mint Miron Białoszewski.⁶ Ezt követte megismerkedésem Zbigniewvel 1958 őszén Párizsban. Mivel akkor már egy éve az oxfordi St Antony's kutatódiákja voltam, alighanem már akkor mondtam Herbertnek, hogy ha Angliában jár, ne mulassza el megnézni Oxfordot, ahol vendégszobát tudok számára biztosítani.

Pár hónappal később Zbigniew Herbert valóban átjött Angliába, és miután Jerzy S. Sito valamikor februárban fölhívott, hogy költő-vendége megérkezett, újra meghívtam mindkettőjüket. Látogatásukra 1959. március elején került sor, csak pár napig maradtak, de abból a levélből, amit Herbert szüleinek küldött, az derül ki, hogy remekül érezte magát a diákvárosban. Idézzük a levél első bekezdését: „Drága Szüleim, Itt vagyok most Oxfordban, ahonnan nemsokára el kell utaznom, ellenkező esetben itt maradnék egész életemben. Ez nyugati vándorlásaim kritikus pontja. *Nagyobb élmény, mint Párizs*” (Az én kiemelésem).⁷ A továbbiakban Herbert beszámol a St Antony's College-ról, ahol megismerkedett a velem szomszédos szobában lakó francia Bruno Leblanckal, akit a háború alatt szülei egy lengyel családnál rejtettek el, így jól megtanult lengyelül, és másokkal (például a Pembroke College-beli Zbigniew Pelczyńskivel), nem mulasztván el, hogy engem is megemlítsen, még hozzá ebben a formában:

„Egy nagyon kedves magyar hívott meg Oxfordba, aki verseimet magyarra és angolra fordítja, és aki disszertációt ír a modern lengyel költészetéről. Nemrég közölt egy cikket az Oxford Opinionban, ahol rólam is írt”.⁸

Vagyis már elég korán, 1959-ben méltattam Zbigniew Herbertet, igaz, akkor még csak angolul. Utána első angol nyelvű, 1966-ban kiadott könyvemben⁹ három és fél oldalt szenteltem a költő Herbertnek, akit Magyarországon sokáig csak mint a *Barbarzyńca w ogrodzie* (Barbár a kertben) kitűnő tanulmányíróját ismertek. A magyar olvasóknak 1979-ig kellett várniuk, amikor *Az angyal kihallgatása* címen az Európa Kiadónál megjelent az első magyar válogatás Herbert verseiből, amelyben a szerkesztő Gimes Romána mellőzte a költő korábbi magyar fordítóit, Kerényi Gráciát és engem, felkérte viszont számos vers fordítására Nagy Lászlót, akitől teljesen távol állt Herbert esztétikája és költői világa. Ezt követte Herbert látogatása Budapestre, amikor is Ferihegyen a határőrség *Herbert kihallgatása* címen produkált egy pár órás tragikomédiát. De ez már egy más történet, amit többször elmondtam¹⁰ – akit érdekel, olvasson utána.

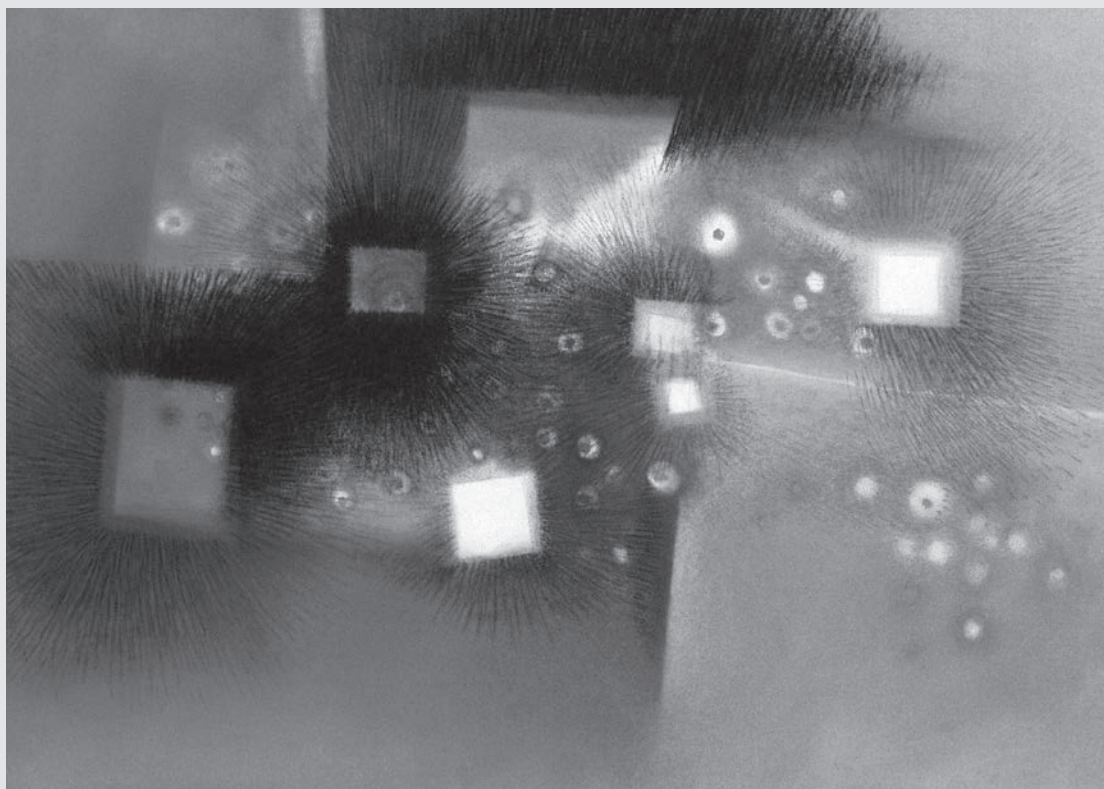

Utóirat: Olvasva Franaszek könyvét minduntalan újabb párhuzamokra bukkanok. Herbert 1970 őszén írt egy esszét *Sprawa Samos* címmel, ami (kicsit cenzúrázva) meg is jelent másfél évvel később az *Odra* c. boroszlói (wrocławwi) folyóiratban: ez a szöveg Samos i. e. 440. évi lázadásáról szól Athén ellen, amit Periklész vert le hatvan hajóval.¹¹ (Franaszek, II:284) Miért éppen ekkor írt Herbert egy sikertelen függetlenedési kísérletről az antik világban? Nyilvánvaló az utalás Csehszlovákiára, ahol két évvel korábban a Dubček-féle demokratizálás a Prágai Tavaszból a nyári szovjet-lengyel-magyar katonai beavatkozáshoz vezetett.

Mindez csak egy epizód Herbert életében és pályája történetében, de engem emlékeztet arra, ami 1957–58-ban sokáig foglalkoztatott Oxfordban. Drámát akartam ugyanis írni Thaszosz lázadásáról Athén ellen, ami a samosi ügy előtt huszonöt évvel, i. e. 465-ben történt. (Ennek indítéka a magyar forradalom leverése volt.) Fennmaradtak jegyzeteim, de végül is nem írtam meg a drámát, ami Herbert témájához hasonlóan a thaszoszi hazafiak vereségével és az athéni megtorlással végződött. Érdekes, hogy mind a ketten Thuküdidész alapján írtuk meg (illetve próbáltuk megírni) szövegeinket, hasonlóan antikizálva a témát, szinte azonos hullámhosszon reagálva két különböző történelmi eseményre.

JEGYZETEK:

- 1 GÖMÖRI György, Balassi! Balassi!, *Az ajtó monológja*, Orpheusz, 2017, 19.
- 2 Andrzej FRANASZEK, *Herbert. Biografia*, Tom pierwszy, Wydawnictwo Znak, Kraków, 2018, 389.
- 3 Franaszek, *i. m.*, 421.
- 4 A krakkói katolikus lapot azért tiltották be, illetve szervezték át 1953 márciusában, mert az nem volt hajlandó külön cikkben gyászolni Sztálin halálát.
- 5 Makkai hol „Józsincy”, hol „Jószincy Ádám” álnéven közölt verseket a lapban. Az én „Tomori Tamás”-verseim a folyóirat 1956. év első, illetve hetedik számában jelentek meg.
- 6 Bővebben erről könyvemben: *Magyar-lengyel változatok, Esszék, vázlatok, emlékezések*, Pro Pannonia, Pécs, 2016, 128.
- 7 Zbigniew HERBERT, *Korespondencja rodzinna*, Gaudium, Lublin, 2008, 91. Idézi FRANASZEK, *Herbert I.*, 712.
- 8 Uo.
- 9 *Polish and Hungarian poetry 1945 to 1956*, Oxford, Clarendon Press, 1966, 243–246. Ez a könyv voltaképpen oxfordi disszertációm javított kiadása. A korabeli magyar sajtóban egyetlen sor sem jelent meg róla.
- 10 Magyarul utoljára a *Magyar-lengyel változatok* 152–153. oldalain.

D_Z, 70x50 cm, 1994

ARIANA FABISZEWSKA

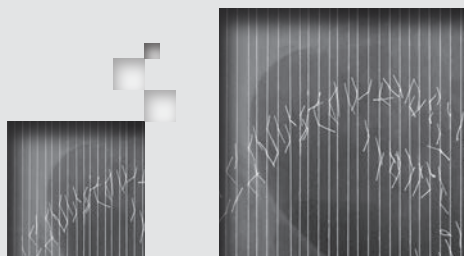
A NAGY HÁBORÚ

(TEKSTY DRUGIE 2018/4. WIELKA WOJNA)

Volt egyszer egy háború, amely nagyobb volt minden korábnál, ezért a kortársak a kitörése után nem sokkal a Nagy Háborúnak nevezték el. Az I. világháború befejezésének 100. évfordulója alkalmából ennek kapcsán a *Teksty drugie* című lengyel irodalomtudományi folyóirat tematikus számmal jelentkezett, amelynek a középpontjába a trauma problematikája került. A trauma – mint esemény, mint tapasztalat, mint történet és mint emlékezet – különféle tudományos reflexiók tárgyává vált, és az egyes tanulmányok szerzői leginkább ennek kontextusában értelmezték újra a háború diskurzusát.

A lap legújabb számának fő célja az első világháború traumatikus tapasztalatainak kulturális emlékezete, különösen azok a tapasztalatok, amelyek az évek során nem találtak helyet a hivatalos narratívákban. A szerzők a Nagy Háború tapasztalatait különböző nézőpontokból mutatják be, ezért természetes, hogy sok hang jelenik meg benne. Helyet kap benne olyan elemzés, amely az I. világháborúban megcsonkított fiatal katonák emlékirataival foglalkozik. Beválogattak olyan regényeket értelmező tanulmányt, amely azoknak a nőknek ad hangot, akik a sebesülteket ápták, és megpróbálták megbirkózni a traumával, miután elvesztették a rokonaikat. Megjelenik benne a posztkolonializmus nézőpontja, az alárendelt réteg hangja – azon bennszülött afrikaiak tapasztalata, akik nagy áldozatokat hoztak a háborúban, de a hivatalos kormányzati szervek nem értékelték az elkötelezettségüket, elárvult családjuk nem kapott megfelelő támogatást, és sem a halottak, sem a visszatérő veteránok nem kaptak kitérítéseket. Fontos szerepet kapnak az értelmezésekben a családtörténetek – az idősek emlékei, akik az első világháború idején gyerekek voltak, és a visszaemlékezéseikben a gyermek szemével nézett kegyetlen világra láthatunk rá.

A Nagy Háború véglegesen lezárta a XIX. századot. Európa társadalmá legyengülve és sérülésekkel tele jött ki a háborúból. Több millió katona és ci-

vil szörnyű kínok között halt meg, és további milliók életük végéig viselték a háború nyomait. Az első modern háborúban a katonákat tárgyként kezelték, úgy használták őket, mint az ágyútölteléket. A katona csak egy fogaskerék volt a hadigépezetben, gyorsan felhasználták és kicserélték egy másikra, s ennek súlyos következményei lettek – a katona elveszítette a saját identitását, és többé már nem tudta, mi a harc értelme.

A Nagy Háború traumája kevésbé lett feldolgozva. Nem sokkal az I. világháború után egy újabb konfliktus alakult ki, az emberiség történetének eddigi legnagyobb, legborzasztóbb és legtöbb halálos áldozattal járó fegyveres összeütközése – a II. világháború. A *Teksty drugie* tematikus számába olyan lengyel és külföldi (francia, angol, német, ír stb.) szerzők tanulmányait válogatták be, akik a következő fontos kérdést próbálták megválaszolni: ma, egy modern, változó, instabil, globalizált, digitális világban képesek vagyunk-e feldolgozni a régi traumákat, hogy ezáltal elpusztítsuk e traumák romboló potenciálját? Ez az összeállítás részletesen foglalkozik a Nagy Háború traumájának újradefiniálásával. A szerzők depolitizálni próbálják a nemzeti emlékezetet, kétségbe vonják a hősi és hazafias narratívákat és leleplezik a politikai manipulációkat. Száz évvel az I. világháború befejezése után végre alaposan meg lehet vizsgálni a trauma jelenségét, mert az ítéletalkotás nem korlátozódik egzisztenciális élményekre, és nagyobb esély nyílik a propagandisztikus céloktól mentes kép kialakítására.

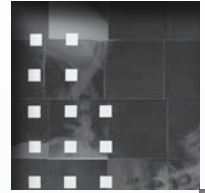
Edyta Lorek-Jeziarska *Az emlékezet különbségeinek mobilizálása. Intergenerációs színházi projektek és a kulturális trauma* (Różnico-

we mobilizacje pamięci. Międzypokoleniowe projekty teatralne a trauma kulturowa) című tanulmányában a színházi és para-színházi (amelyben a nézők aktívan vesznek részt, és tkp. színésszé minősülnek át) projektek értelmezését tanulmányozza a generációk közötti kapcsolatok megteremtésének kísérletei során. A háborús trauma jubileumi újraértelmezése a háború egyéni és kollektív tapasztalatait generációról generációra adja át. A kiválasztott színházi előadások kontextusa a kulturális és egyéni traumaelmélet.

A kulturálistrauma-elmélet szociológiai megfogalmazása, melyet Jeffrey C. Alexander dolgozott ki, az egyén helyett a kollektívát teszi meg a trauma vagy a traumatikus tapasztalat hordozójának. Akkor keletkezik a kulturális trauma, „amikor egy kollektíva tagjai úgy érzik, olyan iszonyú eseménynek vannak kitéve, amely kitorölhetetlen nyomokat hagy a csoporttudatukon, és amely örökre áthatja az emlékezetüket, egyszersmind döntő és visszavonhatatlan módon a jövőbeli identitásukat is megszabja”¹ A kulturális trauma kezelésének módja a traumás események újraélesztése és rekonstrukciója, de nem a valódi, hanem a művészeti világban. E. Ann Kaplan szerint a traumát nem lehet meggyógyítani, de fel lehet használni, hogy megértsük azokat a katasztrófákat, amelyeket tapasztalunk, és hogy értelmet találjunk bennük. A művészet kulcsszerepet játszik a trauma értelmezési (*translation*) folyamatában.

Edyta Lorek-Jeziarska három művészeti projektet mutat be, amelyeket az első világháború évfordulójának ünneplése keretében rendeztek. Ezeket a példákat interaktív jellegük és a fiatalabb generáció aktív részvétele miatt választotta ki. Ezek közül a véleményem szerint legérdekesebbre fogok koncentrálni. A *Children of Great War* című színházi előadás 125 londoni

1 Jeffrey C. ALEXANDER, *Toward a Theory of Cultural Trauma = Cultural Trauma and Collective Identity*, ed. Jeffrey C. ALEXANDER, Berkeley – Los Angeles – London, University of California Press, 2004, 1. (Az idézetet Gyáni Gábor fordításában közlöm.)

család történetét mutatja be, már nem élő idősök emlékei alapján, akik gyerekek voltak a Nagy Háború idején. Történeteiket kamasz színészek csoportja mondja el. Ez tkp. egy emlékszínház, amelynek célja az idősebb és a fiatalabb generációk közötti párbeszéd megteremtése, amelynek következtében a fiatalabb generáció a háborús traumák és emlékek hordozójává válik. Az előadás szimbolikusan átadja „az I. világháború gyermekei” kifejezést a kortárs nemzedék tagjainak, akik a szerepjátszásnak köszönhetően átveszik az idősebb generáció történeteit és traumáit.

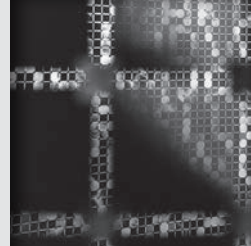
Anna Branach-Kallas *A Nagy Háború sokkja (Sok Wielkiej Wojny)* című tanulmányában az egyéni és a kulturális trauma jelenségét a *gueules cassées* (eltorzított arcú katonák) portréira koncentrálna írja le a kortárs angol és francia irodalomban, Pat Barker, Louisa Young, Marc Dugain és Pierre Lemaitre regényeiben. A szerző a trauma fogalmát az I. világháború kontextusába helyezi, a sérült, torz arcú katona központi alakja az egyéni és kulturális trauma megtestesítőjévé válik, amely egyszerre inspirálja a nemzetállam kritikáját és a (poszt)modern identitás feltárását is. A tanulmány a kulturális trauma elméletét a nagy háború kultúrtörténetéből származó példákkal szemlélteti.

Az I. világháború teljesen megváltoztatta a traumával kapcsolatos nemi sztereotípiákat. A XX. század elején Jean Martin Charcot, Pierre Janet, Sigmund Freud és Josef Breuer pszichológiai kutatások alapján azt a nézetet képviselték, hogy a trauma és a hisztéria főként a nőkre jellemző, de a háború az egész világot a feje tetejére fordította. A világháború kegyetlensége elsöprő erejű volt, a háború súlyos, erőszakos munkavégzéssé vált a hadsereg elnyomó struktúráiban. A névtelen halált váró katonák védtelennek érezték magukat a technológiával szemben. A pszichológiai trauma léptéke túlterhelte az orvosi személyzetet és a katonai parancsnokokat, kognitív és morális válságot okozva. A *shell shock* fogalma – a gránátsokk – komoly vitákat váltott ki. A katonáknál

jelentkező, hisztériához hasonló tünetek kétségbe vonták a férfiasság eszményét, amely szerint a férfi bátor és érzelmileg stabilnak kell lennie. A gránátsokk jelensége megkérdőjelezte a katonai fegyelem lényegét, mert a katonák nem voltak felelősek a saját cselekedeteikért. Ennek eredményeképpen a pszichológiai sérülésekre vonatkozó adatokat titokban tartották. Fontos azonban szem előtt tartani, hogy a gránátsokk jelensége az I. világháború idején még teljesen érthetetlen volt. Az emberek többsége úgy gondolta, hogy mivel a betegek nem látható szomatikus sérülés, nem beszélhetünk valódi betegségről, csupán tettetésről, szimulálásról.

Wojciech Szymański a *Neheztelés. A Nagy Háború, a traumatikus fényképezés és a trauma hatása (Żywienie urazy. Wielka wojna, fotografia traumatyczna i efekt traumy)* című tanulmányában a trauma fényképezési ábrázolását elemzi két német fotókönyvben, melyek a Nagy Háború vizuális nyomait örökítik meg – Ernest Friedrich háborúellenes *Krieg dem Kriege* (1924) című kötete és Georg Soldan háborút támogató *Der Weltkrieg im Bild* (1926) című könyve nyomán. E két könyv részletes elemzése során, a fotográfia elméletével és történelmével összefüggésben (Roland Barthes, Patrizia di Bello, Georges Didi-Huberman, Susan Sontag), Szymański megmutatja, hogyan használták a fényképezést a trauma hatásának megteremtése érdekében az I. világháború alatt – pozitív és negatív értelemben is.

A huszadik században a fényképezés a múlt megőrzésének legfontosabb eszköze volt. A fénykép olyan emlék, amely képes megőro-

kíteni a traumás időfragmentumokat.² Szymański megjegyzi, hogy a traumatikus eseményeket bemutató fényképek esetében (a háború, a szenvedés, a tömeggyilkosság helye), nem csak a téma felelős trauma jellegükért. Nagyon fontos a *punctum* – egy apró részlet a képen, amelyre a néző fölfigyel, amely őt személy szerint megérinti, mi több megsebzí. A punctum szubjektív jellegű, és mind Friedrich, mind Soldan teljesen mást láttak az általuk összegyűjtött képeken. Míg Friedrich kötete sokkterápiaként értelmezhető a traumatikus események feldolgozási módja által, addig Soldan kiadványa inkább a traumák emlékeinek megőrzésére törekedett, egyfajta neheztelés volt az elveszített háború miatt, illetve megindoklása, alátámasztása egy új – feltételezése szerint – győztes háborúnak.

Martin Löschingg *A kimondhatatlan háború. Trauma és nyelvvalóság az első világháború angol és német irodalmában (Niewystłowiona wojna. Trauma i kryzys języka w angielskiej i niemieckiej literaturze pierwszej wojny światowej)* című dolgozatában azt a népszerű toposzt vizsgálja az I. világháború szépirodalmi ábrázolásaiban, amely szerint a háborús élmények valódi természetét egyszerűen nem lehet szavakba önteni és a háborúról képtelenség beszélni a civilekkel, mert számukra ez felfoghatatlan. Angol és német irodalomból vett alkotások értelmezésén bemutatva – főleg Wilfred Owen, August Stramm és Edlef Köppen műveiről van szó – Löschingg ezt a toposzt különböző műfajok példáján keresztül illusztrálja.

2 Ulrich BAER, *Spectral Evidence: The Photography of Trauma*, The MIT Press, Cambridge – London 2005, 7.

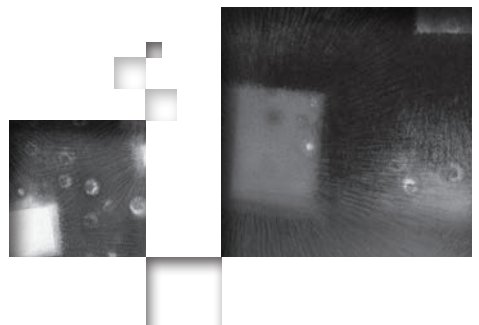

A háború tapasztalata annyira traumatikus volt, hogy a katonák inkább csendben maradtak, nem tudták megtalálni a megfelelő szavakat, hogyan fejezzék ki az érzelmeiket, fájdalmukat és szenvedésüket. Úgy érezték, hogy áthághatatlan, hatalmas szakadék húzódik a fronton harcoló és az otthon maradó emberek között. Számos katona véleménye szerint az irodalomnak sem sikerült az igazi háborús traumát bemutatni, tapasztalataikat szinte lehetetlen kommunikálni az emberekkel, és a civilek – Robert Graves meghatározása alapján – „idegen nyelven beszélnek”, csak újságszlogeneket és propagandát terjesztettek. Azonban paradox módon éppen a háború leírásának lehetetlensége, vagyis hogy a háború borzalmait nem lehet szavakba foglalni, hordozott rendkívül erős expresszív potenciált. A háború leírásának lehetetlensége, a nyelv elégtelenségével folytatott küzdelem olyan szövegalkotási technikákban jelent meg, amelynek köszönhetően a tragédia kettős erővel mutatkozott meg.

Beata Piątek „*Fiatal srácok voltunk, együtt azon a trágyadombon!*” – a nemzeti emlékezet depolitizálása és a történelmi revizionizmus Tom Phelan és Sebastian Barry I. világháborús műveiben (“*Byliśmy młode chłopaki, razem w tej kupie gnoju!*” – *odpolitycznienie pamięci narodowej i rewizjonizm historyczny w pierwszowojennych powieściach Toma Phelana i Sebastiana Barry’ego*) című tanulmányban két kortárs író széprózáját vizsgálja meg. Mind Phelan, mind Barry depolitizálni próbálják a nemzeti emlékezetet és feldolgozni a kollektív háborús traumát. Phelan *The Canal Bridge* (2005) és Barry *A Long Long Way* (2005) című könyvében állít emléket azon írek ezreinek, akik a brit hadseregben harcoltak az I. világháborúban és nem értékelték eléggé a helytállásukat. A szerzők emléket állítanak az ír katonák hősiességének és szembenéznek a múlttal, hogy tovább tudjanak lépni. A két regény arra mutat rá, hogy az ír katonák elutasítása és elkötelezettségük kitörlődése a kollektív emlékezet-

ből a trauma forrása volt számukra. Regényeiket úgy lehet értelmezni, mint egy kulturális elbeszélés részeit, amelynek célja egy marginalizált társadalmi csoport morális állapotának helyreállítása.

Az I. világháború emlékezetének szentelt művészeti és irodalmi alkotások különleges szerepet játszanak a kollektív trauma értelmezésében. Ezek a projektek lehetőséget kínálnak a személyes történetek megismerésére, szemléltetik a tragédia méretét, szembesítenek a túlélők fájdalmával, az olvasók átélhetik a háború borzalmait megélők emlékeit és tapasztalatait. Ezek a művészi projektek, szépirodalmi alkotások tökéletes módjai a háborús traumák feldolgozásának, és egyúttal emléket állítanak a nagyszülők és dédszülők nemzedékének.

SZERZŐINK

ÁFRA JÁNOS (1987, HAJDÚBÖSZÖRMÉNY) KÖLTŐ, SZERKESZTŐ, KRITIKUS ■ **DANYI GÁBOR** (1984, VESZPRÉM) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ (VARSÓ) ■ **FABISZEWSKA, ARIANA** (1992, KIJEV) HUNGAROLÓGUS, A VARSÓI EGYETEM DOKTORANDUSZA ■ **GÖMÖRI GYÖRGY** (1934, BUDAPEST) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ, EGYETEMI TANÁR (LONDON) ■ **GYURÁSZ MARIANNA** (1991, RÉVKOMÁROM) KÖLTŐ, ÍRÓ, MOLEKULÁRIS BIOLÓGUS ■ **HERBERT, ZBIGNIEW** (1924, LWÓW – 1998, VARSÓ) KÖLTŐ, ESSZÉÍRÓ ■ **HERCZEG ÁKOS** (1983, BUDAPEST) KRITIKUS, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, SZERKESZTŐ ■ **IWASIÓW, INGA** (1963, SZCZECIN) ÍRÓ, KÖLTŐ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, KRITIKUS, ESSZÉISTA ■ **LAPIS JÓZSEF** (1981, SÁROSPATAK) KÖLTŐ, KRITIKUS, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, KÖNYVTÁROS, SZERKESZTŐ ■ **LIPSKA, EWA** (1945, KRAKKÓ) KÖLTŐ ■ **NÉMETH ZOLTÁN** (1970, ÉRSEKÚJVÁR) KÖLTŐ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, KRITIKUS, EGYETEMI OKTATÓ ■ **PETNEKI NOÉMI** (BUDAPEST, 1978) MŰFORDÍTÓ, TOLMÁCS (KRAKKÓ) ■ **PIOTROWIAK-JUNKIERT, KINGA** (1982, GDYNIA) KÖLTŐ, EGYETEMI TANÁR, SZERKESZTŐ, KRITIKUS, MŰFORDÍTÓ ■ **SIPOS TAMÁS** (1992) LENGYEL NYELV ÉS IRODALOM SZAKON ABSZOLVÁLT (PPKE), SZERKESZTŐ (VERSUM) ■ **SZÁSZI ZOLTÁN** (1964, TORNALJA) KÖLTŐ, ÍRÓ ■ **TÉLFFY ÁRMIN** (1996) KÖLTŐ, IRODALOMKRITIKUS ■ **TOKARCZUK, OLGA** (SULECHÓW, 1962) ÍRÓ, KÖLTŐ, ESSZÉISTA, A THE MAN BOOKER INTERNATIONAL PRIZE DÍJAZOTTJA 2018-BAN

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

DUNASZERDAHELY – MOLNÁR-KÖNYV (GALÁNTAI ÚT [HYPERNOVA])

KOMÁROM – DIDEROT KÖNYVESBOLT (LÚDPIAC TÉR 4810. / TRŽNÉ NÁMESTIE 4810.)

ÉRSEKÚJVÁR – KULTÚRA KÖNYVESBOLT (MIHÁLY BÁSTYA 4. / MICHALSKÁ BAŠTA 4.)

GALÁNTA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ UTCA 918/2. / HLAVNÁ 918/2. [UNIVERZÁL])

KIRÁLYHELMEC – GERENYI KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 49. / HLAVNÁ 49.)

NAGYKAPOS – MAGYAR KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 21. / HLAVNÁ 21.)

NYITRA – MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK – KÖZÉP-EURÓPAI TANULMÁNYOK KARA. KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM (DRÁŽOVSKÁ 4.)

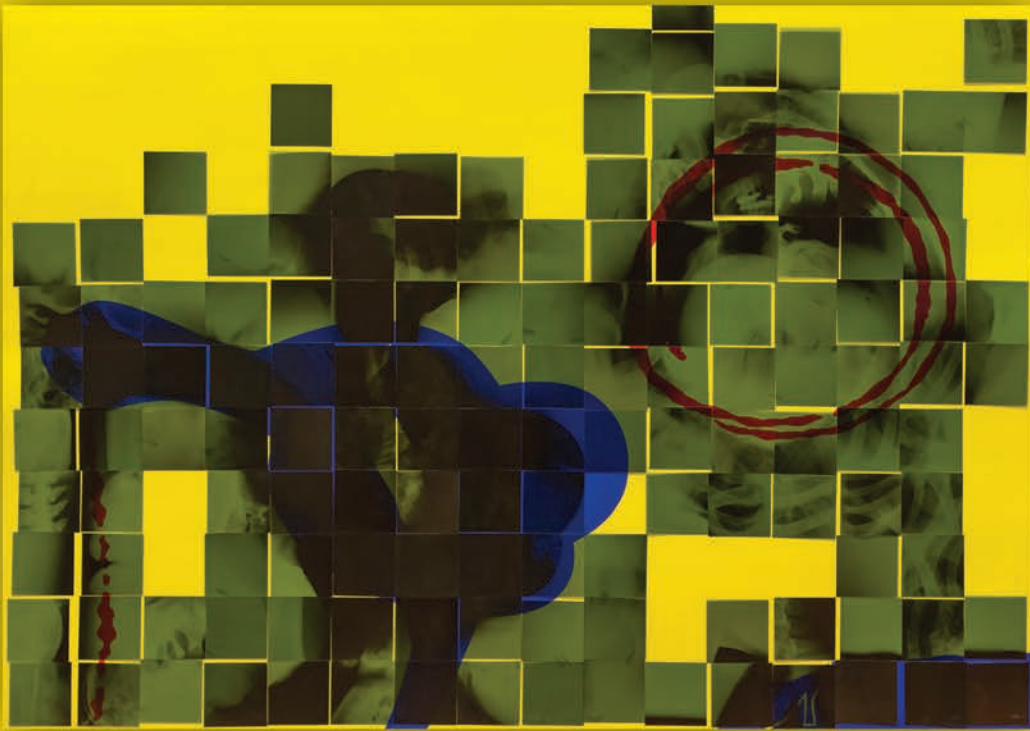
POZSONY – A POZSONYI MAGYAR INTÉZET KÖNYVTÁRA (VÉDCÖLÖP ÚT 54. / PALISÁDY 54.)

SOMORJA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ ÚT 62. / HLAVNÁ 62. [VÚB MELLETT])

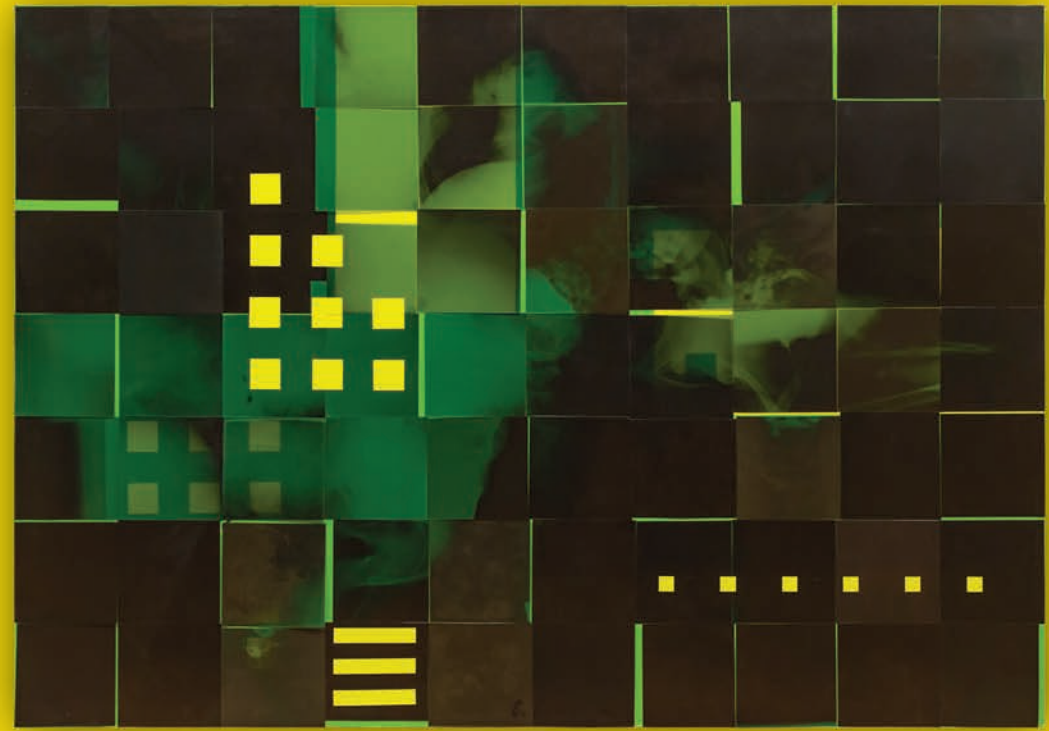
TORNALJA – TOMPA MIHÁLY KÖNYVESBOLT (BÉKE UTCA 17. / MIEROVÁ 17.)

MAGYARORSZÁGON

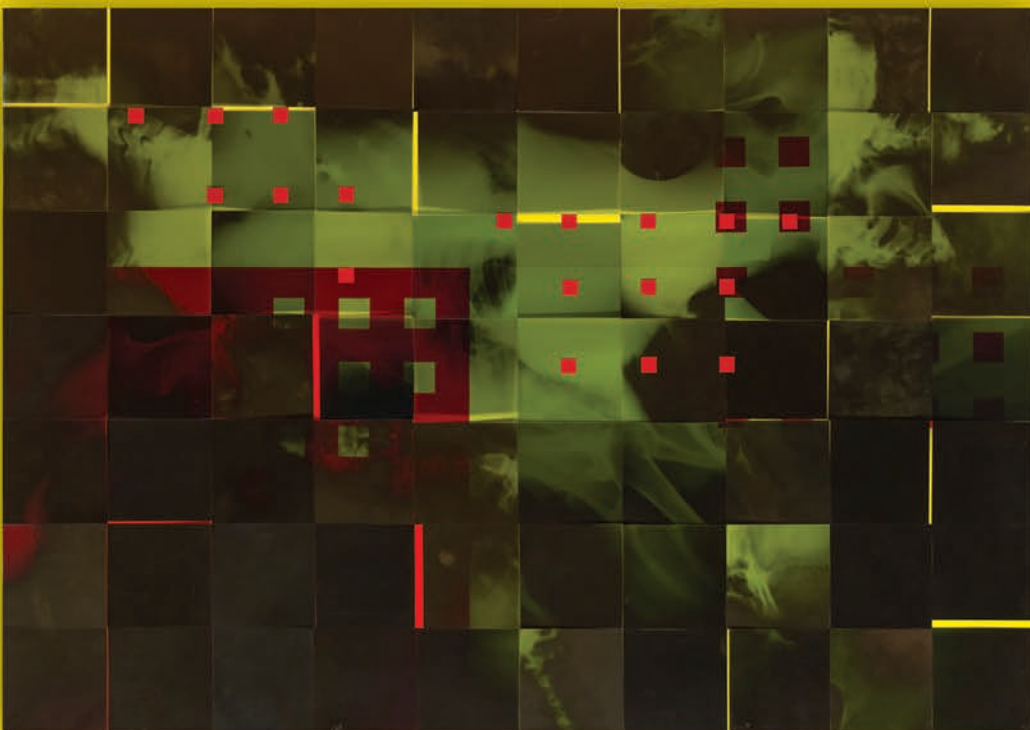
BUDAPEST – ÍRÓK BOLTJA (ANDRÁSSY ÚT 45., 1061)

UBU APÓ, 100x70 cm, 2014, FOTÓ: L. BALKO

APOKALIPTIKUS LÉNY 2, 100x70 cm, 2005, FOTÓ: L. BALKO

APOKALIPTIKUS LÉNY 1, 100x70 cm, 2005, FOTÓ: L. BALKO

APOKALIPTIKUS LÉNY 3, 100x70 cm, 2005, FOTÓ: L. BALKO

